HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

6

MARULIĆ

2010.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Slavko Pauk
Uređuje redakcijski kolegij:
Jerko Grgec, Petar Grgec ml.,
Mladen Jurčić i Tvrtko Klarić
Godina izdavanja i tiskanja 2010.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 210 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 35 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kn).
Inozemstvo Europa 65 Eura (420 kn)
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

BROJ 6 ZAGREB, studeni-prosinac 2010. GOD. XLIII.

Perica GRGEC

Božić i književnost Utjelovljenja

Ovaj broj *Marulića* počinje prijevodom nekoličine pisama Flannery O'Connor, a to iz dva-tri razloga. Jedan, ne najvažniji, privatne je naravi. Radi se o taštini prevoditelja, koji je 2000. za *Marulić* preveo i neka pisma poznate spisateljice s američkog Juga – ne baš sjajno, pa mu se tako, uz druge omaške, potkralo i to da je adresatkinju jednoga od tih pisama transseksualizirao, učinivši je adresatom (riječ je o Cecil Dawkins). Zato sada pokušava iskupiti se novim prijevodom, s pokojom novom greškom.

Drugi-treći razlog su nadolazeći blagdan, vidjet će se zašto, te ishod natječaja *Glasa Koncila* za "najbolji neobjavljeni roman koji promiče kršćanske vrijednosti u univerzalnom smislu". Prije malo više od godine naime na stranicama je ovog časopisa bio objavljen prijevod eseja, zapravo jednog predavanja Flannery O'Connor, pod naslovom *Katolički romanopisac na protestantskom Jugu*, a kratak uvod prijevodu završio je napomenom da se radi o predavanju koje bi moglo biti od pomoći i žiriju nedavno raspisanog natječaja *Glasa Koncila* za najbolji kršćanski roman. Napomena je vjerojatno bila tek usputna dosjetka, pa ipak sada se, pošto je natječaj završio tako kako je završio, pruža prilika za njezin nastavak, ne zato što se u obrazloženju rezultata natječaja nabrajajući velike kršćanske književnike kojima da se natjecatelji na žalost nisu ni izdaleka približili, na Flannery O'Connor slučajno zaboravilo. Natječaj je završio neveselo, nije se rodio prvonagrađenac, nego su dodijeljene samo, da tako kažemo, nagrade za sporedne uloge (uz dužno poštovanje, naravno). Osobno se ne usuđujem nimalo sumnjičiti organizatore i žiri, koji se sastojao od provjerenih znalaca književnosti, ali budući da znam nekoliko natjecatelja čiji se opus ne uklapa u spomenutu neveselu sliku, samo bih se drznuo naknadno sugerirati mogući putokaz polucitatom-poluparafrazom jednog mjesta iz knjige na kojoj je Flannery O'Connor bila izbrusila svoja estetička poimanja,

iako je tridesetak godina nakon što je ta knjiga objavljena njezinu oštricu smatrala u ponečemu već i otupjelom. Dakle (polunavodim):

'Želite li raspisati natječaj za kršćansko romaneskno djelo, raspišite natječaj za lijepo romaneskno djelo, u koji će prijeći vaše srce; ne idite za tim da na natječaj dobijete kršćanske romane. Okanite se apsurdna pothvata da u romanopiscu razdvojite umjetnika i kršćanina. Oni su *jedno* ako je on doista kršćanin i ako njegova umjetnost nije odvojena od njegove duše nekim estetskim sustavom. No na djelu neka radi samo umjetnik i upravo stoga što su on i kršćanin jedno, djelo će u cijelosti pripadati jednome i drugome.'*

Eto bubnuh i ostah živ. U svakome slučaju Flannery O'Connor, spisateljica o nakazama koje ničeanski oplakuju ili u svijest prizivaju, i sebi, ali pogotovo drugima, smrt Božju, i o onima koji su još veće nakaze a da, i baš zato što, toga nisu svjesni, odnosno jer su zaboravili da su zaboravili Boga, krećući se srednjim književnim putem između, opscenog, sentimentalizma i, sentimentalne, pornografije i u svojim se pismima pokazuje književnicom Utjelovljenja, koje posred neiscrpive površine i dubine stvarî svu tu neiscrpivost nadilazi, iskupljujući je. Zalaganje pak za svojevrsnu prediskustvenu književnost umjesto za, recimo to tako, transcendencijsku, kroz- i prekoiskustvenu, nije drugo nego zalaganje za (kako ju je nazvao don Mate Meštrović pišući o Izidoru Poljaku) književnost duševnih mališa, na koju neopravdano pomišljam kad god čujem nekoga da priseže na "transcendentalnu" literaturu.

Inače, što se prilikâ u Jeronimskome društvu tiče, ja sam tek nedavno, čitajući *Vijenac*, naučio da se pretericijom zove ono što mi uopće nije nakana kada kažem da vjerojatno nikakve veze s tim prilikama nema opaska da zaklanjati čovjeku sunce a onda mu govoriti: "Ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš", nije drugo doli tipični cinizam samopobožanstvljujuće vlasti, koja čak može biti uzgredno povezana s Crkvom, ali koja ni slučajno ne vlada *a ligno*, premda se ovaj izraz slučajno rimuje sa svima nam dobro poznatim, zlokobnim prilogom iz medicinskoga rječnika. Jer nije sve tako crno, rekla bi Flannery O'Connor: "Crkva postane dio tvojeg ega i pomiješa se s tvojom vlastitom nečistoćom. S tom situacijom sama ne mogu izaći na kraj, pa čekam čistilište da to učini za mene." Ovaj odlomak dakle valja čitati kao neku vrst uvjetne isprike.

Nego – *Božić* je blizu, dakle upravo blagdan Utjelovljenja, kažu i blagdan obilja, a ekonomska kriza trese Hrvatsku, pa je možda i zato nedavno u našoj zemlji osvanuo lijepi, prvi hrvatski prijevod *Manifesta komunističke partije.* A

* Usp. Jacques Maritain, *Umjetnost i skolastika*, Nakladni zavod Globus, 2001.; 53. str.

hoće li Europom, pa i šire, opet zakružiti ona poznata sablast a ulicama se valjati neposredna demokracija i hoće li, recimo, "slamnati milijunaš" Slavoj Žižek biti s njome (te jesmo li možda dužni pospješivati propast kapitalizma zdušnim sudjelovanjem u njemu, kako to radi privatno npr. Noam Chomsky i kao što su neke heretičke sljedbe nastojale ubrzati propast svijeta i njegovih opačina povećavajući ih) – zasad je još, meni barem, jako neizvjesno, i dabogda posrijedi bile tzv. samoubojstvene prognoze, samoneispunjujuća proročanstva.

Bilo je već u jednom od *Marulićevih* uvodnika rečeno da se ljudi boje kraljevstva nebeskog i u znoju lica svoga jedu kobasice, pa eto – o blagim danima prigrizite od nesumnjivog dokaza okorjelosti ljudskog srca, od dokaza ukletosti zemlje, sjećajući se kako je ovan bio žrtvovan umjesto Izaka a Isus umjesto vazmenog janjeta i kako nas biocentrička etika uči neka se ljudskoj životinji koju moramo ubiti – ispričamo. Dolazi blagdan tek početka sijanja u slabosti i sramoti, pa ako se još niste ukrcali, ukrcajte se ipak, i presudite neka čovjek i ptiče pati, što bi rekao "kralj boemâ". I ne gledajte televiziju (kao što ja ću), o kojoj se još davnih 70-ih prošloga stoljeća lijepo izrazio Philip Winter ističući da je nečovječna već i po svojoj odvratnoj isprekidanosti reklamom, ali još više po tome što sve na njoj s vremenom postaje reklama, promidžba postojećeg stanja.

S R E T A N B O Ž I Ć

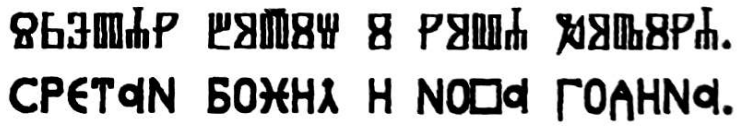

Sedam pisama

Helen Greene[1]

Milledgeville
23. svibnja 1952.

Draga Helen,

Ražalostilo me je kad su mi jučer neki od tvojih studenata rekli da sam Kafkina sljedbenica i da očitujem onaj pesimizam što ide podruku s europskim intelektualcima u posljednjih pedeset godina ali tek pristiže do mladih ljudi ove zemlje. Možda su te krivo citirali, kao što su često skloni; ali budući da su moja uvjerenja daleko od Kafke, mislila sam da je bolje da ti pišem ne bih li to razjasnila.

Kafka je bio spomenut u vezi s knjigom[2] s obzirom na tehniku – neku vrst ukorijenjenosti mašte u pojedinačno, valjda zajedničku meni i njemu. Ali to je sve.

Moji filozofski nazori ne potječu od Kierkegarda (ne znam to čak ni napisati), nego od svetog Tome Akvinskoga. I nije mi nakana da duh knjige bude pesimistički. Na kraju krajeva to je priča o otkupljenju, a tko priznaje otkupljenje, nije pesimist. Srž je priče to da H. Motes nije mogao stvarno vjerovati da nije otkupljen. Možda je to ono što R. Neibur (opet ne znam napisati) zove kršćanskim pesimizmom, ali ako je tako, i to je daleko od Kafke i Kierkegaarda.

Zbilja bismo voljele da se katkad pojaviš kod nas. Čini se da nikad ne viđam one ljude koje bih zbilja rado vidjela.

Odana ti

[1] Autoričina profesorica sociologije na Državnom ženskom fakultetu u Milledgevilleu (država Georgia na Jugu SAD-a). Glavni predmeti što ih je Flannery O'Connor tu studirala bili su sociologija i engleski. Magisterij iz lijepih umjetnosti postigla je na sveučilištu u Iowa Cityju 1947., zbirkom svojih priča kao magistarskim radom, naslovljenim: *Geranij: Šest kratkih priča*.

[2] Riječ je o prvom romanu Flannery O'Connor, *Mudra krv* (1952.). Za života joj je objavljen (1960.) još jedan roman, *Siloviti osvajaju nebo*, i jedna zbirka pripovjedaka, *Teško je naći dobra čovjeka* (1955.), a postumno druga, *Sve što raste mora se sastati* (1965.), te knjiga prigodnih proza *Mystery and Manners* (Otajstvo i običaji) i knjiga pisama *The Habit of Being* (Navika bivstvovanja).

Milledgeville
13. rujna 1954.

Draga Beverly,

Žao mi je što Vam je smisao *Hrama Duha Svetoga*[3] izmaknuo, a i što mislite da se naša pisma vrte oko teme Onoga u priči; koje, sigurna sam, već sámo ima za mene sasvim drukčije značenje nego što mu ga Vi učitavate. Hermafrodit tu nije moja izmišljotina, on se pojavio ovdje na ljetošnjem sajmu, gdje je kći našega mljekara prisustvovala njegovu nastupu. Kad se vratila ispričala mi je o tome i moje izvješće u priči uglavnom je njezino. Nakaza im je rekla da ju je Bog stvorio takvom i da se ona stoga koristi time kako najbolje zna. Svaka nakaza slično nadahnuta mogla bi reći isto i mogla sam se poslužiti bilo kojom, ali element patnje kod ove je izrazitiji nego kod bilo čega drugog što se moglo naći na sajmu. Smisao je, naravno, u pomirenju s patnjom, koje je jedan od plodova Duha Svetoga; a ne s ikojim elementom spolnosti ili bespolnosti. Što se tiče djeteta u priči, Vaše tumačenje smatram tek prilično bedastim – ne razmatra se tu niti propituje ikakva inverzija. Dijete je još nevino, a potreban je bio nevin promatrač.

Što se tiče lezbijstva, na njega gledam kao i na bilo koji drugi oblik nečistoće. Čistoća je prosta riječ dvadesetoga stoljeća, ali radi se o jednoj od najtajanstvenijih kreposti, o kojoj se ne može olako raspravljati ni sa svojima, a pogotovo ne sa strancima. Heidegger piše dobrim dijelom o tome kako je pjesnikova zadaća imenovati ono što je sveto. Njegovi eseji o Hölderlinu vrlo su bogati.

Hvala Vam za prizor Vas i Vaše majke, koji vraćam, ako Vam je možda svetinja. Jako je zabavan. Vi izgledate kao zmija koja je upravo uspješno napastovala Evu, a Vaša majka je vrlo zamišljena Eva – kao da još nije sasvim shvatila da je je Raj stvarno izgubljen.

Puno pozdrava

[3] Jedna od priča u zbirci *Teško je naći dobra čovjeka* (1955.).

Caroline Gordon Tate[4]

Milledgeville
14. studenog 1954.

Draga Caroline,

Vrlo sam gramzljiva prema tvom vremenu šaljući ti ponovo *Raseljenu osobu*, ali napravila sam od nje novelu, ili možda samo mislim tako. U svakom slučaju, onim dijelom o paunu i svećeniku itd. itd. nisam bila zadovoljna i mislim da je ovaj put bolje. Ipak, nisam sigurna da je uspjelo, a ako nije, ne želim je uključiti u zbirku. Gosp. Ransom prihvatio je *Umjetnog crnju*[5] za *Kenyon Review*, ali, čini mi se, bez oduševljenja. Prigovarao je da je jako jednolična i da nema lijepih rečenica u njoj. Napisala sam je iznova, ali opet nema lijepih rečenica. Možda je preduga.

Stigla je prva smrzavica i odnijela moju kovrčavu kokicu[6] (mitarila se i nije imala nego deset pera, krivo okrenutih) i moje najmlađe paunče[7].

Vjerojatno si čula od Fitzgeraldovih da se Sally i Barnaby vraćaju krajem ovog mjeseca da bi posjetili njezina oca, koji, izgleda, umire u Houstonu. Ona planira zaustaviti se ovdje, pa se nadam da će ostati nekoliko dana da se odmori. Moja majka boji se da se ona neće moći uspinjati stubama, jer je trudna, ali rekla sam joj da to stanje gđa Fitzgerald lako podnosi.

Sigurno je vrlo ugodno promatrati svoju obitelj i vidjeti kako postaje katoličkom. Mi promatramo svoje i, bojim se, gledamo katoličtvo kako odumire, unučad se vjenčava izvan Crkve, itd. itd. Dijelom je to zbog bijedne poduke, a dijelom zbog one grozne želatine u koju Irci uspijevaju skrutiti svoju vjeru. To se prenosi s koljena na koljeno. Svima nam je preča utjeha nego radost.

Ja sam ovih dana jako dobro, osim što šepam[8], zbog, priopćeno mi je, reumatizma. Obojeni to zovu "bijeda". U svakom slučaju, jednu nogu kao da vučem kroz blato, ali to mi ne smeta, i poštođena sam mnogočega što ne želim raditi.

Silno si ljubazna što me pozivaš da te posjetim idućeg ljeta kad se useljavaš u svoju kuću, uživam u pomisli na to. I silno si ljubazna što čitaš moje stvari. Ne znam tko drugi bi.

Tvoja

Beverly Brunson

Milledgeville
1. I. 1955.

Draga Beverly,

Anđeli su bili poslani da me iskupe kada mi je, dok sam pred Božić pregledavala neke papire, dopala ruku kopija zadnjeg pisma koje sam Vam poslala (kopije čuvam da sebe sačuvam od pisanja iste stvari dvaput, ili zbog nekog drugog konvencionalnog razloga) i njegov me ton zaprepastio. Čini se da sam nadmašila svoju uobičajenu grubost i dosegnula stav superiornosti potpuno nerazmjeran mom karakteru. Ono što sam kazala istina je, ali ne podrazumijeva nikakav moralni sud o Vama; takvo što niti je moje pravo niti me se tiče. Zapravo mislim da niste informirani (nije baš pravi izraz) pa da biste bili čisti ili nečisti. U usporedbi s Vama, mislim da je Hazel Motes prosvijetljen. Ovo nije grubost, nego naprosto moje gledište. Možete me uvrstiti u svoj ZOO, zajedno s Indijancem i njegovom ženom – hijenom u apostolskoj halji – samo upamtite da je apsurd u meni, a ne u onome što zastupam.

Sasvim ste u pravu da je lakše biti katolik nego nešto drugo. Lakše je nego išta drugo, i ako bi Vam neki katolik rekao drukčije, možete ga poslati k vragu. Crkva ne zahtijeva nikakvih žrtava u nerazmjeru s onim što daje.

Ne, ne mislim da je život tragedija. Tragedija je nešto što mogu objasniti profesori. Život je volja Božja, a to profesori ne mogu definirati; na čemu sam beskrajno zahvalna. Mislim da je nemoguće živjeti a da se ne tuguje, ali uvijek sam sumnjičava prema vlastitoj tuzi, da nije možda samosažaljenje u ovčjoj

[4] Spisateljica i kritičarka, supruga pjesnika i kritičara Allena Tatea. Flannery O'Connor slala joj je svoje rukopise na kritičko čitanje.

[5] *Raseljena osoba* i *Umjetni crnjo* priče su objavljene u zbirci *Teško je naći dobra čovjeka* (1955.). (Prev.)

[6] Kovrčavom nazvanu zbog unatražnog rasta svojega perja. Riječ je o patuljastoj kokoši, cverglu. Kao šestogodišnja djevojčica Flannery O'Connor se pročula, privukavši i pažnju novinarâ, time što je uvježbavala patuljastu kokoš da i hoda natraške (usp. pogovor Mateja Mužine hrvatskom, AGM-ovu izdanju zbirke pripovjedaka *Teško je naći dobra čovjeka*, 2003.).

[7] Flannery O'Connor je paune uzgajala na farmi Andaluziji blizu Milledgevillea, rodnog mjesta svoje majke (država Georgia, na Jugu SAD-a; u toj je državi i grad Savannah, rodno mjesto Flannery O'Connor i njezina oca). Živjela je s majkom na toj farmi od 1951. do smrti 1964.

[8] Godine 1951. dijagnosticirano je da Flannery O'Connor boluje od lupusa, oblika kožne tuberkuloze od kojeg je umro njezin otac kad je njoj bilo nepunih 16 godina (1941.). Na koncu je i sama, 1964., u svojoj 40. godini, umrla od te bolesti, a bol u kukovima zbog kojega je 1954. počela šepati, a od 1955. morala hodati sa štakama, bio je, kako se s vremenom ustanovilo, uzrokovan kortikosteroidima koje je uzimala radi kontroliranja lupusa. Bila je jedino dijete svojih roditelja.

koži. A najgore je tugovati zbog pogrešna razloga, zbog pogrešna gubitka. Sve u svemu bolje je moliti nego tugovati; a veća je stvar biti radostan nego tužan. Ali potrebno je više milosti da bismo bili radosni nego što je ima itko osim najvećih.

O nasilju znam samo po čuvenju. Potječem od oprezna svijeta koji zaključava svoja vrata noću i provjerava ispod svakog kreveta i nikad ništa ne nađe. Pretpostavljam da nas od nasilja čuva 50% ljubav prema bližnjemu, a 50% smisao za biznis. Takva kombinacija pripušta trulež, ali rijetko neki užas koji se naglo razvija. Zadnji *New Writing* nisam vidjela. Milledgeville se ne može podičiti književnikom.

Pozdrav, i ne dajte se opet uvrijediti od mene; shvaćam Vas jednako ozbiljno kao i sebe samu.

A.[9]

Milledgeville
20. srpnja 1955.

Draga gospođice A.,

Jako me je razveselilo Vaše pismo. Možda još više zapanjuje mene da sam naišla na nekoga tko prepoznaje u mom radu ono što pokušavam napraviti, nego Vas da ste naišli na bogosvjesna pisca nadohvat ruke. Udaljenost je 87 milja, ali osjećam da je duhovna razdaljina kraća.

Onako kako pišem – pišem jer (a ne premda) sam katolikinja. To je činjenica i ništa ju ne potkrepljuje bolje nego otvorena izjava. Međutim katolikinja sam s naglašenom modernom sviješću, onom koju Jung opisuje kao nepovijesnu, samotnu i grizodušnu. To posjedovati *unutar* Crkve – znači nositi breme, nužno breme za svjesna katolika. Znači osjećati suvremenu situaciju na krajnjoj razini. Mislim da će jedino zahvaljujući Crkvi užasni svijet kojemu idemo ususret biti podnošljiv, a jedino što Crkvu čini podnošljivom je da je ona na neki način tijelo Kristovo i da se mi njime hranimo. Izgleda da se zbilja mora patiti

[9] Identitet osobe koja se u knjizi pisama "Navika bivstvovanja" zove "A." jer je željela ostati anonimna, otkako je umrla više nije nepoznat javnosti. Radi se o Betty Hester (1923. – 1998.), službenici kreditnog ureda Retail Credit Company (Atlanta) , kratkotrajnoj (otprilike dvogodišnjoj) obraćenici na katolicizam (Flannery O'Connor bila joj je kuma na krizmi), koja je život završila samoubojstvom. Bila je lezbijka, što bi u Hrvatskoj vjerojatno rezultiralo postavljanjem spomen-ploče nepostojećoj ljubavnoj vezi s poznatom književnicom.

jednako od Crkve kao i za nju, ali tko vjeruje u Kristovo božanstvo, mora voljeti svijet istovremeno dok se muči da ga podnese. Time se može objasniti nedostatak gorčine u pričama.

Vijest u *New Yorkeru* nije bila samo kretenska, bila je nepotpisana. Taj slučaj jasno pokazuje da su određeni slojevi stanovništva odgojem lišeni moralnog osjećaja, kao što je određena perad uzgojena bez krila da bi se proizvelo više mesa na njoj. Ovo je naraštaj peradi bez krila, na što je valjda mislio Nietzsche kad je rekao da je Bog mrtav.

Silno sam umorna od čitanja prikaza koji *Dobra čovjeka* nazivaju okrutnim i sarkastičnim. Te priče jesu teške, ali teške su zato što nema ničeg težeg ili manje sentimentalnog od kršćanskog realizma. Vjerujem da mnoge surove zvijeri sada pužu prema Betlehemu da se rode[10], i da sam izvijestila o nadolasku nekih od njih, pa me uvijek zabavlja kad se te priče opisuju kao priče strave i užasa, jer se kritičar uvijek dohvatio pogrešnog užasa.

Vrlo ljubazno od Vas da ste mi pisali, toliko ljubazno da Vas moram zamoliti da mi pišete opet. Rado bih saznala tko je ta osoba koja razumije moje priče.

S poštovanjem

A.

Milledgeville
2. kolovoza 1955.

Draga gospođice A.,

Hvala Vam što ste mi opet pisali. Osjećam da bih se trebala ispričati što odgovaram tako brzo, jer moglo bi se učiniti da Vam namećem dopisivanje za koje nemate vremena ili koje će Vas opterećivati. Osobno nemam problema s vremenom, jer zahvaljujući boljetici koja mi oduzima energiju ne radim vani, a moj rad u zatvorenom, onaj stvaralački, može trajati samo nekoliko sati dnevno. Živim na farmi i ne viđam puno ljudi. Moj poziv je uzgajanje paunova, a to zahtijeva sve od pauna i ništa od mene, tako da vremena uvijek ima.

I ja vjerujem da postoji samo jedna Realnost – i gotovo, ali sam naziv, "kršćanski realizam", postao mi je neophodan, možda u čisto akademskom

[10] Usp. završetak pjesme Williama Butlera Yeatsa *Drugi Dolazak*, u prijevodu Antuna Šoljana.

smislu, jer zatječem se u svijetu gdje svatko ima svoj pregradak, stavlja tebe u tvoj, zatvara vrata i odlazi. Kad se čovjek bavi pisanjem a kršćanin je, jedna od groznih stvari je što je za njega konačna, trenutna i sveukupna realnost Utjelovljenje, a nitko u Utjelovljenje ne vjeruje, tj. nitko od njegove publike. Moja su publika ljudi koji misle da je Bog mrtav. Barem sam tih ljudi ja svjesna kao onih za koje pišem.

A što se tiče toga da je Isus realist: ako nije bio Bog, onda nije bio nikakav realist, nego samo lažljivac, a raspeće čin pravde.

Dogma ne može ni na koji način ograničiti neograničenog Boga. Osoba izvan Crkve pridaje dogmi drukčije značenje nego osoba unutra. Meni dogma samo otvara vrata prema kontemplaciji i sredstvo je slobode, a ne sputavanja. Ona čuva otajstvo za ljudski um. Henry James rekao je da mlada žena budućnosti neće imati pojma o otajstvu ni o običajima. Ne znam zašto je to ograničio na jedan spol.

Imate pravo da nikada neću biti kadra sasvim razumjeti vlastiti rad, pa čak ni vlastite pobude. Prije svega radi se o daru, ali njegovo usmjerenje potječe od Crkve u meni ili djelovanja crkvenog naučavanja, a ne od osobnog viđenja ili ljubavi prema Bogu. Vi ovo možete misliti, jer me ne poznajete, ali od mene bi takvo mišljenje bilo grijeh u visokom stupnju. Nisam mistikinja i ne živim sveto. Nije da se mogu pohvaliti ikakvim zanimljivim ili zamamnim grijesima (đavla sam jako svjesna), ali dobro su mi poznate uobičajena oholost, proždrljivost, zavist i lijenost, i što je još važnije: moje su vrline jednako bojažljive kao i moji poroci. Mislim da grijeh ponekad dovede nekoga bliže Bogu, ali ne obični grijeh i ne ovaj sitničavi koji zapreČuje svako malo dobro. A đavla se može u praksi vrlo dobro upoznati odupirući mu se.

U svakom slučaju, pojedinac u Crkvi, ma kako sam po sebi možda bezvrijedan, dio je Tijela Kristova i sudionik u Otkupljenju. Crkva ne pruža nikakav nacrt za razumijevanje toga. To je stvar vjere, a Crkva nikoga ne može prisiliti na vjerovanje. Kada se pitam kako znam da vjerujem, ne nalazim nikakav zadovoljavajući odgovor, nikakvo jamstvo, nikakav osjećaj. Mogu samo reći s Petrom: Gospodine, vjerujem, pomozi mojoj nevjeri. I sve što mogu reći o svojoj ljubavi prema Bogu je: Bože, pomozi mi u nedostatku te ljubavi. Ne vjerujem pobožnim frazama, pogotovo kada dolaze iz mojih usta. Ratoborno nastojim oduprijeti se pobožnom jeziku pravovjernih, ali on uvijek iskrsne kad ga najmanje očekuješ. Nasuprot pobožnom jeziku pravovjernih, liturgija je divno jednolična.

Pitam se jeste li čitali Simone Weil. Ja nisam i sumnjam da bih je razumjela i da jesam; ali prema onome što sam čitala o njoj, sigurno je bila velika ličnost. Ona i Edith Stein me od žena 20. stoljeća najviše zanimaju.

Bilo da ste kršćanka ili ne, obje štujemo Boga Koji Jest. Sv. Toma je pred smrt rekao za *Sumu* da je puka slama – nakon što je imao viđenje toga Boga.

Odana Vam

A.

Milledgeville
17. siječnja 1956.

Draga A.,

Mene uvijek sve zatekne nespremnu. Činilo mi se sigurnim da si visoka 2 metra i pepeljastoplava, a ispalo je da si tamne kose i stasa kao boca đumbirovog piva, i bila sam jednako uvjerena da si panteistica na dobroj nozi s čime god da su oni na dobroj nozi, a sad izgleda da si pravovjerna kao ja ako ne i više. Vjerojatno više, jer krštenje biraš, a ja sam mu bila podvrgnuta. Meni u prilog može se ipak kazati da te nikad nisam smatrala nekrštenom. Postoje tri vrste, krštenje vodom, krvlju i željom, a ovim posljednjim smatrala sam da si krštena jednako kao i ja. Možda je to razlog zbog kojega nemam što reći o svemu ovome, a trebala bih. Svako svojevoljno krštenje za mene je čudo i ostavlja me nijemom kao da sam upravo vidjela Lazara kako izlazi iz groba. Pretpostavljam da je to zato što znam da je meni moralo biti dano prije razumne dobi ili me nikakav razum ne bi bio doveo do njega.

U svakom slučaju, ne mogu se osloboditi agresivnog obrambenog refleksa, što god to bilo. Sa psom dolaze i buhe, kako to kaže gosp. McG. Da si Pio XII., i tada bih s tobom komunicirala kao kakav vjerobranitelj pod opsadom. Znam dobro da se ne radi o obrani vjere, kojoj to nije potrebno, nego mene same, kojoj jest. Crkva postane dio tvojeg ega i pomiješa se s tvojom vlastitom nečistoćom. S tom situacijom sama ne mogu izaći na kraj, pa čekam čistilište da to učini za mene. U svakom slučaju, znam da postoji.

Često se ne slažem s onim što svećenici pišu po raznoraznim publikacijama, ali uglavnom nije u pitanju sadržaj, nego ton. Moj razum obično je miran, ali senzibilitet rijetko. Samodopadnost je veliki grijeh katolikâ. Nalazim je u sebi samoj i nije mi zato ništa manje mrska. Jedan od razloga zbog kojih mi lakne kada čitam Guardinija je što kod njega uopće nema toga. Uz malobrojne iznimke, kod američkoga svećenstva kad se radi o pisanju taj grijeh izbija u punoj

snazi. *Cross Currents* volim između ostaloga zbog brojnih članaka bez toga američko-klerikalnog tona. U časopisu *Thought* također je rijedak. Ja za sve krivim Irce.

Ono je stvarno jako pompozna fraza – "točno imenovanje Božjih stvari" – slažem se. Primjerena tomistu volujskoga lika. Ali, opet, rekla sam da je to temelj. Vjerojatno sam mislila: cilj. U svakom slučaju, ne mislim da je postignuće. Radi se samo o nastojanju da se ispravno vidi, a to je najmanje što možemo sebi zadati, najmanje što možemo moliti. Molimo Boga da nam dade da ispravno vidimo i pišemo. Čitala sam negdje da što više tražimo od Boga, što veću nemogućnost, to veću mu slavu iskazujemo. To je nešto što ne propuštam prakticirati, iako ne s pravim pobudama.

Ne želim biti nikakav anđeo, ali moji odnosi s njima tijekom vremena su se poboljšali. Nisu uvijek bili čak ni izrecivi. U školu sam otprilike prvih šest godina išla časnim sestrama, koje su pravu vjeru udjeljivale zajedno s pobožnim bedastoćama, pa sam njihovom dobrotom razvila u sebi nešto što frojdisti nisu imenovali – protuanđeosku agresiju, nazovimo je tako. S 8 – 12 godina običavala sam svako malo povući se u osamu zaključane sobe i, s bijesnim (i zlim) izrazom lica, isprepletenih šaka vrtjeti se uokolo i mlatiti anđela. Bio je to anđeo čuvar koji nam je, kako su nas sestre uvjeravale, svakomu dodijeljen. Nikad nas nije napuštao. Gajila sam prema njemu otrovnu antipatiju. Sigurna sam da sam čak udarila nogom o njega i završila na podu. Ne možeš ozlijediti anđela, ali bilo bi me usrećilo saznanje da sam mu uprljala perje – zamišljala sam ga pernatim. Kako god bilo, Gospodin je u svojoj milosrdnoj dobrostivosti uklonio od mene tu fiksaciju i više me nije uznemirivala. Ustvari zaboravila sam da anđeli postoje, sve dok mi prije nekoliko godina *Catholic Worker* nije poslao dopisnicu na kojoj je bila otisnuta molitva sv. Rafaelu. Malo zatim sinulo mi je da je Rafael arhanđeo, Tobijin vodič. Molitva je sadržavala neke slike koje sam preuzela i upotrijebila u *Raseljenoj osobi* – ono kada gđa Shortley promatra prostranstva svoje prave domovine. U molitvi se moli sv. Rafaela da nas vodi u predio radosti kako ne bismo bili neznalice o svojoj pravoj domovini. Sve to dovelo me je naposljetku do spoznaje što su anđeli, ili barem što nisu. A što nisu, velika mi je utjeha.

Pročitala sam još 50 stranica HBV-a[11] i nisam je mogla dočitati. Knjižničarka je imala pravo, vjerojatno iz krivih razloga. Poslat ću knjigu natrag na vrijeme za nekog drugog člana Atl. PL da se njome okoristi.

[11] *The Hard Boiled Virgin* (Neumoljiva djevica), roman Frances Newman.

Upravo sam prodala *Mudru krv* francuskom nakladniku, Gallimardu. Ne mogu zamisliti H. Motesa na francuskom, a moj vlastiti francuski previše je jadan a da bih mogla kazati hoće li prijevod išta vrijediti ili neće. Što je možda sreća. Čitala sam neku knjigu pod naslovom *Američki roman u Francuskoj*: Francuzi misle da je Erskine Caldwell[12] valjda nešto najbolje još od Shakespeareova vremena, ili sam barem stekla takav dojam.

Da, bik. On je najprijatniji lik u priči.[13]

Tvoja

Bilješke i prijevod: Perica Grgec

[12] Rođen 1903., a umro 1987. "U svojoj je prozi", prepisujem iz *Leksikona stranih pisaca*, "oslikavao iskustva siromašnih bijelaca i crnaca na Jugu SAD-a." Najpoznatija djela: romani *Tobacco Road* (*Duhanski put*, 1932.; predložak istoimenom filmu Johna Forda, snimljenom 1941.) i *God's Little Acre* (prema spomenutom leksikonu *Maleno groblje*, a prema *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" *Mala božja njiva*, s malim *b*; 1933.; Anthony Mann snimio je prema tom romanu istoimeni film *Mala Božja njiva* s velikim *b* i u *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*.

[13] U priči *Greenleaf*, iz zbirke *Sve što raste mora se sastati*.

Vječnoj – utjelovljenoj Ljubavi

Pjev Anđeoski slušam:
Sanjkama dolazi On;
Opojnost božansku kušam...
I rajski prati Ga zvon.

Kako ćeš doći, Dijete,
U ovu smrznutu dol,
Marijin najljepši Cvijete,
Ta posvud uzdiše bol?

Srce će moje bijedno
Tvom Srcu toplinu dati,
Tvoje je ljubavi žedno...
Duhovna bit ću Ti mati.

Vodoskok

Koliko sam puta u noći
zastala pred vodoskokom,
koji je iz sebe isijavao
čarobne zrake
raskošnih boja
i zatravljivao srce
svojom krasotom.

Bila je tu crvena
purpurna boja,
zelena kao smaragd,
ljubičasta
kao ametist,

žuta kao topaz,
plava i bijelo prozirna
kao safir.

I primjenjivah te boje
i slap
na Tvoju ljubav,
ljepotu i dobrotu,
nježnost i milinu.

I željeh da i ja budem
slika Tvoja,
kao vodoskok
raskošnih boja,
da Tebi privučem
mnoge duše.

A njegova je snaga i ljepota
izbijala iz temelja,
koji se nije gasio
niti zamjećivao,
a svjedočio je –

nazočnost Tvoju.

Šutim, u sebe uronjena

Šutim, u sebe uronjena,
jer Te motrim u dubinama
svoga srca
kao svoju dušu
u kojoj otkucava Srce Tvoje
i trajno mi zbori
o ljubavi.

Šutim, u sebe uronjena,
i osluškujem
Tvoj šapat ljubavi,
koji mi osvježava
umornu dušu
i priklanja je
k Tvojoj dubini.

Htjela bih u svojim zjenama
sabrati sjaj zvijezda,
da ga prospem
na Tvoje vjeđe,
kad mi je srce
preslabo za ljubav,
i da moja suza zablista

u Tvome oku.

Giovannino GUARESCHI

Božićni napjev*

I već je Božić. Nije još prošao ni ovogodišnji, a stigli smo već do Božića dogodine.

Vraća se Božić sa svojim uobičajenim čestitkama, s uobičajenim darovima, s uobičajenim božićnim drvcem, s uobičajenim jaslama.

Ipak, jaslice za ovu godinu ne bi smjele biti one uobičajene svih prošlih godina, nego jaslice koje su popustljivije.

Isto tako, umjesto zvijezde bit će potrebno objesiti *lunik*.

Zatim, na mjesto uobičajenog vola trebat će staviti *sovjetskog medvjeda; zaigranog i umiljatog sovjetskog medu toploga daha i mekanoga krzna*.

Trebat će barem polovicu uobičajenih, manje popustljivih pastira zamijeniti popustljivim, sovjetskim i kineskim vojnicima.

Bit će još uvijek anđelaka, ali: jedan od dvaju morat će pripadati *pionirskoj organizaciji*, a na natpisu što ga nose, umjesto "Mir ljudima dobre volje" morat će biti ispisano: *Koegzistencija*.

Jednostavnije je i značajnije.

Tri stara, oronula i nadasve prevladana kralja bit će zamijenjena *s tri krepka predsjednika republike: bit će to i ustavnije.*

Djetešce će ostati takvo kakvo jest. Svetog Josipa zamijenit će, ipak, *Giorgio la Pira*, a Majku Božju časna *Nilde Jotti*.

Čini se da smo sve rekli.

Ne: zaboravili smo magarca.

Magarac će moći ostati takav kakav jest, no morat će biti jasno da je riječ o *američkom* magarcu.

Popustljive čestitke.

(*Mondo Candido*, 20. 12. 1959., str. 7.)

* Ovaj se božićni "napjev" neposredno odnosi na tzv. hladnoratovsko doba, ali, budući da komunizam kao jedno od političkih praopredjeljenja (baš kao ni urfašizam i praliberalizam) nipošto nije mrtav, i budući da vazda postoji i opasnost od ireničkih i sinkretističkih zastranjenja u dijalogu kršćanstva sa "svijetom", Guareschijeva je poruka uvijek aktualna, uz nužne preinake u svakom vremenu. Odustavši od takvog preinačenja u samom prijevodu, ipak smo označili kurzivom ona mjesta koja svaki čitalac može u mislima ispuniti svojim varijantama današnjih simbola popustljivog Božića. (Ur.)

Pod borom

"Ma pogledaj samo kakve su to stvari, u eri *interplanetarnih letjelica*! I onda se čude ako netko postane *komunist*!"

S talijanskog preveo Jerko Grgec

Radovan TOLJANIĆ

Iščekujući lađe

Šumori dažd...
Jednolično sviraju
mutni oblaci.

Svijeća na grobu.
Plamti tiha molitva
za moju majku...

Studene bitve
iščekujući lađe
sjećaju se ljeta.

Čekamo Božić...
Na putu od pijeska
stoje tri kralja.

U kasnu jesen
gnijezdi se tišina
na vrhu smreke.

Jutarnja zvona
bude divlje golubove
u mokrim škrapama.

Galeb na bovi
promatra svoj odraz
u zrcalu mora.

Iznenade me
u refulima bure
snježne pahulje.

Svejedno tonemo

Dodirujuć tijela
u plavo praskozorje
zazivljemo spokoj.

Otriježnjeni od noći
prepune usidrenih zvijezda
svejedno tonemo.

Bosiljak na prozoru
mirisati
ne prestaje.

Iščekivanje

Sivomodri valovi rasplinju se
u zagrljaju stijena...

Prkoseći olujnim vjetrovima
osluškujem nemire morske:
možda do mene dopre
davno zalutala jeka
iz dubine.

Tvrtko KLARIĆ

Galerija *Šimun* u Dubravama

Teško je bilo prigušiti osjećaj ponosa i ne malog zadovoljstva pri ponovnom čitanju teksta *Galerija Šimun* objavljenog prije deset godina (*Marulić* br. 6, 2001., str. 1221-1222). Bio je to svojevrsni putopisno-dnevnički osvrt na prezentaciju nečega što je u tom času bio tek zametak galerije, koja će u lipnju 2010. biti predstavljena javnosti u svoj svojoj raskoši. Umjesto ponavljanja makar samo i dijela vlastitih riječi, u uredništvu smo procijenili da bi radi naših čitatelja bilo svrsishodnije pružiti prigodu fra Stjepanu Paviću, inače profesoru klasičnih jezika, osobi koja je svom rodnom zavičaju naumila darovati ne samo raskošnu riznicu umjetnina, nego i rijetko bogatu knjižnicu.

Elektronički i pisani mediji zabilježili su ponajvažnije pojedinosti o nastajanju i svečanom otvorenju Galerije *Šimun* u Dubravama 9. lipnja tekuće, 2010. godine.

Promatrajući iz neposredne blizine događaje uoči i u vrijeme samog otvorenja, učinilo mi se korisnim zamoliti fra Stjepana Pavića da i za čitatelje Hrvatske književne revije *Marulić* kaže ponešto i od već rečenoga, a možda o *nedorečenome* ili *još nepoznatome* u vezi s nastajanjem zbirke umjetnina, utjelovljene u Galeriji *Šimun*.

* * *

Pitanje: Za početak, možda da se kratko predstavite čitateljima HKR *Marulić*: radni vijek ste proveli predajući grčki i latinski gimnazijalcima u Visokom... A bilo je i staleških služba unutar redovničke zajednice...

Odgovor: Rođen sam u Hrgovima Donjim, selu dubravske župe. Po završenoj nižoj gimnaziji nastavio sam školovanje u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Teologiju sam završio u Sarajevu, a klasičnu filologiju u Zagrebu. U međuvremenu, u vrijeme Hrvatskog proljeća, bilo je malo i zatvora. Uz rad u gimnaziji službovao sam u dva mjesta kao kapelan i kratko kao župnik. Tri godine sam bio u provincijskoj Upravi kao vijećnik. Predavao sam u Visokom latinski i grčki jezik pune trideset dvije godine, bio ravnatelj Gimnazije, i to u ono najteže vrijeme, u posljednjem ratu, većim dijelom u izbjeglištvu.

Pitanje: Ovo Vaše "bilo je malo i zatvora" budi znatiželju pa bih Vas zamolio da nam u dogledno vrijeme i o tome kažete nešto više. No, kako je tema našeg

današnjeg razgovora Galerija *Šimun* u Dubravama, vjerujem da će čitateljima naše revije biti zanimljivo čuti ponešto o tome gdje leže najdublji korijeni Vaše osobne prisnosti s likovnim izričajem. Čini se da je sve počelo u Bosni, a – evo u Bosni i završava.

Odgovor: Imao sam sreću da su mi u nižoj gimnaziji likovni odgoj predavala dva divna čovjeka, sad već pokojni Sead Hasanefendić i Mevludin Ekmečić. Bili su mladi, visoki, lijepi, živi, reprezentativci bivše države u odbojci. Ne znam koga oni ne bi osvojili za bilo što lijepo. U visočkoj gimnaziji i na teologiji umjetnost mi je predavao fra Ignacije Gavran, čovjek koji je povijest umjetnosti studirao u Breslauu, danas Wrocław, kod onodobnih najvećih autoriteta u Europi (npr. Dagobert Frey), i slikarstvo u Zagrebu kod Ljube Babića.

K tome, u vrijeme moga teološkog studija nastao je, rekao bih to tako, cijeli pokret gradnje, obnavljanja i ukrašavanja crkava i samostana u Bosni, a duša toga pokreta bio je naš profesor na teologiji fra Vjeko Jarak. Bilo je, dakle, poticaja na pretek.

Potom sam i sam sudjelovao u obnavljanju jedne od najljepših crkava u Bosni, one svetog Mihovila u Ovčarevu kraj Travnika.

Usput, malo-pomalo, preko očiju – usprkos skromnu likovnom obrazovanju – rodila se u meni ljubav za umjetnost, ljubav koja traje do danas.

Photo: Milan Drmić

Hrvoje Šercar: *Sv. Mihovil u Ovčarevu*

Pitanje: Na otvorenju Galerije *Šimun* 9. lipnja ove godine u Dubravama ne pojaviše se predstavnici lokalne (samo) uprave. Neobično i skoro neobjašnjivo, pogotovo kad se zna da su i iz proračuna izdvojena znatna sredstva za gradnju nove crkve u Dubravama, jer je stara u ratu bila toliko oštećena da se nije dala obnoviti. Možda je ovo prigoda da javnost podsjetimo i na svjetliju stranu udjela državne i lokalne uprave: koliko su sredstava i u koju svrhu izdvojili (Distrikt Brčko, Vlada BiH i/ili Hrvatske)?

Odgovor: Nisam upoznat s podacima prije moga preseljenja u Dubrave po umirovljenju, ali sam čuo da je Distrikt dobro sudjelovao u gradnji nove crkve.

Iz proračuna za prošlu godinu također su izdvojena sredstva za crkvu, koja se tek trebaju utrošiti jer je kompliciranа javna nabava na koju su vlasti obvezane. Što se Galerije tiče, Distrikt je uložio u gradnju zgrade 100 000 konvertibilnih maraka (oko 50 000 eura), što čini jednu sedminu troškova gradnje. Za preuređenje stare župne kuće u knjižnicu također je izdvojio lijepu svotu. Koliko mi je poznato, Vlada Republike Hrvatske je pomogla gradnju crkve s vrlo malo sredstava, nešto malo je dala za gradnju Galerije, a za buduću knjižnicu 200 000 kuna. Imajući sve te elemente u vidu, doista je neshvatljivo da se nisu pojavili predstavnici brčanskih vlasti, ali ni najavljeni ministar kulture kao predstavnik hrvatske Vlade, koja je preuzela pokroviteljstvo nad ovim događajem. Šteta! Jer željeli smo predstaviti Galeriju i kao njihovo djelo kojim se mogu ponositi. Razlog izostanaka treba vidjeti u činjenici što je pokrovitelj bio i član predsjedništva Bosne i Hercegovine Željko Komšić. Mi se nismo igrali politike niti nam je to potrebno, ali smo smatrali otvorenje Galerije događajem važnim za državu Bosnu i Hercegovinu i htjeli smo da u događaju sudjeluje i netko tko reprezentira tu državu. Tko je predstavlja i u Ujedinjenim narodima, i u svim državama na svijetu, pa i u Republici Hrvatskoj. Poznato je da su bosanski franjevci, kao uostalom i velika većina građana Bosne i Hercegovine, nezadovoljni državnim ustrojem naše zemlje, ali stoji i činjenica da su taj ustroj dogovorili i potpisali čelnici stranaka koji su u njoj i danas na vlasti.

Pitanje: Kad kažete da je "Distrikt *dobro* sudjelovao u gradnji nove crkve", pretpostavljam da to u našem posavskom govoru treba značiti – *izdašno*…

A prije četrdesetak godina, premda su društvene okolnosti bile suštinski drukčije, također se dogodilo nešto što bismo dobrohotno govoreći mogli nazvati *nesnalaženjem* političkoga vodstva prigodom otkrivanja biste nobelovca Ive Andrića u Ovčarevu, gdje je u mladosti bio konfiniran…

Odgovor: Da, Andrić! Ivo Andrić je u svojim djelima bosanskom fratru podigao grandiozan spomenik. Kako je jedno vrijeme proveo u internaciji u župnom uredu u Ovčarevu, odlučili smo nas trojica ovčarevskih svećenika – fra Augustin Tomas, fra Nikola Bošnjak i ja – Andriću podići bistu u svom dvorištu. Bistu je radio sarajevski kipar Zdenko Grgić.

U međuvremenu je k nama banuo neki književni historičar iz Norveške, u pratnji jednog Beograđanina, raspredajući o ideji da se Andriću na župnoj kući postavi spomen-ploča. Mi smo o svom pothvatu šutjeli. Kad je lijevanje biste bilo gotovo, jedne smo je nedjelje otkrili. U svečanosti su sudjelovali visočki đaci

s recitalom iz Andrićevih djela, a pozvali smo i predstavnike općinskih vlasti i kulturnih institucija iz Travnika, koji su dakako obećali doći. Vjerojatno po odredbi partijskoga vrha, na skupu se iz Andrićeva rodnog grada nitko nije pojavio!

Situacija s otvorenjem Galerije *Šimun* ima dakle svoj povijesni predložak.

Pitanje: Svih ovih desetljeća otkako se sastajete sa slikarima i kiparima, te članovima njihovih obitelji, jer su u međuvremenu neki od zastupljenih autora i u doslovnom smislu prešli u vječnost, zacijelo je bilo vedrih i višestruko zanimljivih događaja. Pretpostavljam da bi se mogla napisati i pozamašna knjiga tih uspomena, ali evo – možda da za čitatelje naše revije izdvojite neke od tih zanimljivih susreta?

Odgovor: Počet ću s onima kojih više nema među živima.

Na retrospektivi Slavka Šohaja u Umjetničkom paviljonu rekao sam slikaru: Kad bi mi dopustio da od cijele izložbe izaberem jednu stvar, uzeo bih onaj Tvoj autoportret, crtež tušem. Šohaj je uzvratio: Imat ćete moj portret. Na obećanje sam bio zaboravio, ali slikar nije. Kad sam se sljedeći put kod njega pojavio, čekao me je autoportret – ulje na platnu, još nedovoljno suho.

Radenka Miševića, profesora na sarajevskoj i beogradskoj likovnoj akademiji, zamolio sam da mi naslika svetog Franju. Kad sam po sliku došao u Sarajevo i upitao koliko sam dužan, slikar mi je uzvratio: Gdje si, brate, vidio da se sveci prodaju.

Jednom sam se zgodom dulje zadržao pred jednom slikom Josipa Biffela. On me upitao sviđa li mi se, skinuo je sa zida i darovao mi.

Slično je postupila gospođa Julija Ružić sa skulpturom svoga supruga Branka, Helena Šipek s očevom i svojom slikom. Ali i mnogi drugi.

Zahvaljujući plemenitosti i darežljivosti dr. Jelke Radauš Ribarić, naša dubravska galerija posjeduje više skulptura i mnogo crteža, dekalkomanija i akvarela Vanje Radauša.

Pitanje: Galerija *Šimun* zaživjela je, moglo bi se reći, punim životom. Najavljujete i skoro otvaranje knjižnice. Recite nam više o samom nastajanju, a onda i o njenom sadržaju…

Odgovor: O nastanku zbirke već sam nešto rekao odgovarajući na Vaše prethodno pitanje. Nisam raspolagao nekim sredstvima u tu svrhu, ali malo-pomalo, dobivajući umjetnine na dar ili ih kupujući uglavnom povoljno, zbirka je kroz gotovo pedeset godina dosegla brojku od 720 slika i skulptura. Mnogi su umjetnici bili blagonakloni prema mome projektu. Svjestan sam da bi sve bilo

teže da nisam fratar. Ljudi su vidjeli da me ne vodi materijalni interes, da se ne bavim trgovinom, da radim plemenit posao koji će koristiti drugima, pa su se i sami uključivali u taj pothvat. Slutili su, osim toga, da jedna samostanska zbirka ima više šanse da se očuva, da preživi nego neke druge. Znali su da njihovo djelo neće čamiti u nekoj privatnoj prostoriji, u podrumu ili na tavanu, nego da će biti dostupno javnosti. Vođen gotovo istim motivima, i ja sam svoju zbirku nastojao smjestiti što bolje, obraditi, snimiti, popisati. Jer i u samostanima se događa da umjetnine završe na tavanu ili u podrumu, a potom kod nekog većeg pospremanja nerijetko i na smetlištu. Sretan sam što sam ovom galerijom ostvario svoje neke snove, ali i očekivanje brojnih umjetnika koji su bili krajnje susretljivi.

Photo: Milan Drmić

Ivan Lovrenčić: *Božić,* 2000.

Galerija *Šimun* posjeduje djela bosanskohercegovačkih i hrvatskih umjetnika i onih koji su djelovanjem bili vezani uz te dvije zemlje. Razlog za to ograničenje sasvim je prozaičan: nedostatak prostora. A zastupljeni su stvaratelji s kraja 19. stoljeća pa sve do danas. Željka Čorak, autorica teksta u monografiji, zgodno je to rimovala: od Bukovca do Bućana. Dakako, ima i starijih autora, a najmlađi je diplomirao na akademiji prije dvije godine. Budući da ih je preko tri stotine, ne mogu ih ovdje nabrojati sve, ali evo nekih imena:

Kosta Angeli Radovani, Antun Augustinčić, Antun Babić, Vojin Bakić, Josip Biffel, Mile Blažević, Kruno Bošnjak, Zlatko Bourek, Boris Bućan, Vlaho Bukovac, Menci Clement Crnčić, Marijan Detoni, Petar Dolić, Ivo Dulčić, Robert Frangeš Mihanović, Vilko Gecan, Oton Gliha, Zdenko Grgić, Krsto Hegedušić, Oskar Herman, Ljubo Ivančić, Oton Iveković, Hinko Juhn, Gabrijel Jurkić, Ksenija Kantoci, Zlatko Kauzlarić Atač, Nives Kavurić Kurtović, Ivo Kerdić, Zlatko Keser, Slavko Kopač, Branko Kovačević, Dora Kovačević, Kuz-

ma Kovačić, Miroslav Kraljević, Frano Kršinić, Mihovil Krušlin, Ivan Lesiak, Zvonimir Lončarić, Ivan Lovrenčić, Josip Marinović, Antun Masle, Nikola Mašić, Celestin Mato Medović, Ivan Meštrović, Karlo Mijić, Mario Mikulić, Antun Motika, Omer Mujadžić, Ismet Mujezinović, Edo Murtić, Vjekoslav Parać, Mladen Pejaković, Ljubomir Perčinlić, Pavao Perić, Ordan Petlevski, Roman Petrović, Nada Pivac, Josip Poljan, Savo Popović Ivanov, Oton Postružnik, Đuro Pulitika, Mirko Rački, Vanja Radauš, Nikola Reiser, Nasta Rojc, Branko Ružić, Đuro Seder, Stipe Sikirica, Mile Skračić, Kenan Solaković, Miljenko Stančić Ivo Šebalj, Branko Šenoa, Hrvoje Šercar, Ivo Šeremet, Ljudevit Šestić, Frano Šimunović, Slavko Šohaj, Rizah Štetić, Zlatko Šulentić, Miroslav Šutej, Marino Tartaglia, Ambroz Testen, Petar Tiješić, Mica Todorović, Ernest Tomašević, Marijan Trepše, Marija Ujević, Milivoj Uzelac, Mirko Uzorinac, Fedor Vaić, Josip Vaništa, Vladimir Varlaj, Emanuel Vidović, Ivo Vojvodić, Miro Vuco, Šime Vulas…

Neka bude spomenut i najmlađi, Zlatan Pintek, a nespomenutima se ispričavam. Valja reći da od brojnih umjetnika imamo više djela, po pet, deset, pa do dvjestotinjak. Pritom smo se, opet zbog ograničena prostora, odrekli svih djela nastalih grafičkim tehnikama.

Photo: Milan Drmić

Antun Augustinčić: *Mojsije*

Pitanje: Paralelno s Galerijom postavljali ste, da tako kažem, i temelje buduće knjižnice, koja je bogatstvo druge naravi… Ali, kako čujem, ne samo knjižnice…

Odgovor: Za buduću knjižnicu prikupio sam desetak tisuća knjiga. Većinom sam ih kupovao, a u posljednje vrijeme našlo se i donatora. Osim gotovo svih zagrebačkih izdavačkih kuća koje su se uključile u akciju – posebno se rado sjećam srdačne darežljivosti Alberta Goldsteina – valja spomenuti da su dobrotom obitelji u našu knjižnicu dijelom dospjele i biblioteke Vlade Gotovca, Antuna Djamića, Tomislava Ladana i Branimira Donata.

Treći projekt koji je u tijeku jest stvaranje stare sakralne zbirke, što će, čini mi se, biti ne manje uzbudljivo.

Četvrti segment našega kulturnog angažmana je stvaranje male etnografske zbirke. Nadam se da ćemo i nju formirati prije nego propadnu tragovi života i običaja ovoga dijela Bosanske Posavine.

Pitanje: Razgovor smo započeli predstavljajući Vas kao redovnika… Slušajući Vas svojedobno u HAZU, o stogodišnjici rođenja velikoga pisca i vrsnoga prevoditelja ne samo djelâ klasičnoga latiniteta, kako staloženo i kirurški precizno govorite o prijevodima Nikole Šopa, usuđujem se reći da sam u Vama prepoznao i prevoditelja po vokaciji. Recite nam, pri kraju ovog našeg tako ugodnog razgovora, nešto više i o svome prevodilačkom radu.

Odgovor: Nisam se baš naprevodio. Preveo sam malu dionicu za *Kodeks kanonskoga prava*, na tiskanje čeka prijevod Bonaventurinog *Razgovora sa samim sobom*, a ubrzo će u tisak i franjevački spisi iz najstarijeg razdoblja franjevaštva, od kojih sam mnoge ja preveo.

No s najviše uzbuđenja čekam trenutak kad će svjetlo dana ugledati knjiga koju sam priredio, preveo, komentirao itd., pod naslovom *Latinske pjesme bosanskih franjevaca*, a u pitanju su novčana sredstva koja izdavač nikako da namakne. Riječ je o latinskim pjesmama bosanskih franjevaca iz prve polovice 19. st., pjesmama pisanima najvećim dijelom u klasičnom metru (heksametar, elegijski distih, sapfička strofa), oko 3500 stihova, a u tom su metru i prevedene. Tri su pjesme pod utjecajem Katančićevim rimovane. Ta me knjiga veseli posebno stoga što to smatram vraćanjem duga mojim redovničkim prethodnicima. Sve je manje ljudi koji su u stanju takvu literaturu čitati u originalu, a osjetio sam u sebi snage da to mogu učiniti. Bilo je gotovo pitanje dana dokle će se te pjesme u originalu uopće očuvati: riječ je o djelima od dvije do dvadesetak stranica, bez korica, pa sa svakim vađenjem iz police

prijeti opasnost da jedan list bespovratno nestane. Molim Boga da doživim tiskanje te knjige.

A prigoda je da spomenem još i svoj priručnik *Liber Latinus* za srednje škole.

Pitanje: Zahvaljujući na vremenu koje ste posvetili čitateljima svetojeronimske revije *Marulić*, imamo dovoljno prostora i za ono što biste možda rado rekli, a mi se nismo sjetili o tome Vas pitati.

Odgovor: Kad već imam priliku, reći ću da s područja dubravskog samostana imamo dva franjevca za koje se vodi postupak za proglašenje blaženima.

Jedan je fra Šimun Filipović, po kojem je Galerija nazvana. Rodio se 1732. u Seoni kod Srebrenika, ondašnjem selu naše župe. Nakon pastoralnog i odgojiteljskog djelovanja u Bosni, povukao se u samostan kontemplativnog života, tzv. ritir, u Ripatransoneu, talijanskome gradu na jadranskoj obali. Umro je ondje na glasu svetosti 1802. Talijani su odmah nakon njegove smrti pokrenuli postupak beatifikacije, koji je, na žalost, prekinut pri kraju 19. st., a mi smo ga u Dubravama obnovili o dvjestotoj obljetnici njegove smrti 2002. Zapala me je čast da budem vicepostulator u toj kauzi.

Drugi je suvremeni franjevac fra Augustin Augustinović (Prijedor kraj Brčkog, 1917. – Caracas, 1998.), pisac, biblijski stručnjak i misionar u Venezueli. Tamošnja je mjesna crkva za njega pokrenula proces. Priredio sam knjigu njegovih pripovijesti *Priče iz doline*.

Radim na očuvanju sjećanja na te velikane našega kraja.

* * *

Pri spomenu imena fra Augustina Augustinovića, inače rođenog bratića majke koautora ovog razgovora, i fra Stjepanu i meni je bilo jasno da započeti razgovor valja okončati. Naime, život i djelo tog skromnog i radinog Posavljaka, sveučilišnoga profesora i vrsnoga poznavatelja biblijskih znanosti, koji *sestricu smrt* dočekuje u dalekoj Venezueli a na način na kojem bi mu možda pozavidio i sâm sveti Franjo, naime u društvu svoga mačka, zavređuju više vremena. I možda na nekom drugom mjestu.

Pri raspelu

Gda pojdem ze sela, tu mam vuz breg
Po ledvenem putu noge mi se skližu
I gliboko prepadaju vu meki sneg
Baš navek me sprati Jezuš na križu

A snegi padaju i mrzli vetri pušu
Poleg kipa na zime gase se sveče
Tu me navek nekaj za srce ščekne
I kak magnet me nazaj k domu vleče

Gipsani Jezušek na drevenom križu
Do nog je ves v snegu zameten
Po tužnomu licu mu pahulje skližu
Pokrivaju venec od trnja spleten

A gda se vračam on me pak čaka
Na negve se ruka skuplaju spremrzli tiči
I žmeka mi torba mam postane laka
I tak se žurim domu svem stiči

Toplo je v hiže, s peči nas greje plam
Vane smržnjena pola pod snegom spe
A On je na križajnu na zime sam
S križa nas pogledom prati i čuva nas se

Brige moje majke

Ova je zima posna, suha, bez pahulja
Ni ljudi ni voćke ne mogu vjerovati
Pa voćke žure s pupanjem
A ljudi se raduju proljeću
U Virovitici, u ravnoj Slavoniji
Moja majka čeka proljeće
I povratak kući

U čekanju
I ovi zimski, kratki dani
Ponekad su joj dugi
I stalno zbog nečega brine
Mada joj moja sestra govori
Da ne treba brinuti

Moja majka brine
O svojoj kući
Koja trenutno samuje u Turopolju
O dvorištu gdje miruje hladna voda
U zdencu
I sokovi uspavani u jorgovanima miruju
I kvaka na kućnim vratima

Ušuškana pod toplim pokrivačem
I s toplim čarapama na nogama
Moja majka brine o tome
Hoće li se smrznuti ruže penjačice
Koje joj je darovao moj otac
I hoće li magnolija opet prerano propupati
Kao lani

O tome brine moja majka
Dok pogledom prelijeće ravnicu
A u mislima joj još odzvanjaju polke
I valceri iz davnih desetljeća
Samo nitko za to ne zna

Brine ona i o sestrama
U dalekoj Australiji
Jer tamo je sada ljeto i bjesne požari
I mada su joj one pisale
Da su požari miljama daleko
Ona svejedno brine

Brine moja majka
I o unucima i praunucima
O nama djeci
I o svojim nećacima svuda po svijetu
I o svjetskim nepravdama
Brine moja mama
Mada to stvarno nije njena briga
Jer je samo obično ljudsko biće
Koje ne može odlučivati o velikim stvarima

Moja majka posebno brine
Hoće li se ugasiti svijeća
Na grobu mog oca
Jer baterija ima rok trajanja
Od toliko i toliko dana
Ako ja ne donesem drugu

Ova je zima blaga
I prolazi bez snijega
Ali dani su još kratki a noći duge
I dok djeca pitaju
Gdje je taj snijeg
Ja ponekad pomislim
Da je sav snijeg ove zime
U kosi moje majke

Odlazak

"Besjeda" je bila čudesna slika. Krist je stajao pod modrinama, a slikarevo gledište bilo je izvrsno odabrano: pogled iz blago gornjega kuta na Krista, s leđa, i na ljude kojima je propovijedao, u modro zelenomu rascvjetalu krajoliku. Umjetnik je sebi dopustio slobodu da prikaže krajolik bliskiji svom iskustvu, umjesto da autentično prikaže ozračje tadašnje Palestine. Kristova bijelo-plava odjeća na određeni se način stapala s bojom neba, koje se vidjelo kroz Njegovu suptilno prozirnu pojavu, pa se gledaocu činilo da Učiteljev lik prima, asimilira, ali i stvara te izvrsno pogođene preljeve vedrina koje, zbog gledišta i velike nebeske plohe u gornjem dijelu slike, uviru u središnju, vizualno snažnu pojavu, autoritativno postavljenu pred slušaoce koji su sjedili na zelenoj, rascvjetaloj livadi u donjem dijelu slike, a trava i cvijeće kao da su se ispreplitali s njihovim obrisima, naravno su rasli kroz njih i *iz* njih, pa je sve to stvaralo neobičan, vrlo snažan, blago nadrealistički dojam jedinstva duhovnoga i tvarnoga, dojam stopljenosti tih ljudi s krajolikom koji je podsjećao na rajski, kao da Kristova nauka, osim duša, razvedruje i osvjetljuje i sam tvarni svijet, pounutrašnjuje ga, a istodobno postvaruje ono duhovno, same vedrine bića. Boje na slici zračile su začudnom snagom i kao da su Kristove riječi pretvarale u svjetlosne preljeve.

Druga slika bila je isto tako dojmljiva, a i duboko potresna, a tomu je ponovno pridonosilo nesvakidašnje gledište. Slika je prikazivala ženu koja se, kako čitamo u Evanđelju, u mnoštvu neopaženo dotaknula Isusove odjeće, a slikar se usredotočio na nju dok se, gotovo strateški, skutrila u jarku kraj puta kojim je prolazio Isus. Čekala je da Učitelj dođe do nje, a onda je, odozdo iz jarka, ispružila ruku kako bi se dotaknula samoga ruba njegove haljine. Platnom su dominirali ta gotovo očajnički, ali s golemom nadom i vjerom ispružena ruka i potresni izraz patnje, nade i pouzdanja na ženinu licu, a od Isusa su se, na desnoj strani slike, malo iznad jarka, vidjeli samo donji dio bijele haljine i noge u sandalama, no žena je znala da će joj, ako ga dotakne, to biti dovoljno za ozdravljenje i spasenje. To slikarevo gledište, koje se usredotočilo na ženu u jarku, posebno je naglašavalo tajnu Krista, moć Njegove osobe, od koje se vidio samo dio, pa ipak su ženin napregnuti pokret, a i cijela slika, bili gotovo vrtložno usmjereni prema toj djelomično prikazanoj pojavi.

Treća slika ponovno je govorila o isprepletenosti duhovnoga uzdignuća, čuvstava i dojmova s tvarnom ljepotom krajolika. Zvala se "Božje oko", a kompozicija je i tu bila izvorna i vrlo zanimljiva. Cijelo veliko platno prikazivalo je oko u čijoj je zjenici, a i u cijelomu oku, nekom vrsti dvostruke ekspozicije, bio smješten široki, panoramski krajolik sa šumama, livadama, brdima, putovima i s polukružnim obzorom – cijeli, izvanredno pomno, s mnogo živopisnih pojedinosti prikazan svijet u tajnomu, svevidećemu oku.

Kod oca Josipa Koromana, župnika koji je vodio molitvenu zajednicu punu vrlo zanimljivih osoba, prvi put sam se susreo s radom Vilima Guberine, slikara čija su me se djela dojmila čim sam ih vidio u župnoj crkvi, a i u prostorijama oca Koromana, pa sam se začudio da nikad prije nisam čuo za tako maštovitoga, izvornoga umjetnika.

– Boje su fantastične i uvelike doprinose cijelomu dramatičnomu pokretu slika – prokomentirao sam. – Ne znam kad sam vidio nešto slično.

– Da, slike su vrlo uspjele – nasmije se otac Josip, opazivši moje divljenje. – Svi ih odmah zapaze. Ponosim se njima i vrlo mi je drago da ih je Vilim poklonio našoj crkvi. No nije čudno da niste čuli za njega, iako ste novinar, premda je žalosno da je ostao zapostavljen i nepoznat.

Ukratko mi je ispričao da je Guberina, iako je šezdesetgodišnjak, a slikarstvom se bavi od mladosti, tijekom desetljećâ imao tek nekoliko samostalnih izložbi (samo jedna održana je u glavnom gradu), a oslikao je i nekoliko crkava. Živio je u već vrlo trošnoj kućici koju je naslijedio od roditelja, i to vrlo povučeno. Bio je čudak, glede svoje umjetnosti beskompromisna i vrlo tvrdoglava osoba, pa su ga gurali u stranu, prešućivali, a na kraju gotovo potpuno zaboravili, ne samo zbog izvanredno proživljenih vjerskih tema, koje već odavno nisu bile "suvremene", pa zato nisu bile poželjne, nego su mu se osvećivali i zbog njegova oštroga jezika i pera, jer povremeno je pisao likovne kritike, prikaze i eseje. Živio je samo za slikarstvo, a družio se uglavnom s članovima molitvene zajednice oca Koromana. Uzdržavao se djelomično od prodaje slika, jer znalci koji su naletjeli na njih rado su ih kupovali, a djelomično od pomoći te od oslikavanja crkvi i od izrade portretâ.

Nikad se nije ženio, a osim u karitativnom djelovanju zajednice, čiji su članovi na tom području bili vrlo zauzeti, naviše je vremena provodio u slikanju i – promatranju, iz kojega je izvodio cijelu životnu filozofiju i estetiku. Odlazio je na duge šetnje, za kojih kao da je, kako je govorio, posjećivao najbolje galerije i muzeje i to u prirodi, a ondje mu se, isto tako, činilo da čita najbolje zbirke pjesama i da moli najljepše molitve, iz naravnoga brevijara.

Nije bila tek puka fraza da taj čovjek uistinu *zna* gledati. Na posebno plodan, stvaralački način promatrao je promjene krajolika i preljeve boja koji su nastajali i mijenjali se djelovanjem svjetlosti – najstarijeg i najznačajnijeg umjetničkog simbola napredovanja duha, spoznaje, uvida i čuvstvenoga znanja. Svjetlost i njezina djelovanja za njega su sadržavali temelj mistične mudrosti, a tvrdio je da mu dragocjeni pokret plodnoga šetanja, pješačenja pospješuje pokrete duha i nadahnuće.

Još nešto o njemu doznao sam i od Brune Gajca, kolege novinara koji je radio u kulturnoj rubrici, a bio je jedan od rijetkih likovnih kritičara koji je, u nekoliko navrata, pisao o Vilimu Guberini.

– Da, zbilja je dobar – potvrdio je Bruno – pa bi već bilo vrijeme da izađe iz anonimnosti. No djelomično je sam kriv za izolaciju, jer zbilja je čudak, iako vrlo zanimljiv. Kad sam ga zadnji put vidio spremao se na posve pustinjački život. Rekao je da želi u miru razmotriti je li ovaj svijet jedino što postoji, a i postoji li uopće, da ga želi bolje pogledati, no to je moguće učiniti samo u potpunom povlačenju iz njega, u lišenosti i prividnoj praznini, daleko od tog silnoga otpada, pljeve i ljusaka svijeta koji ometaju pogled i stalno ulaze u oči, nagrizaju ih i skučuju um. Odbio je i izložbu, koju sam mu nastojao omogućiti. Odgovorio je da bi i nastojanje da se pošto-poto probije također bilo znak ohola, skučena uma.

Nasmijao sam se. – Možda je skučenost uma učinkovit i nužan obrambeni mehanizam, jer prevelika širina, osjetljivost i maštovitost uma vodi u teške životne zablude, u labirint nerazumnih subjektivnih nazora i samozavaravanja, pa stoga i u nenadoknadiv, tragičan gubitak dragocjena vremena za ovozemaljske stvari. Netko je dobro parafrazirao rečenicu iz "Hamleta", obrnuvši je: Možda na nebu i na zemlji, Horacije, ima daleko *manje* stvari nego što sanja tvoja filozofija. Možda nam filozofije doista odviše sanjaju, preširoko, previše željno i neutemeljeno, a nemaštovitost i sklonost tupo "stvarnomu" veliki je dobitak i jedini pravi blagoslov, jer samo nam to omogućuje da kako-tako uspješno živimo. Što ako u našem životu i svemiru doista ima manje toga nego što zamišlja naša "filozofija", puna nade i možda uzaludne čeznutljivosti? Možda bi i Guberini bilo bolje da je skočio na svaku priliku i priređivao izložbe gdje je mogao, ako već ima taj dar.

Bruno me pozorno pogleda: – A čuo sam da ideš na susrete neke molitvene zajednice. Kako su te uopće primili, s takvim razmišljanjem?

– Razmišljam dijalektički – branio sam se. – Čovjek mora promisliti sve vidove, pa i suprotnosti. Svijet i naše postojanje se i sastoje od suprotnosti.

Treća osoba koja mi je pričala o Guberini bila je sestra Honorata, redovnica iz molitvene zajednice. Ona me ujedno pozvala da, ako sam zainteresiran, s njom posjetim slikara. Članovi zajednice donosili su mu namirnice i potrepštine, jer ozbiljno je obolio, iako je posljednjih godina rijetko izlazio i kad nije bio nepokretan.

– Vidjet ćete i druge njegove slike. Sjajne su – rekla je sestra Honorata. – Posve je samosvojan umjetnik i u zajednici bi nas sve veselilo da se barem unekoliko pročuje. – Stajali smo pred Guberininom slikom Bogorodice, vrlo posebnim portretom produhovljenoga lica mlade žene tamnih očiju, s izrazom ljupke blagosti, ali i neuhvatljive odlučnosti, usredotočenosti, s nebeski plavim maforijem, ženskim oglavljem od tekstila, koje je prekrivalo glavu i ramena, a ispod njega provirivali su crni, nemirni uvojci. Slika je posjedovala karakterističnu osebujnost, ali i naravnost, neposrednost, pa je u jednu ruku prikazivala "običnu" mladu ženu, dok se s druge strane osjećala jedinstvenost, mistična produhovljenost i tajna.

– Rado ću poći s vama – prihvatio sam. – A za Guberininu umjetnost možda doista dolaze bolji dani, jer spominjao ga je i moj kolega, likovni kritičar, koji je prilično objektivan i doista voli slikarstvo.

Kućica se sastojala od velike prostorije koja je ujedno služila kao kuhinja i primaća soba, i manje, spavaće sobice, u kojoj je, na starom, prilično uskom krevetu ležao Guberina. Unutrašnjost je djelovala zapušteno kao i vanjština, ali ne i prljavo, iako zidovi odavno nisu bili okrečeni. Kuća je imala daščani pod, kavoga još nisam vidio u zdanju koje je ipak bilo blizu gradskoga središta. Pročelje očito desetljećima nije bilo obnavljano, a činilo se da i derutni krov prokišnjava, no kućica usred prilično prostranoga dvorišta, zarasloga u gustu mikroprašumu isprepletenoga raslinja, koje je gotovo nadrealistički bujalo usred okolnoga betona, doimala se čudesno bajkovito, kao ulaz u neki drugi svijet. Unutra je osjećaj nekog drugog doba pojačavalo nekoliko komada derutnoga, starinskoga namještaja – veliki, izrezbareni ormar, nekad dojmljivi, ovalni drveni stol i starinske, izlizane fotelje, iz kojih je na nekoliko mjesta curila podstava.

– Još jednom se ispričavam na neredu, – nasmiješi se naš domaćin – ali nisam očekivao novinara.

Guberina je bio krupan čovjek, pa se na uskom krevetu doimao dirljivo nezgrapno. Velike ruke položio je na pokrivač, a bilo je neobično da je tim naoko nespretnim šapama tako senzibilno stvarao beskrajne preljeve istančane, složene ljepote. Kad smo ušli, sestra Honorata nas je predstavila – *nas*, jer

redovnica nije imala ništa protiv da s nama pođe i moja djevojka Jasna, koju je vrlo zaintrigirala vijest da se spremam posjetiti nebičnoga umjetnika, jer i sama je pomalo slikala i to ne baš loše, pa je izrazila želju da i ona pođe, a sestra Honorata je dobrohotno pristala, rekavši da Guberina zapravo voli posjete pripadnikâ zajednice oca Josipa, a i s njima povezanih ljudi. Činilo se da slikaru društvo dotad nepoznatih ljudi doista ne smeta, jer pozdravio nas je vedro, s iskrenim smiješkom.

– Nisam došao kao novinar – odgovorih – nego isključivo kao čovjek kojega se duboko dojmila zajednica oca Josipa, a moram priznati i vaši radovi.

– Moji radovi... – smiješak je postao pomalo gorak. – Bojim se da baš nisu najpozitivnije ocijenjeni, iako sam se dugo trudio... No zbilja su pomalo jednolični, možda zbog teme koja me opsjeda. Jedan od rijetkih kritičara koji se na me osvrnuo, tu moju temu nazvao je "žeđ", ili "čežnja", "za transcendentnim", više se ne sjećam točno, a to danas više nije nimalo popularno.

Dok je sestra Honorata iz torbe vadila i na stolić stavljala namirnice, gledao sam sliku na zidu (u sobici je visjela samo jedna slika, iako su uza zidove bila prislonjena brojna prekrivena platna), koja me je smjesta privukla. Prostorija nije bila dovoljno svijetla da slika posve dođe do izražaja, no ipak je bila vrlo zanimljiva. Zapravo, bila je to slika u slici: Usred turobnoga kamenjara, pod jednoličnim, tmurnim, deprimirajućim nebom, u pustoši koja je nalikovala okviru, poput četvrtastih vrata rastvarala se nova slika: nabujaloga, prekrasnoga vrta s razgranatim drvećem i raskošnim grmljem pod sjajnim, modrim nebom. Guberina je vrlo uspješno postigao začudnu opreku boja pustoši i bujanja, pa je slika zaokupljala, iako je zamisao bila jednostavna: mogućnost postojanja drukčije, sređenije dimenzije nade, iza (ili bolje: unutar) našega beznadno ništavnoga svijeta.

– Nije loša, je li? – upitao je autor, vidjevši da zurim u platno. – Volim tu sliku, zato sam samo nju i objesio. Vrata čežnje... Najbolje i najdragocjenije što sam u životu učinio jest da sam čeznuo, silovito, tvrdoglavo, nepokolebljivo, iako su možda upravo najdublje i najtankoćutnije čežnje ujedno u najvećoj mjeri uzaludne. Ali onaj tko u svoj rad nije ugradio bol nedostižne čežnje, malo je što učinio.

– Ipak, od čežnje se ne živi, makar kako bila krasna – izletjelo mi je. – Na nju možemo čak i potratiti život.

– Upravo tako, – nasmiješio se – ali sve vrijedno u životu zapravo je paradoksalno. Zato je u stanju istinski živjeti samo onaj tko doista zna čeznuti... Za ljubavlju, daljinama, putovanjima, za nepoznatim, ili za svojim najljepšim uratkom, ispunom vlastitoga senzibiliteta, ili za... Bogom, ako hoćete, za nekim drugim svijetom. Takva mi je čežnja uvijek bila potrebna, pa sam je nastojao i oslikati, a ovosvjetska pustoš ni najmanje mi ne treba. Zato sam i završio ovako. – Zaokružio je rukom oko sebe. – No možda ubrzo konačno odem onamo... u taj drugi svijet za kojim čeznem. Zapravo sam cijelim svojim radom, a i dijelom svojega života nastojao stvoriti neki ulaz onamo, a ništa me drugo nije zanimalo.

– Ne govori tako, Vilime – ukori ga sestra Honorata. – Znaš da ne volim kad si u takvom raspoloženju, makar govorio i o odlasku u bolji svijet.

– Ne, još ne mislim umrijeti, – odmahnuo je glavom – nego uistinu otići onamo... jer to je... poput neke druge dimenzije, pa čak ima i ulaz. – Gledao je sliku vrta u pustinji. – Mislim da je izvedivo, ako dovoljno dugo i snažno čeznete.

Tada još nisam shvaćao o čemu govori, a njegove sam riječi pripisao ponekad pretjeranomu brbljanju maštovitoga čudaka. Kako je i Jasna pohvalila njegove radove, odgovorio joj je s nekoliko komplimenata izraženih biranim riječima, a unatoč njegovu pustinjaštvu, bolesti i "transcendentnim težnjama", primijetio sam da je promatra s određenim sjajem u očima. Čak joj je dopustio da otkrije i pogleda pokrivena, na zid naslonjena platna. I to su bili vrlo dojmljivi krajolici, a poslije nekoliko Jasninih kometara o izvrsnoj uporabi boja, raspričao se kao što je svojstveno samotniku, no sa zanimanjem smo slušali njegovo predavanje o tome da su izvori umjetnosti u čovjekovoj vezi s prirodom, koja je istinski lijepa i značajna samo ako njezin sjaj vidimo kao odraz ljepote i sjaja nadsvijeta, jer bez toga bitnoga odraza čak se i najljepši krajolici doimaju nesvrhovito, pa stoga i isprazno. Izjavio je da ne govori često o svojim nadahnućima, ali ljepota, svjetlost, ono što nam ta svjetlost otkriva, kao i duboko blagotvorna, nadahnjujuća čuvstvenost koju u nama raspiruje – sve to zapravo čini vrata onostranoga, a njemu je dovoljno da živi kraj tih vrata, u naporno postignutoj čistoći gledanja, pa ne traži nikakva tvarna, "životna dobra", niti sudjeluje u mutnim ovosvjetovnim bujicama. Dovoljno mu je što predmnijeva da bi, bude li dovoljno gorljiv i uporan, nekako mogao otvoriti ta najtajanstvenija vrata.

Jedna od slika koju je Jasna otkrila zvala se "Rajski vrt", bila je visoka gotovo kao i ja, a boje grmlja, drveća, livade i visoke nebeske modrine i tu su zračile uzbudljivo evokativnom živošću. Po autorovim riječima, bila je to najdublja esencija koju je u tom razdoblju mogao postići, unutrašnji sažetak mnogih stvaralačkih lutanja prirodom, boja i prizora, trenutaka kad se dojam i

njime potaknuta čuvstvenost spajaju s iznenadnim duhovnim slutnjama i uvidima.

– No ipak, kad bih sada počinjao život i odlučivao što ću biti – rekao je u jednom trenutku – ne znam bih li poželio i prihvatio tu svoju... nadarenost, bih li je smatrao blagoslovom, ili pak teškim prokletstvom. Tako dugo sam se svojski trudio da što točnije, istančanije i složenije izrazim ono što me je u najvećoj mjeri zaokupljalo, nastojao sam se što bolje obrazovati u svojoj umjetnosti, što dublje proučiti ljepotu, njezine izvore i značenja, kako bih pružio nešto posve samosvojno, što bi dirnulo ljude. No umjetnost je nevjerojatno okrutna. Što sam više izgarao, bio sam to usamljeniji, izdvojeniji, što sam se više nastojao produhoviti postajao sam sve nerazumljiviji i dalji svima oko sebe. A danas, poslije toliko godina, eto... kao da baš ništa nisam napravio. Tko uopće zna za mene i za moj mukotrpni put? Kao da sam na početku svega, samo što već odavno nemam dvadeset godina. Ne znam jesam li za to kriv ja, jer možda naprosto umišljam da sam nadaren, jesam li išao u sve manje razumljivomu i zato uzaludnomu smjeru, ili je pak kriva sredina, ali...

– Ne govorite tako – ohrabrio sam ga kad je zašutio. – Uvjeravam vas da ono što ste ostvarili nije baš beznačajno a to ću vam i dokazati. – Obećao sam mu da ću k njemu poslati kolegu iz kulturne rubrike, koji je zapazio njegove radove, a pokazalo se da su Guberini, iako nije često čitao novine, poznati Gajcovi napisi o slikarstvu i da ih cijeni. (Nekoliko dana poslije toga Gajc je, na moj nagovor, zbilja došao i oduševio se Guberininim radovima, pa je napisao opširan članak, popraćen reprodukcijama u boji, koji je slikara izvukao iz gotovo potpune anonimnosti, a Gajc je o Guberini počeo pripremati i monografiju.)

Poslije desetak dana još sam jednom, sa sestrom Honoratom, otišao posjetiti slikara, koji je tom prilikom izrazio želju da naslika Jasnu i mene, jer smo "zanimljiv, vrlo simpatičan par", a treći put sam otišao sâm, kako bih mu odnio knjigu koja ga je zanimala, no kad sam otvorio vrata bajkovito zarasla dvorišta, iz kućice je istrčala Zorka, sitna sredovječna žena koju je zajednica zaposlila da povremeno čisti kućicu i bude od pomoći bolesniku kad nitko drugi ne može doći. Vjerojatno me je ugledala kroz prozor, pa mi je usplahireno pritrčala.

– Nestao je! – povikala je. – Nigdje ga nema!

– Kako to mislite? – upitao sam zaprepašteno. – Kako je mogao nestati?

– Nikako! – zakriještala je, jer Guberina je bio slabo pokretan i u zadnje vrijeme jedva se uspijevao dovući do WC–a. – Ali naprosto ga nema! Malo prije sam došla počistiti, kao i obično, ali kuća je prazna! Nema ga na krevetu...

nigdje! – Ispričala mi je da je, zatekavši praznu kućicu, izjurila na ulicu, otrčala iza ugla, a onda je otišla čak do obližnjega parka, iako je bilo nevjerojatno da bi Guberina sam tako daleko dospio. – Što se dogodilo, gospodine? – upitala me je plačnim glasom.

Brzo sam ušao, pa sam u sobici ugledao prazan krevet, a pokrivač je bio odmaknut na stranu, kao da je Guberina naprosto ustao i otišao, no to je bilo nemoguće. Za manje od dvadesetak sekundi pregledao sam cijelu kućicu, no slikaru nije bilo ni traga. Zorka me je u stopu pratila, pa je čak pogledala i pod krevet. Toga jutra padala je kiša, pa bi, da je otišao, Guberina ostavio tragove u dvorišnom blatu, no pred kućicom su bili samo moji i Zorkini otisci. Nazvao sam oca Koromana, jer postojala je mogućnost da je slikaru pozlilo pa ga je netko od članova zajednice odvezao u bolnicu, no svećenik, a i nitko koga sam uspio dobiti, ništa nije znao. Zorka je rekla da je, od ono malo odjeće što je Guberina imao, sve na broju, pa se nije odjenuo, a to bi teško i mogao sam učiniti. Uzrujana pomagačica i ja uzalud smo nazvali hitnu pomoć i neke bolnice, a na kraju i policiju, no nije bilo nikakvih rezultata. Guberinu više nitko nikada nije vidio, kao da je naprosto ispario, ili je doista, žarom razdiruće čežnje, ušao u drugu, smisleniju dimenziju, u mistične prostore vlastite postvarene unutrašnjosti koju je tako dojmljivo slikao, kao da je uistinu uspio proći kroz "najtajanstvenija vrata", o kojima je govorio kad sam mislio da, za razliku od svojih drugih lucidnih zapažanja, naprosto nesuvislo brblja.

Poslije njegova nestanka, neko me je vrijeme opsjedalo sjećanje na te riječi, iako je to bilo daleko nevjerojatnije nego da je gotovo nepokretan čovjek odlutao nekamo gdje ga nitko ne može pronaći.

Jer unatoč istrazi, njegova je sudbina ostala potpuna nepoznanica. Pronašli su samo neke vrsti oporuku, koju je nedavno napisao. Sve svoje slike ostavio je ocu Koromanu, s iznimkom one koja je prikazivala ulaz u vrt usred čemernoga kamenjara, a tu je sliku ostavio – meni.

Objesio sam je na najbolje osvijetljeni dio zida u sobi i često je gledam, ili bolje – dugo, opsesivno zurim u nju. Uvečer, kad se smrkava, prije nego upalim svjetlo, ponekad mi se učini da, zahvaljujući posebno pogođenim bojama, mistično razlistali vrt na njoj nekako sjaji, a kad pogledam krajičkom oka, učini mi se da među bujnim raslinjem zapažam – pokret! Dakako, posve je nemoguće da je išta ili itko ondje, u slici (u *dimenziji* slike?), no ipak, kad razmišljam o njezinu autoru obuzima me dubok, neobjašnjiv, ali snažan osjećaj da nije nestao, ni odlutao, nego je naposljetku *otišao* kamo se uvijek želio otisnuti...

Anamneza o hotelu prvom

I
Uistinu krhkim koracima
pravio sam dom svoj
među usitnjenim komadićima
preminulih lica mnogih,
na Olimpu,
planini paloj,
gdje u želucima
perje i dalje trune...

II
...strvinara kavkaskih...

III
...i požderanog Ikara.

Anamneza o zbilji

...upoznao sam tako
i ljude na mjesecu
koji su samo sjedili
na sivoj, kraterima
išaranoj površini
i, ispijajući svoje
živote iz limenki,
šutjeli su bez prestanka
o svoj toj užasnoj boli...

Culpa innata

pokušali. su. me. rasjeći.
rekao. sam. im.
(a. i. sebi. češće. sebi. zapravo.)
ha. ha. ha.
sámo. se. guli.
ha. ha. ha.
žalosno.

Dom za prolaz

U zadnje si vrijeme
počeo mucati,
kao da su ti ruke
počele mrznuti.
I smiješ se cijelom
jezeru grbe
što nije moglo
ispraviti
tvoje koncima povezane kosti.

Egzibicija voska

Od svih figura,
madame Praznina
mi najviše želi
upuzati u uši
i čepiti me
vrelim voskom,
premda pri svakom
pokušaju uporno
vičem:

"Ne, ne želim
dobiti voštanu
glupost!"

Postanak

Na licima praočeva,
mitskim utemeljiteljima
Grada,
čija bol je
i priča
davno počela,
mogli su dugo promatrati
bezizražajnost
(oblik tužnog loma tijela)
nad sinovima,
kada su govorili:
"Utvrdimo ovdje vječno prebivalište,
obranu-vrlinu,
jer Babilon je blizu",
i uz njih
grcanje
bezokusne nijemosti
(dok su mnoge ptice koje
postojati ne bi trebale
upravo lupale vrlo
tupo po njihovim ramenima)
nad krvlju svih tih
jadnih životinja.

Zbilje prelomljene u jedan (dugi) trenutak

Već dugo neprimijećen,
kao od stvaranja,
pri šavovima
izranjene lubanje
(njenog mesa i soli,
i mnogih čađa
od magle zelene i guste)
kuca,
udara
i ritmički bije
puls buđenja:
"Gospodine,
dođi i
zagrli me."

Vladimir REM

Bolnička korespondencija "kralja boemâ"

Uz 55. obljetnicu smrti Tina Ujevića

Zagreb 1955., dvanaesti dan studenog, Klinička bolnica na Vinogradskoj cesti 29. U jedan sat i dvadeset pet minuta iza ponoći dežurni liječnik ORL-odjela u "povijest bolesti" pacijenta iz sobe broj 21 upisao je posljednju zabilješku – umro.

Spomenut ćemo, uzgred, da je samo tri dana prije Tina Ujevića umro Mihovil Kombol (9. XI.), a jedanaest dana ranije Antun Barac (1. XI.), dok će dva mjeseca kasnije otići Milan Marjanović (21. XII.), a već početkom iduće godine (2. II. 1956.) Franjo Alfirević.

Mala tijesna soba na drugom katu bolnice "Dr. Mladen Stojanović" bijaše posljednja stanica Tina Ujevića na njegovu putu "stazom varke".

"Eto jednom da zabilježimo da smo i ovdje bili" – napisao je, kao šaleći se, svom prijatelju iz davno minulih dana splitske boeme, arhitektu Niki Armandi. To pismo datirano je 22. II. 1955. Pisao ga je, dakle, dvadeset dana pošto je primljen u bolnicu. A istog dana kada su se za njim zatvorila vrata bolnice (3. II.), on o tome obavještava Josipa Tabaka, pišući mu između ostalog: "Mogli biste mi donijeti (ili poslati) nešto lagane beletristike (àla *Pisma portugiske redovnice*, *Roman jedne glumice*, *Novele* Josipa Kosora)..."

Teško gutanje

Tog sudbonosnog 3. II. 1955., sudbonosnog jer ovaj datum označava početak kraja životne avanture dojučerašnjeg "kralja boemâ" i jednog od najvećih hrvatskih pjesnika, dr. Ivo Padovan je zabilježio: "Anamneza roditelja nije mu poznata. Dosad bio uvijek zdrav. U bolnici nije ranije nikada liječen. U novembru prošle godine prehladio se. Veće i tvrde zalogaje teško guta i vraćaju mu se natrag, dok tekućinu guta normalno."

U vezi s liječnikom čiju smo zabilješku citirali, Tin Ujević piše (22. II.) Vladimiru Šifferu u Rijeku: "... ja sam pao u sudbenost dr. Iva Padovana, iz Blata na Korčuli, koji me je laringoskopirao i ezofagoskopirao, te s kojim imam najviše dodira." U tom pismu zabilježit će i ovo: "Posjeta sam imao, posjetio me i Martin Lipnjak (Gustav Krklec, op. V. R.), a jednom prije već i Miroslav Feldman..."

Što se pak spomenutih posjeta tiče, u pismu Danilu Čorku u Split (24. II.) reći će: "Ovdje posjeta, barem na neke dane imam i previše, ali uljudnost treba podijeliti na jednake odreske i posluživati je svima u istoj količini. A svaki me pita: Imate li kakvih želja?" U tom pismu Čorku on na to pitanje i odgovara, šegačeći se na svoj način: "Na drugom svijetu spas duše, a na ovome što više mira!"

Za Tina Ujevića, koji nikada nije ozbiljno pobolijevao i koji je često običavao dobar dio noći provesti u šetnji zagrebačkim usnulim ulicama, da bi tek pred zoru krenuo u svoju vlažnu sobicu na Trešnjevci, bolnički režim morao je biti nepodnošljiv.

U početku – začudo ne.

U prvoj fazi svog bolovanja (veljača – sredina svibnja 1955.) Tin je ravnodušan, strpljiv, ponaša se kao da ga se osobno sve to u stvari vrlo malo tiče i, premda izmučen učestalim liječničkim pregledima, zadržava svoju toliko poznatu vedrinu duha.

Boravak u bolnici Tinu se čini samo nekom vrstom preventive, što se može zaključiti iz njegovih pisama.

"Meni nije tako loše", kaže u pismu od 29. III. 1955., "ali još ne znam kada ću izaći. Sada 'ponovo' učim ono što znadu sva djeca prije nego što dobiju zube, tj. jesti, glodati, žvakati... 'Predodgoja' treba u svemu, pa tako i u tome, i to još u ovim godinama!" Mjesec dana kasnije, 5. V. 1955., on poručuje u Split: "Izgleda da ću danas – ako ne danas, i opet u najkraće vrijeme – izaći iz bolnice, samo ću morati dolaziti jednom nedjeljno na pregled. To mi je jutros rekao profesor Šercer, šef odjela ORL; samo još treba da mi pojedinosti odredi dr. Ivo Padovan."

"Dne 14. svibnja 1955. Tin Ujević, oko podne, napušta bolnicu, i, iz svoga stana na Selskoj cesti 116 c, javlja Armandi: "Pišem u nedjelju 15. u rano jutro. Ostao sam malo duže nego je bilo predviđeno. Od Danila sam prije malo dana dobio pismo, ali mu sada ne mogu potanko otpisati, jer će mi najviše trebati odmora i još se osjećam dosta umoran. Sada sam vani! Ali time još nije sve postignuto. Neću da dužim, nego vas iskreno pozdravljam."

"Zakopčan u svojem mraku"

Dne 6. srpnja 1955. Tin Ujević opet odlazi u bolnicu.

I više ne izlazi iz nje.

Tinova zdravstvena situacija bila je, još u veljači, utvrđena nalazom: maligni tumor trećeg stupnja dužine 5 cm na jednjaku.

Je li Tin to znao? Je li, "zakopčan u svojem mraku", predosjećao skori zalazak svjetlosti života?

Dvije su mogućnosti: ili nije, tada, znao pravo stanje svoje "poteškoće gutanja", ili – to nije htio znati. Ali onda, ukoliko je znao, kao što neki misle, zašto je (čak početkom svibnja!) pisao Danilu Čorku u Split: "Ja sam ovdje više od tri mjeseca (3. II. – 4. V.), a moja bolest mi je potpuno nepoznata kao kakva znanstvena Kamčatka."

Bilo kako bilo, Tin Ujević nije o svojoj bolesti ni s kim htio razgovarati. Ni u posljednjim svojim pismima, u svojoj korespondenciji s ribarom Čorkom, kiparom Ivanom Mirkovićem i arhitektom Armandom, nije gotovo uopće govorio o bolesti, osim što je tu i tamo priopćio neki običan podatak, kao na primjer: "Sada mjerim temperaturu", ili: "Jučer sam imao petu transfuziju krvi." Pa ni desetak dana prije smrti on ne bilježi ništa o stanju svoje bolesti. Kaže: "Govor me dobro ne služi." I to je sve.

Idući tragom Tinove korespondencije, kada, dakle, iščitavamo njegova pisma "malim i usamljenim romanticima splitske boeme", vidimo da je autor stihova iz *Kolajne* ("Za mene ipak nešto fali u ovoj uzi bez raspeća...") i na pragu smrti osjećao da mu "nešto fali". U slomljenom boemu, ali neistrošenom (i neistrošivom) misliocu, budi se iznova Vrgorčanin Augustin Ujević, dijete Dalmatinske Zagore, kraja u kojemu je nastala *Žalosna pjesanca o Hasanaginici* i u kojem se rodio pisac *Razgovora ugodnog naroda slovinskog*, Andrija Kačić Miošić.

"Već sam pisao da sam dobio vaše karte s brda", piše on, 2. IV. 1955., svom boemskom drugu Armandi. "Katkada mi je žao što nisam tamo."

Ima u tim posljednjim Tinovim rukopisima puno nostalgije: "Vi ste tako često na Mosoru..." (13. X. 1955.) i neskrivene čežnje za pejsažima zagorskog krša: "Jedino bih vam rekao: na putu od Klisa do Muća ništa mi se ne čini tako lijepim kao oni blagi, neprestani brežuljci koji vas tuda vode. U sitnome ne marim visinu, ima li išta ljepšega?" (18. X. 1955.) Pa i onda kada u Tinovu pismu zlosutno zamiriše trag morfija i mentalne traume, on je u mislima vezan za ambijent svoga djetinjstva: "Najstudeniji, najkršević kraj u Dalm. Zagori (kod Vrgorca). Zar i ta sva bijeda nije poetična?" (31. X. 1955.)

Arh. Niko Armanda je planinar, on obavještava Tina, pacijenta Vinogradske bolnice, o svom planinarenju krševitim zagorskim krajevima, a Tin, za koga je i "planinarstvo tako zanimljivo", često se u svojim pismima vraća toj temi: "Prije petnaestak godina naišao sam ovdje u antikvarijatu na veoma zabavnu i poučnu knjigu o planinarenju, te moram kazati da me je pri čitanju upravo

uznosila: Korzika, Škotska, izvan Evrope napokon i prilazi Himalaji, o kojoj se danas opet toliko piše u novinama. Moram priznati, veoma zanimljivo i ugodno gledano iz dolina, ali u mojim godinama može biti samo privlačan san. Istina je, i mi, koji još premalo poznajemo more, ne poznajemo nikako goru, planinu, taj elemenat." (5. X. 1955.)

Tinove gore i more

A u drugom pismu, dosljedan zaista do kraja svom načelu o humoru, on iznosi ove konstatacije: "Zbilja, ipak postoji Walt Whitman; ali on pjeva o kretanju, razvoju, sunčanom sistemu itd. Onda auta nije bilo. Doduše, pjeva o planinarenju – često rabi slova planinara (ali ne u glečere) sa subjektivnim osjećanjem uživanja i ponešto amaterstva. Drugi su poslije pisali o – skitnji (Panait Istrati itd.). – Što ćemo s našim Radat Ižicom? On je umro, a pjesnik 'Bijedne Mare' koristi još samo svojemu kiparu. Što će Kopilice? Što će 'vilinska vrela'? On se dao na 'Pančatantru' itd. 'Teško Klisu, jer je na kamenu, a kamenu jer je Klis na njemu.' Ali treba znati tko je i što je Kamen, kamensko vino, koje je prof. Radatović sigurno malo pio. 'Misli Josip Kosor – da je Mosor – al' je osor.' Do viđenja u Džakarti – pratit će nas Makarti (naročito samo na karti). Ima različitih planinara, pa sam i ja napisao pjesmu o 'Planini', koju prilično cijene."(29. X. 1955.)

Velikom pjesniku, dakle, u časovima teške bolničke agonije nedostajale su njegove planine, krajolici njegove rodne Zagore, njegovo more, njegov sunčani jug.

Nije li, uostalom, još prije nego što se "udaljio iz prometa", pisao Čorku: "Ja bih rado posjetio Vrgorac, Makarsku, Imotski (pa makar i Bobovišće), ali bojim se da ću naredne godine, najdalje do 31. X., da se preselim u Rovinj u Istri. Smiješi mi se misao da treba umrijeti na moru, te se zato ne čudite nikada Rovinju." To pismo je datirano 28. XII. 1951. A dvije godine poslije toga (25. VIII. 1953.) iznova će izreći svoju staru, pagansku želju: "Prije nego umrem, htio bih jedanput vidjeti Vrgorac (ili Vrhgorac). Nemojte misliti da je ovo šala."

Upravo zato Tin Ujević tako nestrpljivo očekuje svako pismo, po stoput prevrće svaku riječ koju mu upućuje Armanda, Čorak i Mirković iz Splita, Davorin Jerković iz Imotskog, dr. Ante Padovan iz Blata na Korčuli, Vladimir Šiffer iz Rijeke i drugi.

Oni su Tina, u njegovu umiranju, duhovno povezivali s njegovim rodnim podnebljem, kojemu je pjesnik *Leleka sebra* posvetio, između ostalog, i pjesmu *Odlazak*, sa stihovima:

Tamo, tamo da putujem,
tamo, tamo da tugujem...

Pravo je vrijeme
da naručite
svetojeronimske kalendare
za 2011. godinu!

Iz engleske i irske poezije dvadesetog stoljeća

Ted HUGHES[1]

Ljubavno ljubimče

Je li bilo životinja bje li ptica?
Milovala je ljubimče. On mu je blago govorio.
Ona svoj glas učini sretnom šumom ljubimčetu.
On ga je izvodio osmijesima od šećernih kockica.
Ubrzo je lizalo njihove poljupce.

Ona mu je davala niske svoga glasa koje je gutalo
On mu davaše krv svoga lica a ljubimče postajaše pustopašno
Ona mu davaše gospino bilje svojih usana ljubimče počne bujati
On otvori anisovo sjeme svoje budućnosti
Ljubimče gricne, gutne, postade opako, zgrabi
Žarište njegovih očiju
Ona mu dade oslonjivost svojih ruku
A on snagu svoje hrptenjače sve je izjelo

Počelo je plakati no što da mu još daju
Dadoše mu kalendare smazalo im je dnevnike
Dadoše mu svoju usnulost proždrlo im je snove
Čak i dok su spavali
Jelo im je kožu s tijela i mišiće pod njom
Dadoše mu zavjete izgladnjelo je škripalo zubima
Kroza svaku riječ koju izustiše

[1] Ted Hughes (1930. – 1998.) jedan je od najvećih engleskih pjesnika dvadesetoga stoljeća, no reputacija mu je stradala jer dugo je bio poznat kao "muž Sylvije Plath", kontroverzne pjesnikinje, koja je, počinivši samoubojstvo, postala jedna od suvremenih spektakularno tragičnih ikona. Hughesa su krivili da je pridonio njezinoj tragediji, pa je njegovo pjesništvo nezasluženo palo u zasjenak. No svježina, smjelost te misaona i čuvstvena snaga njegove pjesničke riječi očite su, pa su njegovo djelo naposljetku počeli objektivnije vrednovati. Danas slovi kao jedan od najzanimljivijih suvremenih pjesnika. Poznate su njegove pjesme o životinjama, poniznim, ali elementarnim bićima, koja iz svog neznatnoga položaja oštroumno motre i procjenjuju postojanje. Posebno je uspio ciklus pjesama o vrani, koja leti nad svijetom, promatra ga i komentira u naizgled jednostavnim, zapravo vrlo dubokim i složenim slikama.

Ispod poda našlo je zmije i pojelo ih
Našlo je paučji užas
Na njihovim dlanovima i pojelo ga

Davali su mu dvostruke osmijehe i neispunjeni muk
Progrizlo im je rupe u sagovima
Dadoše mu logiku
Pojelo im je boju kose
Dadoše mu svaki razlog koji im je pao na um
Dali su mu viku i kriku sasvim ozbiljno
Izjelo je lica njihove djece
Dali su mu albume sa slikama svoje ploče
Izjelo je boju sunca
Dali su mu tisuću pisama davali su mu novac
Posve im je smazalo budućnost čekalo ih je
Pregladnjelo zureći
Dali su mu krikove otišlo se predaleko
Zagrizlo im je u mozgove
Izjelo im je krov
Izjelo je samotni kamen i vjetar vičući da skapava
Razbješnjelo je otišlo

Plakali su zvali ga natrag dat će mu što god hoće
Ogolilo im je živce žvakalo žvakalo bezokusno
Zagrizlo im je obamrla tijela nisu se opirali
Zagrizlo im je ispražnjele mozgove jedva su osjetili

Urličući je prolazilo
Ruševinama zvjezdosvjetla i grnčarije

Polako se odvuklo nisu se mogli pomaknuti

Otišlo je daleko nisu mogli govoriti.

Vrana slijeće

Vrana vidje kako se izjutra isparava krdo planina
Vidjela je i more
Tamnoga hrpta, s cijelom zemljom u njegovim uvojcima
Vidjela je kako se zvijezde dime u crnoću dalja, gljive
U šumi ništetnosti pomućuju svoje spore, Božji virus.

Zadrhtala je od strahotnosti Stvaranja.

A u priviđenju te strahotnosti
Vidje tu cipelu, bez potplata, raskvašenu kišom
Kako leži u pustolini.
A bje tu i ta kanta za smeće, rđa joj izjela dno,
Igralište vjetra, u pustari kalјuža.

Bje i taj kaput, u mračnu ormaru, u nijemoj sobi nijeme kuće.
I bje to lice, pušilo je cigaretu među sumračnim prozorom i ugaslim ugarcima.

Blizu lica, ta ruka, nepomična.

Blizu ruke pak ta šalica.

Vrana žmirne. Žmirne. Ništa nije izblijedjelo.

Zurila je u dokaze.

Ništa joj nije promaklo. (Ništa nije moglo *promaći)*

Budući Kristolikim

Nisi želio biti Kristolik. Iako ti je Otac
Bio Bog i ne bješe drugoga, nisi
Želio biti Kristolik. Premda si koračao
U Očevoj ljubavi. Prem zurio si
U neznanku svoju majku.
Što je imala s tobom
Osim da te zavraća od Oca.
Kad spuštala je krupne, maforijem zastrte oči
S tako im bliskim mjesecom
Obećavajući zemlju vidio si
Svoju sudbinu i viknuo
Za mnom stani. *Nisi*
Želio biti Kristolik. Htio si
Biti s Ocem
Ma u kakvoj kojegdini bio. No tijelo ti je
Priječilo prolaz. A obitelj
Tvoje meso i krv
Opterećivala ga je. A svaki bog
Koji ti ne bje Otac
Lažno bješe božanstvo. Ali nisi želio
Biti Kristolikim.

Walter DE LA MARE[2]

Slušatelji

Kucajuć' na mjesečinom oblivena vrata
Putnik poviče: "Ima l' koga tu?"
Konj mu u tišini pasao je travu
Na šumskom u paprat obraslomu tlu.
A s tornjića Putniku nad glavom
U vis prhne jedna ptica samo
Pa on opet udari o vrata
I pozove: "Ima l' koga tamo?"
No k Putniku baš nitko ne siđe,
Glava se kroz okno što lišće ga boji
Nikakva ne nagne k sivom njeg'vu oku
Da vidi tko dolje tih i smućen stoji.
A prozračnih tek slušatelja skup
Sred tihe mjesečine stajaše bez kreta,
Slušahu stanari te samotne kuće
Razlijeganje glasa iz ljudskoga svijeta.
Mrkim stubištem do pustog predvorja
Sred blijede vreve mjesečevih zraka
Slušaju, stoje – ozračje komeša
Tek poziv samotna Putnika iz mraka.
Pa njihovu čudnovatost osjeti u srcu,
Kako na zov mu vraćaju tišinom,
Dok konj mu topće, mrkli žvačuć travnjak
Pod zvjezdanom međ' lišćem vedrinom.
Iznenada Putnik zabubnja u vrata
Jače, žešće, podigavši glavu:
"Javite im: dođoh – nitko ne odvraća!
Svoju riječ održah!" vikne u noć plavu.
Ni najmanji pokret slušatelja ne ču,
Prem svaka riječ mu zvonki odjek posta
i međ' sjene padne te bezvučne kuće

[2] Walter de la Mare (1873. – 1956.), engleski pjesnik, novelist i romanopisac.

Zov jedinog koji vani budan osta.
Da, čuše da noga u stremen se diže
– željezo o kamen kresnulo u tmini –
I kako tišina nježno opet navre
Kad topot kopita zgasnu u mrklini.

Louis MACNEICE[3]

Točka susreta

Vrijeme je uzmaklo, negdje drugdje bilo,
Dv'je stolice, čaše gotovo se ljube
I dvoje ljudi, a jedno tek bilo
(Netko zaustavi čak pomične stube):
Vrijeme je uzmaklo, negdje drugdje bilo.

I ne bjehu ni gore ni dolje;
Svijetlosmeđim vrijesom ko daleko vani
Potočna glazba strujala kroz polje,
Prem sjedili su u maloj kavani
I ne bjehu ni gore ni dolje.

Utihnuo zrakom čak i zvona lijet
Obrnut je ritam cilika i muka –
Između svakog odzvona po cvijet,
Mjedena čaška mila i bez zvuka:
Utihnuo zrakom čak i zvona lijet.

Pješčana daljina kojom deve jezde
Svud oko tanjura i šalica pada;
Svemu dodijeliti nadnevke i zvijezde
Sred prisne pustinje naumiše tada:
Pješčanom daljinom kojom deve jezde.

[3] Louis MacNeice (1907. – 1963.), irski pjesnik i dramatičar.

Vrijeme je uzmaklo, negdje drugdje bilo.
Sat ih smetnu s uma. Konobar? Ni sjene!
Tek s radija valcer, te tišine bilo,
Naviraše ko voda iz stijene:
Vrijeme je uzmaklo, negdje drugdje bilo.

Prsti joj pepeo lako otkvrcnuše
No on tad procvjeta u tropskom drveću:
I nije ih briga što se burze ruše
Dok za se imaju takvih šuma sreću!
Prsti joj pepeo lako otkvrcnuše.

Boga, ili već što je jezgra Dobrobiti
Hvalimo da vrijeme može stati tako
Da ono što srce uvidje od biti
Kroz tjelesni spokoj provjerava lako
Boga, il već što je jezgra Dobrobiti.

Vrijeme je uzmaklo i ona *bje svijet*
A ni život više nema isti smjer,
Utihnuo zrakom čak i zvona lijet
Prostorijom cijelom sjaj jedinstven jer
Vrijeme je uzmaklo, a ona *bje svijet.*

Odabrao i preveo: **Mladen Jurčić**

Jerko GRGEC

"Moje dijete bi to moglo naslikati" *ili* Ekskrementi i meandri u recepciji plastičnih umjetnosti

Ali ne može se dovoljno snažno naglasiti da su likovne umjetnosti vizualne umjetnosti, koje djeluju kroz oči, izražavajući i prenoseći čuvstveno stanje. Želimo li izraziti ideje, primjeren medij jest jezik.
Herbert Read: *The Meaning of Art*

Pogân ili umjetnost?

Postavljen pred umjetničko djelo, svaki čovjek osjeća pritisak da se ponaša na određeni način. Štoviše, lagano došaptavanje društvene prisile obično doseže takvu snagu da mu ne dopušta izricanje iskrenog mišljenja, prepuštajući ga zauzvrat refleksnom prihvaćanju svakog, pa i onog najbudalastijeg, artističkog podražaja. Svi smo se, konačno, barem jednom u životu našli u situaciji nalik onoj iz Huxleyjeva *Kontrapunkta*, kada je naše filistarstvo, pobožnom grimasom i religioznom mukom, plaćalo intelektualni danak umjetnosti.[1] Zazivali bismo tada neuspješno neku vrst prečice, brzinsku varijantu tečaja *ad usum Delphini* koji će nas izliječiti od akutne neosjetljivosti na dragocjeno biserje suvremene umjetnosti. A onda bismo se pribrali i shvatili da krivnja možda i nije naša. I da samu suvremenu umjetničku proizvodnju malobrojni doživljavaju kao nešto što bi doista bilo u stanju uzvisiti i oplemeniti njihove osjećaje (o unapređivanju intelekta da i ne govorimo).

O problematici nerazumljivosti umjetničkih djela običnome građaninu, pisali su mnogi autori, s time da su se najpreciznji dijelovi takvih izlaganja u pravilu doticali estetskih zastranjenja likovnih umjetnosti. U knjizi španjolskog pisca Joséa Javiera Esparze *Los ocho pecados capitales del arte contemporáneo* (Osam smrtnih grijeha suvremene umjetnosti) naglasak je, između ostaloga, stavljen na posvećenje efemernog i transverzalnost umjetničkih sredstava, koji su doveli do toga da je čak i naobraženi ljubitelj zauvijek izgubio orijentaciju u razvoju škola i slijedu avangardnih pokreta.[2] Mogli bismo reći kako je, oslanjajući se na takovrsnu dijagnostiku, uputno izvući zaključak o stanovitoj podvojenosti na plastične umjetnosti s jedne strane, i književnost, uopće pisanu riječ, s druge. Naime dok vizualna umjetnost danas (pre)često zakazuje baš u izražavanju i prenošenju čuvstvenog stanja, odnosno u onome što je Herbert Read s pravom smatrao temeljem svake valjane recepcije njezinih djela, književnost je, u prozi, gotovo potpuno napustila eksperimentalnu formu, vrativši se romanesknom kanonu 19. stoljeća.[3] Ipak, između dva naizgled dijametralno suprotna pristupa umjetničkom stvaranju postoji suštinska poveznica, što će reći: zajednički nazivnik jednog posve horizontalnoga bratstva čiji je jedini imperativ ekonomska isplativost ili sigurno uhljebljenje na državnim jaslama kulturnih subvencija. Drugim riječima, za žalosno utjecanje mediokritetskim standardima u produkciji suvremenih književnih uradaka, kao i za uobličenje nedokučivo-genijalnih remek-djela modernih likovnjaka – postoji tržište.

Tržište za pitke radove tvoraca književnih uspješnica sámo je po sebi razumljivo, tako da se u ovome tekstu nećemo na nj obazirati. No s plastičnim umjetnostima zalazimo na puno zanimljiviji i bizarniji teren, a njegovi obrisi postaju vidljivi svakome tko porazmisli o tome što je sve u posljednjih pedesetak godina nalazilo svoje mjesto u postavima uglednih muzeja i galerija širom svijeta.

Talijanski umjetnik Piero Manzoni proslavio se 1961. godine proizvodnjom niza od 90 limenki s konzerviranim vlastitim izmetinama, a jedan od tih njegovih ispostavaka prodan je (istina, poprilično nakon umjetnikove smrti) na aukciji Sotheby'sa u Milanu za vrtoglavih 110 400 eura. Takvi primjeri nisu nipošto rijetki[4], ali Manzonijev "Merda d'artista" bit će više nego dovoljan da posluži kao vonjavi svjetionik što otkriva konture artističkoga (polu)svijeta, u kojemu kriteriji kao da ne postoje, a umjetnička djela namijenjena su poglavito tržištu.

Britanski pisac Somerset Maugham piše u svome romanu *The Moon and Sixpence* da je "ogromna zabluda ne vidjeti u umjetnosti više od zanata koji je

[1] U romanu *Kontrapunkt* Aldous Huxley, kroz lik slikara Johna Bidlakea, govori o danku što ga porok plaća kreposti, pa nastavlja: "Ali danas je sve dopušteno, nema više potrebe za ćudorednim licemjerstvom. Sada postoji samo intelektualno licemjerstvo. Danak što ga filistarstvo plaća umjetnosti, nije li tako? Pogledaj kako ga samo svi plaćaju – pobožnom grimasom i religioznom mukom."

[2] Vidi: José Javier Esparza, *Los ocho pecados capitales del arte contemporáneo*, Almuzara 2007.

[3] Bacimo li pogled na listu najprodavanijih beletrističkih izdanja, vidjet ćemo da je književnost uistinu napustila eksperimentalnu formu, s time da je u repliciranju devetnaestostoljetnoga kanona u većini tih djela izostavljen bitan element: esejistička artikuliranost filozofičnog diskursa i sveobuhvatne vizije. Jasno da se i u današnje vrijeme pišu vrijedni književni radovi, ali činjenica jest da su oni više iznimka koja potvrđuje pravilo, nego protuotrov koji bi bio u stanju zaustaviti opći trend objavljivanja romanesknih ekvivalenata knjigama za samopomoć, ili pak publiciranja banalnih uradaka prispodobivih Fowlesovu opisu knjiga kroz čije se tkivo probijamo kako bismo stigli do pola tuceta vrlo malih istina.

[4] Dovoljno je pomisliti na Hirstove instalacije s cijelim ili raskomadanim dijelovima životinjskih tijela, na statue braće Chapman ili pak na antologijski uradak Gustava Metzgera *Rekreacija prvog javnog pokazivanja autodestruktivne umjetnosti*, koji je neuka čistačica, ne shvaćajući da se radi o umjetnosti, pomela u smeće.

savršeno razumljiv samo zanatliji: umjetnost je očitovanje osjećaja, a osjećaj govori jezikom koji bi svi mogli shvatiti."[5] S obzirom na to da se piščeva misao odnosi u prvom redu na likovnu umjetnost[6], uzet ćemo je, zajedno s Readovim upozorenjem s početka teksta, kao mjerilo koje bi se, u ulozi anđeoske primisli iz nekih davno izgubljenih vremena, trebalo, nadamo se, materijalizirati iza svake rečenice posvećene jednom konkretnom slučaju vrlo isplativog umjetničkog postupka. Riječ je naime o portretu mlađahne apstraktne slikarice koji bi nam trebao pomoći da sve što smo o paradoksu modernog tržišta umjetnina dosad rekli, složimo u povezanu, skladnu cjelinu. Slikarica je imala tek četiri godine kada su dvojbe o autentičnosti njezina opusa izazvale u SAD-u pravu pomutnju, a cijeli cirkus što je uslijedio jasno je pokazao da institucije posredovanja umjetnosti, ne prime li blagoslov neumoljivog tržišta, nemaju u našem vremenu previše smisla.

Što se točno dogodilo, pokazat će nam analiza zanimljivog dokumentarnog filma koji je godine 2007. snimio Amir Bar-Lev, pod znakovitim i vrlo izravnim naslovom: "My kid could paint that" (Moje dijete bi to moglo naslikati).

Portret umjetnice u ranoj mladosti

Talijanski filmski redatelj Mario Bava pod stare dane znancima je volio prepričavati zgodu iz svoga djetinjstva koja je, čini se, odigrala ključnu ulogu u određenju njegova kasnijeg pristupa životu i karijeri. Bavin otac, Francesco, bio je cijenjeni lokalni kipar, poznat po izrađivanju prekrasnih statua svetaca u prirodnoj veličini. Mali Mario smatrao ga je čarobnjakom, te je, konačno, kada su mu bile tek tri ili četiri godine, smogao hrabrosti da pokuša ostaviti dojam na njega. Nacrtao je sliku koju je ponosno potpisao punim imenom i prezimenom, i odnio ocu. Kada je dijete stavilo svoj uradak na njegov stol, Bava stariji bacio je pogled na papir, namrštio se... i mlatnuo dečka po licu. Svoj čin objasnio je sljedećim riječima: "Što misliš tko si ti – Michelangelo? Samo je Michelangelo stvarao umjetnost vrijednu potpisa! A ti, koji si stvorio ovo – tko si ti? Ti nisi *nitko*!"[7]

[5] Cit. Somerset Maugham: *The Moon and Sixpence*, The Modern Library New York, Random House, 1919. str. 5.

[6] Roman prati sudbinu darovitog slikara Charlesa Stricklanda koji je, zapravo, romaneskna inačica Paula Gauguina.

[7] Cit: Tim Lucas: *Mario Bava – All the colors of the dark*, str. 15. Video Watchdog, Cincinnati, Ohio, 2007.

Zanemare li se opravdana pitanja o primjerenosti takvih odgojnih metoda, postupak redateljeva oca pobuđuje u normalnim ljudima trećeg tisućljeća, iz ponešto drukčijih razloga, nevjericu i zaprepaštenje. Pred nama se, tako reći, u fantastičnom, kužnom isparavanju prošlog svršenog vremena pojavljuje osoba ispunjena dubokim strahopoštovanjem prema samom činu umjetničkog stvaranja, odnosno netko tko ne samo da doista zna što voli, nego isto tako dobro razumije što bi uopće umjetnost trebala biti. Bacimo li, nadalje, pogled na filmski opus Marija Bave, određen ponajviše istančanošću i bogatstvom visoko estetiziranog vizualnoga stila, usredotočenog na "slikovnu ljepotu, skulpturalnu kakvoću osvjetljenja i arhitektonsku obradu prostora kroz dubinu polja"[8], vidjet ćemo kako je brutalna lekcija o bitnoj posvećenosti umjetničkoga poziva, primljena iz ruku autoritarnoga oca, urodila kod talijanskog umjetnika bogatim plodovima.

Gotovo sto godina kasnije još jedno se dijete, na drugom kraju svijeta, primilo kista i počelo slikati. Malenoj Marli Olmstead otac ne samo da nije držao prodike o neponovljivosti umjetničkog izraza, nego je uskoro čak stao izlagati apstraktne mazarije svoga nadarenog djeteta. Najprije u lokalnome kafiću, a zatim i u uglednim galerijama. Redatelja Amir Bar-Leva čitava je priča zainteresirala kada se vijest o malenoj slikarici proširila po cijelom SAD-u, i kada je, za ne baš neznatan ukupni iznos od 40 000 $, privatnim kupcima već bilo prodano dvadesetak njezinih radova. Da sve bude fascinantnije, zgotovljeni film "My kid could paint that" premašio je granice partikularnog osvrta na idiosinkratičnu varljivost tržišne logike, i pretvorio se u jedno od najzanimljivijih i najpotresnijih svjedočanstava o sve neuhvatljivijim dimenzijama socijalne, povijesne i kulturne funkcije umjetnosti u današnjem, kapitalističkom društvu.

Sve počinje idilično. Na ekranu vidimo dvoje male djece kako, stojeći pred svojom kućom, razgovaraju s redateljem. Amir Bar-Lev pita ih znaju li zbog čega je došao u posjet obitelji Olmstead. Nakon što curica samo odmahne glavom, njezin mlađi brat, dvogodišnji Zane, spremno ispaljuje: "Zato što su Marline slike fora." U središtu pozornosti ponovo je mala slikarica. Vidimo plavokosog anđelka, blaženo nesvjesnog okoline i svega što okrutni svijet, kategoričkim imperativom bezuvjetne poslušnosti, nameće svojoj zatočeničkoj populaciji. Upire pogled nekamo daleko, u neizrecivu zamagljenost snova, u

[8] Cit. *100 European Horror Films BFI Screen Guides*, edited by Steven Jay Schneider, str. 118., BFI 2007.

Mala slikarica i njezin apstraktni svijet

svoj djetinji svijet prepun bajkovitih, fantastičnih ulomaka koji tek trebaju biti složeni u smislenu cjelinu. Marli su, podsjećamo, tek četiri godine, a to znači da joj nedostaje ono što i svakom mališanu kojemu, budući da to ne može učiniti sam, roditelji još uvijek pričaju priče za laku noć. Nedostaje joj, dakle, sposobnost apstraktnog mišljenja.

No apstraktno slikarstvo Marli nije nikakav problem. Jednog lijepog dana, doznajemo, njezin otac Mark kratio je vrijeme slikajući, a djevojčica je pokazala zanimanje, tako da je tata jednostavno stavio papir pred nju. Ostatak pripada povijesti. U priču se, zajedno s redateljem Amirom Bar-Levom, uključujemo onda kada se konačno nadaje potreba za ozbiljnom analizom slikaričina opusa, pozivanjem u pomoć novinara koji su progurali priču o Marli, zatim onih koji su je gurnuli na tržište, a to su kritičari i galeristi, i, naravno, kupaca, koji su u velikom broju zagrizli mamac čiste, nevine radosti umjetničkoga stvaranja, pljunuvši pritom, razumije se, i popriličnu svotu novca.

Renoir i Olmstead – stari i novi majstor u istome kutu

U filmu "My kid could paint that" stalno supostoje dvije razine. Prvu čini prikaz svakodnevnog života obitelji Olmstead, u kojemu Marlino slikanje nikada ne prelazi granice radosne dječje zaigranosti. Ni manje ni više od toga. Zaigranosti pomalo nalik sreći koju u Kiplingovoj pjesmi duboko u svome srcu osjeća Adam šarajući po rajskome tlu. Sve dok mu se iza leđa ne pojavi Nečastivi i promrlja: "Lijepo jest, ali – je li umjetnost?"[9] U slučaju gđice Olmstead i njezina slikarskog opusa pitanje o umjetničkoj vrijednosti na početku se ne postavlja, no upravo zato upit na tragu onoga Kiplingova, a koji naposljetku ipak stiže, puno je pokvareniji.

Druga razina filma dakle, pripada tehničkim objašnjenima i stručnom određivanju perspektive iz koje bismo trebali promatrati Marline slike. Pored sasvim normalne obitelji Olmstead, najvažnija uloga u filmu pripada vlasniku

[9] Vidi. Rudyard Kipling: "The Conundrum of the Workshops".

galerije Anthonyju Brunelliju, pod čijim je pokroviteljstvom Marlino apstraktno slikarstvo dospjelo do šire publike. Na samome početku on nas obavještava da je jedan njezin rad upravo kupio vlasnik kluba "Houston Rockets", nakon čega zadovoljno ustvrđuje kako je sve skupa otišlo puno dalje nego što je čak i on predviđao. Uskoro, iz usta likovnog kritičara, Michaela Kimmermana, slušamo lajtmotiv o dvojbama vezanim uz specifične karakteristike moderne umjetnosti: "Postoji ideja da u modernoj umjetnosti nema nikakvih standarda, nema istine, i ako dijete to može učiniti, da takvo što skida veo s cijele prevarantske igre." Iako se nekoliko puta u prvom dijelu filma spominju Jackson Pollock i njegova revolucionarna, kapajuća tehnika kao simptomi zahirjele moderne umjetnosti, jasno je da većina sugovornika, uključujući i redatelja samog, prihvaća njezina pravila i zakone.

Marla Olmstead pozira pred svojim radom

Fascinantna prodornost snimljenoga materijala pojačava se prikazivanjem prve Marline izložbe, nakon koje Brunelli izjavljuje da su rasprodane sve izložene slike, uz listu od 70 kupaca na čekanju. Upoznajemo tada neke od oduševljenih kolekcionara. Vremešni Stuart Simpson, koji je cijeli život proveo u umjetničkim krugovima, ponosno pozira pred nabavljenim slikama, otkrivajući publici da je odlučio gdje će smjestiti vrijedne izloške: "Znao sam da četverogodišnjakinjine slike trebaju biti postavljene baš iznad Renoirove skulpture. Tako da imamo starog i novog majstora u istome kutu..." Čuvši ove precizne riječi, nemamo više dvojbi o tome što zapravo privlači ljude Marlinim slikama. Artistička bajka zamotana u neodoljivu ambalažu nevinog stvaranja, dječje genijalnosti i čistoće umjetničkoga izraza, koja stoji u dobrodošloj suprotnosti s prečesto nepodnošljivim, konfrontacijskim karakterom moderne umjetnosti.

Uza sve spomenuto, gledalac se teško otima dojmu da se svi likovi iz ovog artističkog dosjea ponašaju kao da ih je privukla, vrhunaravnim autoritetom utvrđena, objektivna kvaliteta Marlinih radova. Dok je, primjerice, Herbert Read pisao o genijalnosti Paula Kleea ističući kako bi se neka od njegovih djela vrlo lako mogla zamijeniti s dječjim crtežima, u slučaju radova Marle Olmstead opažamo posve suprotnu tendenciju, u kojoj nema ni truna pedagoške svijesti. Neprekidno se podcrtava upravo odraslost i zrelost zamisli četverogodišnje slikarice, iako nam se u tim i sličnim određenjima umjetničkog postupka "djeteta što govori malne kao medij" nikada ne podastire ni nagovještaj njihova pojašnjenja.

Novinarka Elizabeth Cohen, koja je o Marli prva pisala, njezinu je obitelj upozoravala na moguće negativne posljedice medijskog izlaganja, jer se, zbog same naravi gladnoga čudovišta, priča neizbježno mora mijenjati. U trenutku kada se, u filmu, Marline slike počinju probijati i na vrlo zahtjevno njujorško tržište umjetnina, na scenu stupa, potpuno neočekivano, Ellen Winner, psihologinja specijalizirana za proučavanje darovite djece. Američki san raspršuje se tada u zlobnim medijskim nagađanjima i optužbama, a dvije razine filma, dotad strogo razdvojene, neraskidivo se isprepleću u šugavoj smjesi nakupljene ljudske gluposti.

Elmyr de Hory i slaboumni kupci umjetnina

Zamislite čovjeka koji oduševljen kupuje vrijedno umjetničko djelo. Slučajno se nađe u galeriji, ugleda na zidu nešto što ga upotpunjuje na način koji ni samome sebi ne može objasniti... Potom "otvara novčanik", kupuje prokletinju i odnosi je svojoj kući. Racionalnom i praktičnom, kakav već jest, uspješna transakcija izmamljuje mu stidljiv smiješak na usta. Ne samo zbog veselja kupnje, koje se u njegovu mozgu registrira u smislu razgaljenosti neočekivanim poklonom, bez ikakve veze sa stvarnim postupkom prozaičnog trženja. Ne, ima tu još nečega. Baš poput prostodušnika nesposobna za analitičku misao (o sintezi da i ne govorimo), i naš junak vazda traži one, poslovično sigurne, tri i pol zvjezdice na kraju recenzije, koje će ga uputiti u pravome smjeru. Ne treba posebno isticati što se događa kada mu netko još autoritativniji prišapne da je njegova roba zapravo lažnjak.

Slično se dogodilo i u našoj priči. Kao što smo već naznačili, u procjenu autentičnosti Marlinih slika umiješala se poznata psihologinja, Ellen Winner. Pogledavši snimke kreativnog procesa male umjetnice, izjavila je da vidi samo normalno dijete koje crta na predškolskoj razini, bitna razlika sastoji se u tome što ovo dijete uza se ima trenera koji mu daje vrlo jasne upute i poticaje. Nakon što su spomenute tvrdnje emitirane u poznatom televizijskom showu ("60 minutes"), sve se mijenja. A i sam gledalac, slušajući kupce koji neugodnim pozivima i presretanjima zlostavljaju galerista Brunellija i zahtijevaju stopostotno jamstvo ispravnosti svojih poslovnih odluka, polako počinje, s kraljevske distance udobne zavaljenosti, uživati u čitavome, bijednom, cirkusu. Nema više ni govora o umjetnosti. Jedan od intervjuiranih kupaca uspije tek procijediti da riječi ne mogu izraziti ono što osjeća, a na telefonsku sekretaricu obitelji Olmstead stiže gomila neshvatljivo bezobraznih poruka i otvorenih prijetnji.

Redatelj pak također izražava sumnju, govoreći da se osjeća tužno i zbunjeno. Marlini roditelji vrlo se teško nose s novonastalom situacijom, ali nama bivaju sve simpatičniji, pogotovo kada odgledamo burleksnu scenu u kojoj Marla promrmlja kako nisu sve izložene slike njezine. Jednu je, kaže, nacrtao mali Zane. U tom trenutku, nakratko, povjerujemo da je sve skupa doista prijevara, a iz neprovidnih pličina bliske prošlosti pred nama se, načas, pojavljuje lik blistavog i vazda nasmijanog Elmyra de Horyja, najvećeg prošlostoljetnog krivotvoritelja umjetnina.

Tu se film Amira Bar-Leva praktički spaja s tridesetak godina starim dokumentarcem Orsona Wellesa "F for Fake" (L za lažno), u kojemu de Hory tumači jednu od glavnih uloga. Mađarskoga krivotvoritelja Welles je s pravom predstavio kao modernog narodnog junaka, koji se, podvaljivanjem svojih verzija postimpresionističkih remek-djela poznatim muzejima, galerijama i privatnim skupljačima, suprotstavlja prljavoj kasti stručnjaka što nam "s apsolutnom sigurnošću kompjutora" određuju što valja, a što je najobičniji bofl. Teško je uopće pronaći riječi pomoću kojih bi se opisala razdraganost gledaoca dok promatra starog Elmyra kako nabrzinu crta Matissea, Modiglianija i dr., da bi ih potom, jednako žustro, proslijedio u smeće. Čista radost zagospodari nad vama, a slično se osjećate i nakon neizrecive zbunjenosti koju opazite kod većine likova u drugome dijelu filma "My kid could paint that".

Takvo raspoloženje ipak nije duga vijeka, jer, sa svakom novom minutom, jasno vam je da se tjeskoba i uznemirenost obitelji Olmstead povećava geometrijskom progresijom, tako da za njih ubrzo počinjete osjećati iskreno sažaljenje. Nije vas uopće briga jesu li oni uistinu prevaranti, želite samo da sve prestane.

I onda nastupa najvažniji trenutak filma, iskrena ispovijed galerista, Anthonyja Brunellija, koja nam konačno daje konkretan odgovor na sve što nas muči. Brunelli naime izjavljuje kako je sve pokrenuo iz nešto drukčijih razloga: "Oduvijek sam smatrao da je moderna umjetnost neka vrst prijevare. Cijeli život bio sam realistički slikar... i ponekad mi treba devet mjeseci da završim neki od svojih radova, a onda pročitam vijest o aukcijskim prodajama i rekordnim novčanim iznosima ... za te apstraktne uratke s nasumično razbacanim bojama, koji dostižu milijunske cijene. To jednostavno ne mogu shvatiti, jer – i moje bi dijete to moglo napraviti. Kada sam nabasao na Marline slike, bilo je to gotovo kao Božji dar.... Sada mi se konačno pružila prilika da dobijem uvid u svijet koji nikada nisam razumio. Iako mi nikad nisu bila jasna ta apstraktna djela i vrijednost koju postižu, vrijednost marketinga dobro sam shvaćao. Zašto

slika jedne osobe doseže milijunsku cijenu, a druga košta tek stotinjak dolara, a radi se o istoj vrsti slikarstva... Povezao sam se s pravim ljudima, ali, na žalost, sve je stalo nakon emisije *60 minutes*." Brunellijeva namjera bila je dakle okrenuti svijet moderne umjetnosti naglavačke, i javnosti pokazati njegovu pravu sliku.

Nakon takve iskrene ispovijesti, osjećamo da bi, po svim objektivnim kriterijima i po samoj logici stvari, film trebao završiti. Međutim to se ne događa. Pa ipak, posljednjih pola sata snimljenoga materijala nije utrošeno na beskorisno i žalosno rastezanje žvake koja je odavno izgubila okus, ili na pojašnjavanje otrcane poente već ispričanoga vica. Svim dokazima usuprot, i unatoč bjelodanoj činjenici da gosp. Brunelli nikada nije vjerovao u umjetničku nadahnutost svoje štićenice, on se u posljednjem dijelu filma ponaša kao da ni riječi nije rekao o svojim preciznim planovima za podrivanje trulih temelja, tržišno orijentirane, moderne umjetnosti. Galerist naime nastavlja govoriti o Marli Olmstead kao o genijalnoj slikarici, te zajedno s njezinim roditeljima pokušava, snimanjem DVD-a na kojemu se doista vidi curica kako od početka do kraja izrađuje sliku inspirativnoga naslova *Ocean*, dokazati da je ona jedini autor svojih mazarija.

Može se reći da su u svojim namjerama Brunelli i co. bili uspješni, tako da na samome kraju uistinu vjerujemo u autentičnost opusa gđice Olmstead. Problem je u tome što nas više uopće nije briga. Jedan od posljednjih razgovora, između redatelja i Marlina oca, savršeno potvrđuje već iznesenu tvrdnju da svi odrasli sudionici ove priče prihvaćaju pravila i zakonitosti poludjelih mehanizama moderne umjetnosti. Promatrajući snimke Marlina pituranja, Amir Bar-Lev upita njenog oca je li joj barem malo pomogao, na što mu pristojni čovjek odgovori zdravorazumski sažeto: "Kako možeš usmjeriti dijete da napravi ludu, apstraktnu sliku?"

Na kraju, nameće se zaključak da slučaj Marle Olmstead funkcionira ponajprije kao neugodan podsjetnik na to da je u suvremenome društvu pojam umjetnosti nepovratno izgubio precizne koordinate, i da se u njoj, ako već ne podilazi našim najnižim strastima, vrlo teško možemo prepoznati. Kritičarski hvalospjevi upućeni Marlinim slikama nisu toliko sablažnjivi. Moglo bi se pronaći puno gorih primjera[10], a opće mjesto tumačenja apstraktnoga slikarstva

[10] U sjećanje dolaze izložbe radova mentalno poremećenog kantautora Daniela Johnstona, o kojima su galeristi izgovarali i posve nevjerojatne tvrdnje, npr. za jedan crtež da je neka vrst rosetskog kamena cijelog Johnstonova stvaralaštva. Ne treba posebno ni naglasiti da obični laik vidi u tom crtežu samo kaotičnost poremećenog uma, ili nešto što bi, da ga nije naslikao ludak, podsjećalo, u najboljem slučaju, na prozaične, infantilne slikarije Davora Gopca.

ionako je uvijek uključivalo tvrdnju da se u njegove misterije i zakučastosti nekako može prodrijeti.

Konačnu potvrdu predosjećaja koji nas je obuzimao tijekom svih 90 minuta filma, dobivamo na odjavnoj špici. Slušajući naime pjesmu "When I paint my masterpiece"(Kad naslikam svoje remek-djelo) Boba Dylana, glazbenika čije su amaterske slikarske skice mnogi pokušavali okružiti aurom jedinstvenog umjetničkog doživljaja, shvaćamo da u cijeloj priči umjetnost doista nije toliko važna. Točnije rečeno: na važnosti dobiva jedino uzmogne li zaslužiti mjesto u svijetu kojim ne gospodare više ni dobri Bog ni Đavao, nego svemogući, sveprisutni Mamon. A budući da taj drevni gospodar personificira materijalna dobra koja, u našem žalosnom vremenu, porobljavaju dobar dio kugle zemaljske, red je da i o njemu, kad mu se već ne možemo pokloniti, na samome kraju teksta kažemo nekoliko riječi.

J. P. Morgan i Mamonova umjetnost (umjesto zaključka)

Prosječnog čovjeka danas često sablažnjuju astronomski iznosi plaća sportskih zvijezda, političara, zabavljača... ukratko svih onih što, po nepogrešivom diktatu zdravoga razuma, ne zaslužuju takvu raskoš i obilje. Ipak, ista osoba puno bezbolnije prima činjenicu neumjerenih cijena na tržištu umjetnina, koje, prema njegovoj pomalo pojednostavljenoj predodžbi o klasnim povlasticama, bogataši kupuju ne bi li ispunili razjapljenu rupu u svojoj poganoj duši. Jasno, milijunsku cijenu neke apstraktne slike ili kakva drugog, nerazumljivog, bisera moderne umjetnosti, dočekat će oprezno, a možda čak i s otvorenim prezirom. Razlog takvom ponašanju može se bez problema iščitati iz priče o Marli Olmstead, ali preciznije obrazloženje naći ćemo u jednoj misli Paula Cézannea.

Umjetnik za kojega se smatra da je, spoznavši kako je sinteza bit slikarskog istraživanja, izvršio odlučujući preokret u povijesti slikarstva, vjerovao je također da svaki lijep oblik sadrži latentnu geometriju, "stožac, valjak i kuglu". S obzirom na to da suvremene plastične umjetnosti publici nerijetko serviraju ili geometrijske oblike u čistome stanju ili svoj umjetnički izraz proširuju na apstraktnu sveukupnost iskustvenih doživljaja, laiku je uistinu teško iz takvih predmeta izvući bilo kakvo estetsko zadovoljstvo. S druge strane, djela starih majstora ljudi još uvijek prepoznaju kao Maughamovu manifestaciju osjećaja

koja i najneukijem namjerniku može podariti univerzalnu patinu umjetničkog iskustva, pa zbog toga u pravilu nemaju ništa protiv toga da se, primjerice, za uživanje u Van Goghovom *Portretu umjetnika bez brade* namiri iznos što premašuje i sedamdeset milijuna dolara.

I tu čine veliku pogrešku. Naime Van Goghove slike ne dosežu tako paprene cijene zbog toga što su djela genijalnoga umjetnika, nego, prije svega zato što odgovaraju specifičnim parametrima ponude i potražnje. Konačno, te zakonitosti tržišta otkrivaju konfiguraciju svijeta koji se, pod izgovorom iskrivljene kapitalističke optike, debelo odmaknuo ne samo od Smithove teorije apsolutnih vrijednosti nego i od pažljivih izračuna američkog milijunaša J. P. Morgana glede razlike u plaćama koja bi bila spojiva s načelima kapitalističke etike. Bogobojazni industrijalac Morgan došao je, prije više od stotinu godina, do zaključka da plaća nijednog direktora njegovih tvrtki, uključujući i njega samoga, ne bi smjela biti više nego dvadesetostruko veća od plaće njegovih radnika. Istražujući koliko je u međuvremenu porasla razlika između šefovskih i radničkih primanja, američki odvjetnik i pisac, Derek Bok naveo je godine 1994., u knjizi *The Cost of Talent: How executives and professionals are paid and how it affects America* (Cijena talenta – Kako se namiruju upravitelji i profesionalci i kako to utječe na Ameriku) da Morganov prijedlog danas djeluje kao ideja egalitaristički nastrojene ljevice. "Prosječna namirba glavnog direktora, otkriva Derek Bok, bila je od radničke otprilike 43 puta veća u godini 1960. Ali premašila je sto puta veći iznos 1990., da bi godine 1993. bila već 143 puta izdašnija."[11]

Upravo si takvi ljudi, osim što čine oligarhijski aparat koji nemilosrdno iskorištava sve prirodne i ljudske zalihe našeg planeta, jedini mogu priuštiti milijunski vrijedna umjetnička djela i svaki od njih u potpunosti zaslužuje da mu se (uz nužne prilagodbe) prilijepi etketa kojom su davne 1920. Grosz i Heartfield počastili slikara Oscara Kokoschku. Podsjetimo: poslije Kappova neuspjelog puča 1920., u Dresdenu su izbili sukobi između radnika i vojske, pri čemu je jedan od ispaljenih metaka zalutao kroz prozor galerije u palači Zwinger i oštetio Rubensovu sliku. Kokoschka je tada o svojem trošku preko postera u lokalnim novinama apelirao na sukobljene strane da svoje razmirice rješavaju podalje od kulturnoga blaga. Na što su mu dva politička aktivista nadjenula ime *Der Kunstlump* (umjetnička ništarija), ismijavajući ideju da umjetnost može biti važnija od radničkih života.

[11] Vidi: Jean-Claude Guillebaud: *La trahison des Lumières – Enquête sur le désarroi contemporain*, str. 60-64., Éditions du Seuil, siječanj 1995.

Naš predočeni milijarder, koji u slobodno vrijeme kupuje skupe umjetnine, više je opsjenar nego artist, ali i za njega je umjetnost nešto što nadilazi bilo kakve filantropske ili karitativne obzire naspram izgladnjelih, potučenih masa. Zbog toga najmanje što mu svaki normalan čovjek može poželjeti jest da u svome životu barem jednom naleti na kakva Elmyrova nasljednika koji će mu dati nekoliko korisnih lekcija o pravim umjetničkim pobudama. Jer lekcije su i njemu, a i svima nama, prijeko potrebne. Pogotovo u pitanjima vezanim uz blagoslovljene artikle suvremene umjetnosti.

Situacija je, ustvari, jednostavna. Dok u kakvu raskošnu muzeju dubimo na glavi pred Manzonijevom pogani ili pred apstraktnim slikama Marle Olmstead, svi mi, zapravo, imamo dvije mogućnosti. Ili ćemo pred tim izlošcima stajati kao Nazor pred svojim zaprtim nebesima, čekajući unedogled da se otvore, ili ćemo ustvrditi da se takva vrst umjetnosti, prema našem svjetovnom mišljenju, uvijek nalazi negdje između "sklonosti pikturalnom bjesnilu"[12] i specifičnih odredbi zanata razumljivog samo i isključivo zanatniku.

Učinimo li ovo drugo, ekskrementi i meandri ostat će u recepciji plastičnih umjetnosti ono što su i bili. A mi ćemo, naprotiv, osigurati sebi bar malo slobode pred nemilosrdnim kandžama tržišne logike, koja, preko izabrane elite svojih stručnjaka i specijalista, od čestita svijeta pravi najobičnije budale. I sugerira mu da je ekonomski rezon jedina Crkva u kojoj se isplati moliti. Na takvu ekskluzivističku poziciju odgovor uostalom nude i prastare riječi s Gore, pojašnjavajući alternativu pred kojom cijelo čovječanstvo, kao osuvremenjena vezija neuhranjenog Buridanova magarca, danas nesigurno oklijeva.

A te Gospodinove riječi jednostavno kažu da ne možeš istovremeno služiti Bogu i bogatstvu.

[12] U romanu "Les Morticoles...8. mille" (1894.) francuski pisac Léon Daudet oslikava okrutno društvo u kojem suvereno vlada liječnička kasta, dok veliku većinu preostalog stanovništva čine njezini pacijenti. U tom, prilično staromodnom distopijskom djelu nalazi se, ipak, nekoliko genijalno-ambivalentnih dosjetki koje, gledamo li ih iz današnje perspektive, nadilaze autorove didaktičke namjere. Kada, primjerice, pročitate pasus o psihijatrijskom odjelu na kojemu se nalazi i čovjek što je stalno slikao ljubičasta stabla, ružičaste livade i crvene pse, zanemarujući u potpunosti sjenu i perspektivu, niste baš sigurni da mu tamo stvarno nije mjesto. Sklonost "pikturalnome bjesnilu" u Daudetovoj se fantazmagoriji liječi hladnim tuševima, masažom i ludačkim košuljama, a čitalac se ne može otresti misli da bi takva terapija možda pomogla i velikome broju suvremenih umjetnika.

Biser

Naslonjen na vrata
s mirisom dana
bilježim te tu negdje
na svojim listovima,
kao božanstvo,
uz kavu stvoreno
i par pogleda
za što riječi i nisu važne
jer kroz priču se samo izgubiti može
nešto tako rijetko dobiveno
nešto… poput ostvarenog sna,
trenutak kratak
koji se zalijepi
i ostaje sjajiti
skroz do samoga kraja
poput bisera.

Buđenje

Na prozor namočen kapima rose
Pokucalo je jutro u srebrnoj odori
Ništa nisam čuo
Spavao sam dubokim snom
Prikralo se kroz otvoreni prozor susjedne sobe
Tjerajući ustajali zrak uspavane noći
Štipalo me za nos, vuklo za trepavice,
Brisalo san s ruba očiju
Hladnim izvorskim prstima
Sanjao sam da mi led pritišće lice,
Da mi mrzne krv u žilama,
A snovi su se trgali dok nisam otvorio oči

I ugledao svježe jutro
Koje se privilo uza me
I šaputalo da se probudim.

Horizont

Gledam u daljinu
Kad ono
Smiješi mi se horizont
Zaljubilo se nebo u zemlju
I sada upravo ljubav vode
Valjajući se pred mojim pogledom.

Starost

Nikada nisam ni pomislio
Da bi moglo biti drugačije
Nego da su moji roditelji
Isti cijeli život, bez nekih promjena,
I da ću se čak i ja umoriti
Prije njih.
Ali, dok brižljivo cijedim pogled
Niz majčinu ruku (ona mi usrdno donosi kavu)
Svaki put osjetim nervozu jer mislim
Gle, šalica je nagnuta, prolit će kavu,
A da neće ni osjetiti,
I kroz onaj pokret dok izlazi iz sobe
Vidim tu nešto drugo,
Neki teret što penje se na njezina leđa,
Neki meni žalosni teret
I osjećam samo nemoć.
Isto tako, kad otac lupa tavama po špajzi
I usput psuje jer slabo vidi

Ja, koliko god bio i sebičan i razmažen i nikakav
Uviđam ipak da ne lupa to on
Već starost.

Sultani svinga*

Ulicom su jurili sultani svinga
Svježi i uspravni
Razigrani i sjajni
Slatki vragovi,
A vidno ustreptale misli
Ljubile su dan.
To su sultani svinga, rekao sam
A tvoj smiješak
Obrisao je zablude
Ako su i postojale
I od tada smo rumeni
Uvijek bili u njihovoj blizini
I pleli naše prste
Uz te plave note
Tonove neba.
Danas,
Opet, nakon toliko godina
Oni jure kao prvi put,
Onog zimskog dana
Pahuljastog sna
Tišine tiše i od nje same,
Sada u nekom sasvim
Čudnom vremenu
Jednako ludi
I posve zaigrani
Sa šarenom dugom
U očima.

* Dire Straits

Zdenko KREMER

Istraživanje skrivene stvarnosti

(O knjizi Mire Glavurtića "Satana")

Demonološka studija "Satana" Mire Glavurtića slabo je poznata hrvatskoj kulturnoj i široj javnosti. Posljedica je to sustavnog zanemarivanja i prešućivanja tema kojima se knjiga bavi; kako u prošlom pseudosocijalističkom poretku, u vrijeme kojega se knjiga i pojavila, tako i danas u ovom pseudodemokratskom. No tome usprkos, kao i usprkos vremenu koje je proteklo od njezinog nastanka, a radi se o više od trideset godina, knjiga nije izgubila ništa od svoje aktualnosti. Dapače, njezina aktualnost i značenje postaju sve veći. Zbog toga ona zaslužuje i mnogo više od nešto opsežnijeg osvrta koji slijedi. A zaslužuje i veliku pohvalu, te srdačnu preporuku za čitanje.

Miro Glavurtić je do Domovinskog rata bio beogradski, a od tada je zagrebački slikar, književnik i publicist (skupa s obitelji bio je 1992. godine protjeran iz Srbije). Rođen je u Kotoru 1932., a u mladosti je pripadao krugu beogradskih književnika-postmodernista koji su danas već ušli u legendu (Danilo Kiš, Borislav Pekić, Filip David, Mirko Kovač). Kao slikar bio je vrlo cijenjen, i s uspjehom izlagao po evropskim metropolama, a sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća bio je jedan od utemeljitelja novog slikarskog pravca pod nazivom Mediala ("med i ala"), kojemu su pripadala i neka poznata imena srpske likovne umjetnosti (Dado Đurić, Olja Ivanjicki, Leonid Šejka). Uz to, g. Glavurtić je poznat i kao svojevrsni kršćanski (katolički) mistik i jedan od rijetkih naših demonologa (možda i jedini demonolog-laik). Inače, zanimljivo je da je u mladosti g. Glavurtić radio kao geometar, da je studirao hortikulturu, a da se bavi i geometrijom – rješavao je (i navodno uspio riješiti) problem kvadrature kruga, o čemu je objavio jednu knjigu. Sve u svemu, raspon interesa g. Glavurtića zaista je impresivan.

Autor ovoga teksta upoznao je g. Glavurtića prije nekoliko godina i može reći kako je pritom bio iznenađen što mu se on, umjesto kao neki tajnoviti mag ili kakva suptilna umjetnička duša (što je autor očekivao), predstavio kao poslovni čovjek, odnosno trgovac (Glavurtić posjeduje malu izdavačku kuću po imenu "Sion" i trguje umjetninama).

No, ako malo bolje razmislimo, zaključit ćemo da u tome nema ničega neobičnog. To što je Glavurtić uza sve svoje afinitete veoma dinamična i praktič-

na osoba, zapravo je samo dokaz da se radi o vjerodostojnom mistiku i "čovjeku duha". Jer su svi pravi mistici i vizionari – istraživači onostranoga – vrlo praktični i racionalni ljudi (u nekom univerzalnom smislu pojma racionalnosti). Po tim osobinama zasigurno i možemo razlikovati istinske mistike od onih lažnih, s obzirom na to da njihov karakter mora biti takav da im omogući nositi se sa (obično neugodnim i teškim) stvarima koje susreću u svojim mističkim iskustvima. Što bi se moglo dogoditi, recimo, s nekim naivnim zanesenjakom koji živi u oblacima, u trenutku kad se suoči s dubokim tajnama zla? Uostalom, jedno su osobne iluzije ili zanosi bez veze sa stvarnošću, a drugo je ona skrivena, nadnaravna stvarnost koju otkrivaju i tumače oni kojima je to dano.

U naše se vrijeme ova stvarnost (kojoj se uglavnom i ne priznaje "status" stvarnosti) našla potpuno izvan područja interesa, ne samo šire, već i one stručne, znanstvene javnosti i očita je tendencija da se oko nje stvara "zavjera šutnje". Primijetimo kako je dakle razlog da ovu stvarnost nazivamo skrivenom dvostruk – ona je skrivena i sama po sebi, ali ju se skriva i namjerno (svjesno ili nesvjesno). Čak se i pojavnosti s kojima se svakodnevno susrećemo, a koje su vezane uz tu stvarnost, nastoje "gurnuti pod tepih". Tako, recimo, premda su zlo i smrt svuda oko nas – a percipiramo ih češće posredno, kroz vijesti na televiziji ili u novinama, nego neposredno– ovi pojmovi u svom najopćenitijem značenju gotovo su tabu-teme, o kojima se nerado i govori, a kamoli da bi bili predmet nekog ozbiljnijeg istraživanja, odnosno tumačenja. I čini se kao da (u javnosti) nema nikoga tko bi o njima znao "nešto više", premda svi nekako naslućuju da bi se moglo i trebalo znati. Ako se u kakvoj raspravi ili polemici ovih tema ipak dohvatimo, onda se redovito radi o "specijalnim slučajevima", odnosno razmatranjima vezanim uz neki konkretan problem, lišenim bilo kakvih generalizacija, a i tada se brzo uviđa da je tu vrlo teško uspostaviti neki ozbiljan dijalog ili postići konsenzus zastupnika različitih stavova, jer ova pitanja zadiru u tolike dubine čovjekove osobnosti i svjetonazora da načini na koje im razni ljudi pristupaju mogu biti potpuno inkompatibilni. I onda nam se čini da je sve tu relativno, odnosno da može biti i ovako i onako, kako se već kome sviđa.

No istina nije relativna, ne mijenja se uslijed toga što o njoj mislimo ovo ili ono. K tomu, čak ni u svom najopćenitijem smislu ovo nisu neka apstraktna, teorijska pitanja već su posve konkretna i praktična, zapravo sveodređujuća. Zlo je, primjerice, stalno tu oko nas i s njim treba izaći na kraj. Kako? Ovo je pitanje oduvijek bilo gorući problem ljudskog roda. Mitovi i legende najrazličitijih kultura sa svih strana svijeta, religiozna objava i predaja svih mogućih vjerskih sljedbi, koje se javljaju u najrazličitijim civilizacijama, govore o ovim

problemima, koji zasigurno spadaju među najdublja pitanja čovjekovog postojanja.

U svjetskim religijama, uz fenomen zla u svijetu redovito se pojavljuju bića – zlodusi, demoni, đavoli – koja su na neki način ne samo njegovi nosioci nego i njegovi tvorci. Velike monoteističke religije među tim bićima izdvajaju jedno čije je ime Sotona – ovo se ime spominje u Bibliji, pa ga poznaju i židovstvo i kršćanstvo i islam. Predaja govori o palim anđelima, duhovnim bićima stvorenim prije stvaranja čovjeka, od kojih su se neki odmetnuli od Boga i tim činom u svijet uveli pojam zla. Sotona je njihov vođa i inspirator njihovog pada, odnosno pobune protiv Božanske promisli. U kršćanstvu se kao razlog ove pobune spominje njihova oholost.

Ova priča o demonima, koja sliči na drevne mitove mnogih drugih kultura, ima bezbroj osporavatelja. Već se i u Crkvi, kako napominje i sam Glavurtić, o tome nerado govori: "Postoje dvije greške koje možemo učiniti u odnosu na demone – možemo posvuda vidjeti njihovo djelovanje i nadmoć ili ne vidjeti nigdje. Danas vjernici i teolozi upadaju u drugu grešku; za njih više ne postoje đavoli. Razborito je kloniti se i jedne i druge pretjeranosti; osobito one vladajuće. Dojam da đavoli ne postoje samo je njihova najveća prijevara. Đavoli kao da su obmanuli same teologe i vjernike."

S druge strane, ateisti ne samo da se rugaju po njima neozbiljnim predodžbama o Sotoni i demonima, nego, štoviše, optužuju vjernike da im ove predodžbe služe zato da čovjeka amnestiraju od odgovornosti i krivnju za svoj grijeh prenesu na nekog drugog, na Zloga, Sotonu ili nekoga iz njegove družbe. Takvim stavom demonstriraju svoje nepoznavanje religioznih učenja. Prvo, teško da postoji koja religija ili vjerski pokret (osim možda nekih marginalnih) koji uči da postojanje demonâ na bilo koji način opravdava čovjeka koji čini grijeh, i da ga oslobađa odgovornosti za taj čin. Posebice u kršćanstvu nema o tome govora – zlo je rezultat pristanka na Sotonino zavođenje, sam taj pristanak znači moralni pad. A drugo: (kršćanska) religija pruža puno tamniju sliku čovjekove naravi od one koju zastupaju protivnici "religioznih predodžbi", smatrajući da je čovjek iskonski "dobar". Također, ovdje treba uzeti u obzir da pojam zla obuhvaća daleko šire područje i ne svodi se samo na zlo koje čini čovjek, odnosno neka ljudska zajednica, kao i to da zlo možemo promatrati iz različitih perspektiva. Tako pod pojam zla spadaju i razne bolesti, nepogode, nesreće, koje dolaze "same po sebi", bez neke neposredne čovjekove aktivnosti koja bi se mogla nazvati "zlom". Objašnjenje takvih pojava i pronalaženje njihovog smisla obično je zadatak s kojim se danas dominantni, "racionalni" um ne može nositi.

Što se tiče različitih perspektiva, zanimljivo je primijetiti da se iz perspektive onoga tko zlo trpi (koja se može označiti kao "subjektivna", pa onda neki smatraju da je samim tim nevjerodostojna) obično vrlo jasno uviđa da se to zlo ne događa slučajno, te da ono nije nešto prirodno, odnosno normalno (jer čovjek, prema svemu sudeći, ima "ugrađeno" znanje da se stvari trebaju odvijati "na dobro"). Štoviše često se zapaža stanovita "unutrašnja logika" u odvijanju zla, u nekim slučajevima i takve naravi da se može govoriti o njegovoj "inteligenciji". I često se, na nekom koncu, dublji uzroci zla za koje se isprva čini da je došlo iz "vedra neba", pronalaze u nekim vlastitim, naizgled možda i nevažnim, postupcima u bližoj ili daljoj prošlosti, koji s konkretnim zlom, koje se dogodilo, nemaju nikakve logičke veze (ovdje se misli na logiku "ovoga svijeta"), a nekada i u postupcima predaka, tako da se govori se o problemima u "obiteljskom stablu" (ovom se problematikom posebno bavi metoda "hagioterapije" prof. dr. Tomislava Ivančića). Nerijetko se tada pronalazi i smisao pretrpljenog zla, njegovo značenje za čovjekov život. No, ovakve se spoznaje uglavnom, kao što smo rekli, smatraju subjektivnima i pripisuju čovjekovim frustracijama uzrokovanima tegobama koje su ga snašle.

Međutim, pažljivijem promatraču ovih fenomena ovakvo je objašnjenje prejednostavno. Postoji mnoštvo indikacija da zlo u svijetu ima neku svoju duboku pozadinu i neku sasvim određenu, premda istovremeno vrlo misterioznu logiku. Zanimljivo je prisjetiti se ovdje narodne mudrosti koja kaže da "nesreća nikad ne dolazi sama". Ne bi li statistički trebalo biti vjerojatnije da dođe sama nego da je onda slijede još mnoge druge? Nije ovdje jedino objašnjenje u tome da nesreća upravo i jest gomilanje različitih zala koja su se slučajno "susrela". Legitimno je postaviti tezu da je stvar upravo u tome da se ne radi o slučajnosti, nego o "privlačenju događajâ" kao kod fenomena sinhroniciteta, samo što se ovdje radi o nekoj vrsti negativa – dok kod sinhronicitetâ, koji su manifestacije jedinstvenosti svijeta u kojemu živimo, dolazi do susretanja događaja koji zajedno stvaraju "pozitivan učinak" (pojam sinhroniciteta ima i značenje temeljnog principa svijeta /Svemira/ stvorenog Božjom kreacijom, pri čemu uzročno-posljedični privid, po nekim teorijama, nastaje tek kao rezultat pada u materijalni, vremeniti svijet kakav poznajemo iz iskustva), ovdje se učinak može smatrati vrijednosno negativnim.

Zanimljivo je da neka statistička istraživanja "pozitivnih sinhroniciteta" pobijaju tezu o njihovoj slučajnosti (neki podatci mogu se naći u knjizi W. Paulija i C. G. Junga "Istraživanje prirode i psihe"), dok statističko istraživanje fenomena sinhroniciteta s negativnim predznakom (neka takva istraživanja

pokušao je provesti i autor ovoga teksta) dovodi do neuspjeha – čini se kao da logika koja se krije iza odvijanja zla to ne dopušta. Je li to uistinu tako i mogu li se "sinhroniciteti negativnoga" po nekoj analogiji smatrati manifestacijama našega "pada"? Odgovor na ovo pitanje ne znamo, a pokušaji njegovog pronalaženja skopčani su s golemim teškoćama. Možda ovdje i nije toliki problem primjena znanstvene metode na "subjektivnom području", gdje je dakako diskutabilno leži li bit problema u "neuhvatljivosti" subjektivnih fenomena ili u samoj ovoj metodi. Najveći je problem u tome što pojam "slučajnosti" nekog događanja nije razumljiv a priori i što zahtijeva dublja razjašnjenja. A slučajnost je dvojben, neizvjestan pojam i inače. Zanimljivo je, recimo, promotriti značenje koje pojmu slučajnosti pridaje suvremena znanost. Prema tzv. "znanstvenoj slici svijeta" gotovo sve fundamentalne stvari tumače se fenomenom slučajnosti, svemir je po toj slici nastao slučajno, život je slučaj, razum je slučaj. No isti taj razum nekako intuitivno naslućuje da takve stvari ne mogu biti slučajne (već i samim tim što su krajnje nevjerojatne, pa i uz čudotvorno djelovanje tzv. "antropskog principa", koji je i sam posve neuvjerljiv /može li se, primjerice, uistinu, teorijski ili eksperimentalno dokazati postojanje mnoštva svemirâ?/), zapravo da ništa što se dešava oko nas i s nama nije slučajno, i da ispod površine tog prividnog kaosa života i svijeta stoji neki duboko smisleni plan. Čak i neki sasvim racionalan razum, lišen bilo kakve intuicije ili osjećaja za svijet oko sebe, nužno će, po vlastitoj logici, dovesti hipotezu o slučajnostima u ozbiljnu sumnju, s obzirom na svoju uzročno-posljedičnu paradigmu, pa makar se taj odnos smatrao "statističkim" (s obzirom na danas vladajuću statističku interpretaciju temeljnih fizikalnih zakona).

Teološka literatura daje mnoštvo uvjerljivih argumenata za tezu da se zlo ne događa slučajno i "samo od sebe", da se ne događa kaotično, već da ima neku svoju unutrašnju logiku koja ne pripada logici "materijalnog svijeta". Može li se ta unutrašnja logika odnosno inteligencija zla tumačiti kao utjecaj nekog bića? Je li zlo utjelovljeno, personalizirano u nekom biću (bićima) koje mrsi konce naših životnih sudbina? Što možemo reći o tom biću? Može li se to biće imenovati, i to baš onako kako to čini religijska tradicija? Pogledajmo što o ovim problemima kaže Glavurtićeva knjiga.

O djelu

Studija "Satana" Mire Glavurtića, kako piše u njezinom podnaslovu, uvod je u demonologiju. Neki je smatraju jednom od početnica za školu duhovnog života. To je zapravo zbirka izvještaja o demonima, uz autorova zapažanja i

objašnjenja, i prati povijest demonologije u njezinim karakterističnim manifestacijama od biblijskih vremena (početaka kršćanstva) do danas. Zanimljivost knjige u tome je što se djelovanje demonâ, odnosno Sotone, u povijesti, povezuje s najvažnijim evropskim "tajnim društvima" i njihovim okultnim praksama, tako da se ovdje može naći i sažet pregled nastanka i razvoja ovih društava u Evropi od konca srednjeg vijeka do danas.

Knjiga je prvi put objavljena 1978., a drugo izdanje (kojim smo se služili u pisanju ovoga teksta) izašlo je u nakladi Sion 2002. Sastoji se od sedam poglavlja. Reći ćemo ukratko nešto o sadržaju svakog od tih poglavlja da bi neobaviješten čitalac stekao dojam o čemu se radi.

Prvo poglavlje pod naslovom "Pali anđeli" donosi pregled teološke doktrine o demonima s posebnim osvrtom na primjere demonskog djelovanja iznesene u Bibliji. Zaključak da su se iza antičkih bogova i njihovih misterija krili demoni koje je pojava kršćanstva potpuno "izbezumila i uništila" (pad antičkih bogova tj. religijâ objašnjava se upravo ovim fenomenom), argumentiran je većim brojem izvještaja koji datiraju iz prvih stoljeća kršćanstva. Među ostalima, navodi se kršćanski kroničar Euzebije koji tvrdi da su "kršćani (bili) sposobni jednom riječju i jednim dahom unijeti pometnju u demonske makinacije, u njihove svetogrdne inicijacije i u njihova gnjusna čaranja i ceremonije". Spominju se također prakse nekromantije, proricanja posredstvom stolova, koza i djece u neurotičnim krizama, zatim lažna izlječenja, odašiljanje snova, stvaranje "fantoma" i druge pojave koje su kršćani uspješno suzbijali svojim molitvama.

U drugom poglavlju pod naslovom "Iskušavanja" opisuju se primjeri iskušavanja svetih ljudi od strane đavola, počevši od iskušavanja Isusa u pustinji, pa sve do iskušavanja Padre Pia iz Pietrelcine, sveca modernog doba. Ističu se primjeri iskušavanja pustinjakâ, posebno onog najznamenitijeg, sv. Antuna Opata, te primjer arškog župnika sv. Ivana Vianneya (zaštitnika svećenikâ). Tu vidimo kakvim se sredstvima demoni služe da bi podložili ljude svojoj volji – to su uznemiravanje, nasilje, rjeđe fizičko, a češće duhovno, posebno navođenje na bludnost; zatim prijetnje i optuživanje kojima se svete ljude želi baciti u očaj (uvjeravanje kako im nema spasa u vječnosti). Opisi "demonskih upada" odgovaraju scenama iz filmova strave: "U noći, strašna sila potresa kuću; vrata su kloparala, tresli su se podovi; u zidovima su odjekivali zlokobni šumovi. Kao da su neka teška kola prošla prezbiterijem. ... Udarcima po dvorišnim vratima, koracima, tutnjavom po stepeništu, kucanjem na vrata župnikove sobe demon je imitirao onoga koji neumitno i nevidljivo prilazi. ... Trenutak kasnije, pošto

su vrata otvorena, on je bio u sobi, pomičući stolice, rasturajući namještaj, preturajući sve i rugajući se..." (Svjedočanstva iz života sv. Ivana Vianneya).

Treći dio knjige nosi naziv "Posjednuća". Ovo poglavlje donosi veći broj detaljnih izvještaja o osobama koje su podsjeli demoni, te o načinu na koji su one bile oslobođene ove nevolje. Tu se također opisuju neke pojave, odnosno čini, karakteristične za podsjednuća i egzorcizme, kao što su potpisivanje ugovora s đavolom, neobične sposobnosti opsjednutih i demonski instrumenti kojima se služe, njihove svetogrdne radnje; opisuju se postupci pri egzorcizmima, reakcije demonâ, navode se njihova imena. Najprije su prikazani slučajevi podsjednuća s kraja 16. i s početka 17. stoljeća – onaj redovnice Ivane Fery iz Sobre-sur-Sambre kod Monsa u današnjoj Belgiji, iz 1584., zatim onaj uršulinke Magdalene de la Palud iz Aix-en-Provence, 1609., te slučaj podsjednuća većeg broja sestara iz uršulinskog samostana u Loudonu, 1632. Za sva je ta podsjednuća utvrđeno da su se zbila posredstvom ljudi predanih Sotoni – u slučaju Ivane Fery preko njezinog oca, a u druga dva preko "palih" klerika koji su vršili neku službu u dotičnim samostanima. Egzorcizmi kojima su redovnice spašene trajali su u prvom slučaju nešto više od godinu dana, u drugom godinu i pol, a u trećem čak pet godina (tu se radilo o podsjednuću ukupno devet redovnica i sedam svjetovnih žena). Zanimljivo je da su se u ovom posljednjem slučaju pojavili i đavoli koji u paklenoj hijerarhiji zauzimaju najviša mjesta i da je nekoliko svećenika uključenih u egzorcizam završilo pomračena uma. Glavurtić napominje kako su se ovi egzorcizmi odvijali u atmosferi sumnjičenja i sukoba s "progresivnim" klerom i građanstvom koje je već u to doba odbacivalo ideje o demonskim podsjedanjima kao anakronizam. Tako za slučaj iz Aix-en-Provence kaže: "Upravo sve djeluje kao duga kornelijanska tragedija, s nadnaravnim duhovnim silama, sa zlodusima koji savijaju tijela Magdalene de la Palud i Lujze Capeau, s velikim inkvizitorom kojem se smiju katolici Marseillea i smatraju ga oličenjem mračnjaštva. To je suton vjere i velika zora magije. To je tama duha u kojoj plamti jedan plamen boje sumpora. ... Pa ipak, egzorcizmi su polako oslobađali redovnice od zloduha." Sljedeća podsjednuća koja se obrađuju dogodila su se u misijama – u Phat Diemu u Vijetnamu, u Angoli, Natalu (Južna Afrika), Japanu. Za razliku od ostalih, podsjednuće Marije Dien, novakinje u samostanu u Phat Diemu, dogodilo se u modernom dobu, godine 1924. Ono se povezuje s obredom kojim je u budističkom hramu jedan mladić izmolio od duhova njezinu ruku. Karakteristične pojave vezane uz ovo podsjednuće bile su misteriozno pojavljivanje čudnovatih predmeta, neobični zvuci i svirka demonskih orkestara ("Jedan pakleni svirač obraćao se sestrama

pitajući ih koju muziku najviše vole."), i nevjerojatne akrobacije sestara, koje su se "čudovišnom lakoćom, u jednom skoku mogle naći na tankim granama pri vrhu (visokih) stabala". Egzorcizam je (nad više sestara) u ovom slučaju trajao oko godinu dana. Posebno je karakterističan slučaj Antuna Gaya iz Aina u Francuskoj. Demon koji je opsjeo ovoga čovjeka držao je mudre propovijedi u slavu Svevišnjega, a za spas duša (!), dok brojni pokušaji egzorcizma nisu uspjeli. Spomenuti su još slučajevi dvojice braće iz Illfurtha, slučaj Helene Portier (pralje koja je na latinskom i grčkom odgovarala na najzamršenija pitanja teologije i filozofije), te slučaj začarane žene iz Piacenze. Na kraju poglavlja Glavurtić daje svoj komentar koji se odnosi na osporavanja istinitosti ovakvih izvještaja, kao i na pokušaje da se natprirodne pojave očitovane pri opsjednućima objasne "racionalno". Prema njegovim tvrdnjama takvi pokušaji nisu bili uspješni i lako se mogu opovrgnuti.

Četvrto poglavlje nosi naslov "Susreti sa Satanom" i u njemu se spominje niz značajnih povijesnih ličnosti koje su prema svjedočanstvima svojih suvremenika bili u vezi sa zlodusima. To su – Sokrat, Martin Luther, doktor Faust, Paracelsus, opat Trithem, Cornelius Agrippa, Vladimir Solovjov, Marcel Proust, August Strindberg, Carl Gustav Jung, Austin Osman Spare, Antonin Artaud. Neki su od njih demone slučajno susretali i užasavali ih se (Solovjov, pa i C. G. Jung), neki se mogu smatrati njihovim žrtvama, premda ne posve nevinim (Artaud, Strindberg, Proust), dok se neki bili otvoreni sotonisti, majstori magije kojima su demoni darovali natprirodne moći i spoznanja (doktor Faust, Paracelsus, opat Trithem, Agrippa, Spare). Zanimljiv je slučaj Martina Luthera, kojemu se pripisuju mnogobrojni susreti sa đavolom. Katolički teolozi često tvrde da je reformacija bila potaknuta od đavola, dok Luther sam govori o svojim iskušavanjima i sukobima s đavlom: "Satana mi se često javlja maskiran; vidio sam ga u obliku svinje i kao hrpu slame u plamenu", "Satana je sa mnom šetao spavaonicom. On naređuje demonima da me prate", "Često me u diskusijama tako pritisnu da se dobro oznojim. Đavo je vječito ljut; ja to dobro osjećam i shvaćam ga. On spava uz mene bliže nego moja Katarina." Tvrdi se da je Luther stvorio jednu novu demonologiju koja je po sudu pravovjernih teologa fantastična. Iz ovoga poglavlja možemo izvući neke osnovne ideje koje zastupaju majstori magije, a govori se i o nastanku i razvoju tih ideja.

Peto poglavlje nosi naslov "Opera diaboli" i razrada je prethodnog poglavlja. Započinje razmatranjem hereza koje su se oko 1000. godine naglo proširile Evropom, posebice one gnostičke i maniheističke (govori se o "crnom valu satanizma"). Kršćanstvo je uzvratilo udarac – stvaraju se najznačajnije redovničke zajednice, dominikanska i franjevačka, gradi se veliki skolastički sistem, stvaraju se nova žarišta duha. Glavurtić navodi mišljenje jednog teologa o tom otporu: "Užasavamo se na pomisao što bi bilo da Crkva nije nastavila borbu i da nije ustanovljena Inkvizicija, dok su posvuda izbijale nove religije, neobične, fantastično i često strašne... Štovanje demona, vještičarstvo, magija, orgije, blud, svi poroci i besramnosti iskvarili bi ondašnji civilizirani svijet i Evropa bi postala ognjište obreda gorih nego što je vudu na Haitiju." Nešto kasnije, početkom četrnaestog stoljeća, izbija vjerojatno najznačajnija "afera" u povijesti kršćanstva, koja se odnosi na herezu unutar same Crkve: slučaj templarskog reda, u knjizi opširno obrađen. Pisani dokumenti sudskog procesa koji su 1305. pokrenuli papa Klement V. i francuski kralj Filip II. Lijepi svjedoče o "luciferijanskoj praksi, idolatriji i sodomiji". Veliki meštar templarskog reda Jacques de Mollay, koji je priznao kako su se "već dugo vremena, oni koji su primani u Red odricali Krista na propast svoje duše i pljuvali na križ", bio je pogubljen 1314. U vezi s njihovom idolatrijom govori se o "mračnoj mistici mačke" potekloj iz drevnog Egipta. Zanimljiv je podatak da su templari "radili na sinkretizmu kršćanstva i islama, te imali istu ezoteriju kao i muslimanski red asasina".

Sotonizam i vještičarstvo uzimali su, kako veli Glavurtić, tokom srednjeg vijeka sve više maha, a poseban su "bum" doživjeli u periodu "humanističkog buđenja" u 15. i 16. stoljeću. On nas nadalje upoznaje s najvažnijim akterima srednjovjekovne magije, počevši od njihovih preteča – Mihaela Scota, odgojitelja njemačkog cara Fridrika II. Hohenstaufovca s prijelaza iz 12. u 13. stoljeće, i Arnaldusa de Villanove koji je živio neposredno nakon njega, a smatrao se "učiteljem svijeta", te boravio na kraljevskim dvorovima i liječio pape. Značajne su ličnosti u svijetu čarobnjaštva u 15. stoljeću Guillaume Edelin i Johann Weir, ugledni teolozi koji su osporavali magijska djelovanja i vještičarstvo, premda su i sami (navodno) bili okultisti, tj. poklonici Sotone. Posebno je važna ličnost u ovoj družbi John Dee (1527. – 1608.), engleski učenjak, "oličenje renesansnog humanista i znanstvenika", kojega su njegovi interesi odveli u čarobnjaštvo. Ovaj "znanstvenik, čarobnjak, rozenkrojcer i kabalista" prokrstario je Evropom posjećujući kraljevske dvorove, pletući antirimsku zavjeru i "vezujući okrunjene glave demonskim lancima". Bavio se tajnom vječnog života i po Glavurtiću "stoji u centru rozenkrojcerskih napora u širenju zlih doktrina i pokreta" koji su težili reformi tadašnjeg poretka u Evropi. Inače rozenkrojceri su sljedba koja je nastala u Njemačkoj u 15. stoljeću (po nekim izvorima), i koja je za cilj imala "univerzalnu reformaciju čovječanstva", a njezini su se članovi obvezivali pomagati ljudima. No Glavurtić navodi tvrdnje da su

se oni vremenom poklonili Sotoni i odrekli se kršćanstva i sakramenata, dobivajući zauzvrat nadnaravne moći – "svojim pjesmama mogu privući bisere i daleko drago kamenje; Bog ih jednim oblakom skriva od neprijatelja, besmrtni su i liječe sve bolesti". Uz to su navodno bili i nevidljivi. Početkom 17. stoljeća to dotada tajno društvo objavilo je svoje postojanje i u javnosti se pojavljuje mnoštvo njihovih knjiga okultističkog sadržaja. Val podsjednuća koja u to doba zahvaćaju Francusku (spomenut ranije) neki povezuju s djelovanjem rozenkrojcera. Oni su navodno preteče masonerije. Naročiti zamah čarobnjaštvo dobiva u doba vladavine Luja XIV., kad se odigrala još jedna prekretnica u povijesti ezoterije: čarobnjaci i alkemičari počinju djelovati javno, posebice na francuskom dvoru – dvorska se svita odaje mračnim ritualima (crne mise), a u magične čini upleten je i sam kralj ("Umjesto da nosi znak Presvetog Srca, Luj XIV. je nosio magijski talisman oko vrata.").

U vezi s ovom temom Glavurtić se pozabavio magijskim instrumentima, ritualima i knjigama. Od instrumenata ove vrste spominju se "terafimi" – balzamirane glave koje govore (navodno posebno "popularne" među templarima), zatim paklena ogledala u kojima se ogleda onostranost ili budući događaji; voštani kipovi koji nalikuju onome kome se želi nauditi, pa se probadaju iglama, te razni drugi demonski "kumiri". Što se tiče magijske literature, daje se svojevrsni kratki presjek produkcije na ovom području kroz povijest srednjeg vijeka. Inače, tu literaturu sačinjavaju zbirke vještičarskih zaziva (grimoriji), magijski priručnici i vračarske knjige, često pripisane kršćanskim svecima ("Čudesne tajne sv. Alberta Velikog" spominje se kao po zlu najslavnija i najsvetogrdnija vračarska knjiga). Upozorava se na rast ove produkcije i citira jedna redovnica koja je imala proročke vizije: "Božja će kazna biti blizu kad se po svijetu proširi veliki broj rđavih knjiga." U vezi s magijskim ritualima posebna se pažnja posvećuje sklapanju ugovora s đavlom i sabatima. Glavurtić navodi da su neki od ovih ugovora, pisani krvlju, sačuvani do danas (pretisak jednoga, koji je potpisao demon Asmodej, poznat iz Biblije, nalazi se u knjizi). Tvrdi se također da se u slučaju uspješnog egzorcizma ugovori "čudesno pojavljuju, vraćeni iz pakla", kao i u slučaju maga koji su se pokajali. Za sabate se kaže kako se radi o sotonističkim skupovima na kojima se vrše mnogobrojna svetogrđa, a kojima prisustvuju, po nekim svjedočenjima, i đavoli. Porijeklo im se izvodi iz drevnih obreda i bakanalija. Na sabate prisutni često dolaze čarobnjačkim letom (let na sabat) koji omogućavaju magijski pripravci za čiju je pripremu potrebno žrtvovati djecu. Taj let povezan je s bilokacijom: tijelo obično ostaje u stanju sna, dok njegov dvojnik – fantastikum – putuje. Glavurtić primjećuje se da su ove pojave "negativi" mističkih bilokacija i levitacija, što su pojave karakteristične za neke od svetaca. Inače, tvrdi se da su magijske levitacije utvrđene kod većeg broja ljudi, uglavnom spiritističkih medija, od kojih je vjerojatno najpoznatiji škotski medij Daniel Dunglas Home. Njegove demonske vještine osim levitacije uključivale su uzdizanje namještaja, pojave fantomskih ruku, prenošenje stvari kroz prostor i zidove. Za Homea se tvrdi da je "obnavljao vještičarstvo i stravu crne magije".

Šesto poglavlje Glavurtićeve knjige "Satana" nosi naslov "Magija novog doba". Ovdje se obrađuju dvije karakteristične pojave iz doba prosvjetiteljstva (osobito u predrevolucionarnoj Francuskoj): mesmerizam (liječenje pomoću magneta – danas bismo rekli pomoću bioenergije – koje je uveo Austrijanac Franz Anton Mesmer) i spiritizam – zazivanje duhova. Naglašava se kontekst u kojemu su se pojavile ove magijske prakse: "Mesmera je dočekala francuska masonerija svjesna njegovog poslanja. ... Mesmerova misija je da 'izliječi bolesno društvo' i on širom Francuske osniva masonske lože 'Društvo harmonije', za koje o. Barruel kaže da su bile prikrivene revolucionarne ćelije. ... Mesmer i 'Društvo harmonije' igrali su značajnu ulogu u zavjeri protiv religije i prijestolja." Slično je vrijedilo za spiritizam, inače povezan sa Mesmerovim učenjem. Glavurtić piše da su se mnogi ljudi iz doba neposredno prije Francuske revolucije, uključujući Dantona, čudili "što se revolucionarne ideje udružuju s magijom, što se duh enciklopedista spaja sa zazivanjem duhova, a pozitivizam s okultizmom". U vezi sa spiritizmom koji je nastao na osnovi nauke Šveđanina Emmanuela Swedenborga o dušama umrlih, spominje se lionska masonerija čiji su predstavnici Jean-Baptiste Willermoz, Martinez de Pasqually i Louis Claude de Saint-Martin. Poznati su spiritisti još Leon Rivail, poznatiji pod imenom Allan Kardec, engleski fizičar William Crookes koji je eksperimentirao s okultnim fenomenima, poljski mediji Guzik i Franek Klusky, te Talijanka Eusapia Paladino. Na kraju poglavlja upozorava se na demonski karakter spiritizma i shvaćanje ove prakse kao "nastavka nekromantije", koja je poznata od davnina.

Posljednje i najduže, sedmo poglavlje nosi naslov "Mysterium Iniquitatis". Ono počinje prikazom geneze i povijesti slobodnog zidarstva (datumom osnivanja smatra se dan osnutka Velike lože u Londonu 24. 6. 1717.), pri čemu se ukazuje se na nesumnjivi kontinuitet različitih tajnih društava i ezoterija (rozenkrojceri su se sasvim "pretopili" u lože, a prema nekim tvrdnjama, masonerija je nastala oživljavanjem templarske teorije i prakse). Vezu masonerije sa Sotonom Glavurtić je objasnio jednostavnom formulom: "Kao što Krist

nevidljivo upravlja Crkvom, tako Satana nevidljivo upravlja masonerijom." Ovu tvrdnju pokušao je argumentirati iznošenjem mnoštva činjenica i primjera iz povijesti novijeg doba. Tako napominje da je masoneriju, još od njezinog osnutka, osudilo više papa (Klement XII., Benedikt XIV., Leon XIII.) – koji su, kako tvrdi, "shvatili dijabolički dijalektiku masonske doktrine". Dalje, primjećuje da se djelovanjem masonskih loža širi nemoral i razvrat u društvu – spominju se "Hell Fire klubovi" u Engleskoj i razna druga "društva" širom Evrope, u kojima se "satanizam miješa s politikom ili erotizmom", a "mladež se sustavno kvari" – s tim da se istovremeno vrše svetogrđa i širi propaganda protiv katoličanstva. Još jedan argument čine svjedočanstva o viđenjima demonâ u masonskim ložama. ("Časni otac Jandel generalni superior dominikanaca posjetio je jednu lionsku ložu obučen u građansko odijelo. Ugledao je demona. Našao se licem u lice s duhom loža. Izvadio je križ i demon je pobjegao, dižući veliku buku, dok su se zidovi tresli.")

Uz početke masonerije i njezin rani razvoj (koji ima više pravaca) Glavurtić spominje veći broj imena. Najvažnija su već spomenuti Emmanuel Swedenborg (koji je razvijao neku novu angelologiju, učeći da su anđeli duše umrlih) i Martinez de Pasqually, te Joseph de Maistre (koji se kasnije obratio i iznio na vidjelo masonske tajne), Adam Weishaupt i grof Cagliostro. Većina ih je bila uključena u političke borbe svoga vremena, a njihove su demonske moći bile očigledne (Cagliostro i Weishaupt upotrebljavali su "tehniku magnetičkih liječenja i postizali čudesne rezultate", Cagliostro je pogađao brojeve premija na londonskoj lutriji i uspijevao pronaći zakopano blago).

Masonstvo je poseban procvat doživjelo u XIX. vijeku, koji je bio vrijeme tehničkog napretka, širenja neprijateljstva prema Crkvi i propovijedanja novoga božanstva – čovjeka. Posebno je privlačan bio masonski "ekumenizam", koji pokušava stvoriti neku novu sinkretičku religiju. Iz toga, nešto kasnijeg vremena, kao značajni akteri masonstva spominju se otpali svećenik sa pseudonimom Eliphas Levi, još jedan pokajnik koji se na kraju vratio u krilo Crkve, Stanislaus de Guaita, "jedan od najznačajnijih predstavnika masonske 'spiritualnosti'", i njegov tajnik Oswald Wirth, "masonski patrijarh" Albert Pike i njegov nasljednik, veliki meštar Adriano Lemmi, šef talijanske masonerije, kojoj su pripadali i talijanski karbonari. Zanimljiva je Glavurtićeva primjedba da se "masonski duh posvuda osjeća kao kvasac modernog doba", a da "ideologija kapitala i nova religija zlatnog teleta postaju jasniji u ozračju demonskih sekta čiji je veliki mit alkemija". Napominje se da je kult Sotone (Lucifera) prisutan posebno u tzv. višoj masoneriji (nadmasonske lože, paladizam, Golden

Dawn) i da ga nije teško uočiti, premda ga masoni brižljivo skrivaju. Mason 33° Carducci spjevao je tako "Himnu Sotoni". Trag okultnih doktrina primjećuje se u književnosti XIX. st., pogotovo francuskoj. Tu se posebno ističu Victor Hugo i Alexandre Dumas otac.

Vezu politike i masonerije Glavurtić ilustrira dvama najznačajnijim primjerima – stanjem na ruskom carskom dvoru u vrijeme posljednjeg cara, Nikolaja II., i fenomenom nacizma u Njemačkoj i Hitlera kao njegovog vođe. Za cara Nikolaja II. kaže se da je bio potpuno uronjen u mističke magluštine i odan magiji, točnije čarobnjacima kojima je bio okružen. Među njima se ističe Meštar Filip, vrhovni autoritet martinističkog reda, mag iz Liona poznat po čudotvornim izlječenjima (umro je 1905., a zamijenio ga je fatalni Rasputin). Tvrdi se da je Sveta alijansa i konzervativna evropska politika bila utemeljena na martinističkom "transcendentalnom kršćanstvu" (radi se o učenju spomenutog lionskog ezoterika L. C. de Saint-Martina), iza kojega zapravo stoji luciferijanstvo. Za Hitlera se pak tvrdi da je bio Sotonin medij oko kojega se okupila "falanga Antikrista": sinarsi, ezoterici, teozofi društva Thula, patrijarsi gnostičkih Crkava i pripadnici nadmasonskog društva Golden Dawn – ovom društvu pripadali su Karl Haushofer i Rudolf Hess, najbliži Hitlerovi suradnici. U vezi s manifestacijama masonerije u svjetskoj politici potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća spominju se imena Helene Blavatske, Saint-Yvesa d'Alveydre, Samuela Liddela Mathersa (šef društva Golden Dawn) i njegovog nasljednika Aleistera Crowleyja, koji je ovdje zasigurno najznačajnija ličnost ("Veliki hijerofant" memfiskog rituala, veliki dostojanstvenik Martinističkog reda i patrijarh Gnostičke crkve). Zanimljivo je da su Crowleyja poslije rata optuživali za izdaju domovine (navodno je odavao špijunske podatke njemačkoj tajnoj službi, ali je istodobno, izmislio magijski znak "viktoriju", "kada je utvrdio da su nacisti usvajanjem svastike pokrenuli neodoljivu plimu demonijačkih sila"). Crowleyjev učenik Aldous Huxley bio je prvi propagandist narkomanije i utjecao je na "hipi pokret", odnosno "New age".

Na više mjesta u knjizi, a posebno u ovom (zadnjem) poglavlju Glavurtić govori o neprijateljstvu Crkve i ezoterije, posebice one utjelovljene u masonstvu. U tim se krugovima kršćanstvo proglašava mračnim, opskurnim, lažnim, dok se Crkva prikazuje kao tvrđava opskurantizma. Masonerija poduzima i praktične korake prema uspostavi nekakve univerzalne Crkve koja će ujediniti sve religije – islam, kršćanstvo, židovstvo, budizam, hinduizam, odnosno koja će povezati Evropu i Aziju, a u kojoj će "vjernici biti oslobođeni svih dogma". Također, odatle dolaze i pokušaji promjene katoličke doktrine – Krista se pokušava

predstaviti u nekom novom svjetlu, a za hereze se tvrdi da su pravovjerne. Glavurtić kaže da su aktualni sukobi u Katoličkoj crkvi između tradicionalistâ i progresistâ "izazvani i kontrolirani", a da se preko mreža tajnih društava u koje upadaju i predstavnici klera, nastoji rastočiti Crkva. "Moderne istine", ukidanje celibata, naglašavanje socijalnog, a zapostavljanje duhovnog poslanja predstavljaju, kako Maritain kaže, a Glavurtić navodi, "padanje današnje Crkve na koljena pred svijetom". "Dok dio crkvenog personala nastoji ukinuti "mit Sotone", sotonizam raste do nevjerojatnih razmjera", tvrdi nadalje Glavurtić i donosi podatke o nekim od suvremenih sotonističkih kultova i njihovim najznačajnijim akterima. Tu su "Mag iz Marsale", Maurice Gerard, koji otvara magijski hram, u kojemu se proriče pomoću kipova, Anton Szandor Le Vey, koji je u San Franciscu osnovao sotonističku Crkvu i napisao sotonističku bibliju, zatim poznati ubojica Charles Manson koji je vodio jednu sotonističku skupinu i bio u vezi s Le Veyom, a spominju se i neki pojedinci i organizacije koji obnavljaju vještičarstvo (Justine Glass i "Vještičarsko istraživačko društvo"). Tu su i brojna druga sotonistička društva širom (zapadnog) svijeta sljedbenici kojih vrše gnjusne i zločinačke obrede (ova se društva u javnosti obično predstavljaju kao religijska). Također, negativno je ocijenjen i Svjetski savez religija, čiji vođe (Choisy, Guillemaine) navodno propovijedaju krivovjerje, pa i sotonizam.

Na koncu svoje knjige Glavurtić govori o borbi Crkve protiv sotonizma tajnih društava i paklenih sekta. Napominje da se ovaj oblik djelovanja Sotone često objavljuje misticima, te iznosi primjere Anne Katharine Emmerick, stigmatizirane mističarke, i Jeanne Baillet iz franjevačkog Trećeg reda. Brojna ukazanja Presvete Djevice također se nalaze u kontekstu sotonskih napada na Crkvu. Glavurtić napominje da je Blažena Djevica Marija jamac naše pobjede protiv sila tame jer je od Boga određena za veliku neprijateljicu demonâ i zaštitnicu onih koje demoni muče. Da bi se suzbili njihovi napadi, Marija je sama izdiktirala molitvu protiv demonâ, koju su preporučili veliki pape s prijelaza XIX. u XX. stoljeće. Ovom molitvom "Kraljici neba i gospodarici anđelâ koja je od Boga primila moć i misiju da smrvi glavu Satani" Glavurtićeva knjiga "Satana" završava.

Dojmovi i zaključci

Prvi je dojam nakon čitanja "Satane" da knjiga nije napisana dovoljno sistematično. Kronološki poredak mjestimice se gubi, posebno u dužim poglavljima. Također, nedovoljno su razrađene neke njezine teme. Primjerice, slabo su naznačeni smjerovi razvoja i grananja masonstva, odnosno okultizma uopće, razne sljedbe (martinizam, paladizam, sinarhija, gnostici, luciferijanci) nisu precizno locirane u vremenu i sustavu duhovnih strujanja. Autentičnost Glavurtićevih tvrdnji također se može ponekad dovesti u pitanje s obzirom na to da neki citati, pa i komentari, zvuče pomalo, a nekad i prilično neuvjerljivo. Što se tiče problema potvrde odnosno opovrgavanja nekih racionalnih objašnjenja pojava koje Glavurtić smatra nadnaravnim, tu se također stječe utisak da stvari nisu u potpunosti istjerane na čistac. Svi se ovi prigovori ipak mogu opravdati namjerom autora da napiše tek uvod u demonologiju, dakle neku vrstu početnice, kako je to spomenuto već ranije, u kojoj će se dati samo osnovne crte ove nadasve obuhvatne i kompleksne problematike. Dakako da bi za sistematičan prikaz trebalo daleko opsežnije i dublje djelo, odnosno daleko veći istraživački napor. Čini se da je namjera autora da djelo učini popularnim i lakim za čitanje i dovela do toga da stil mjestimice prelazi u literarni, što se u ovom kontekstu prije može smatrati plusom nego minusom. Na isti se način može tumačiti izostanak popisa referenci i veoma ograničeno referenciranje u samom tekstu. Sve u svemu, možemo se samo nadati da će g. Glavurtić izdati knjigu koja će se temom sotonskog djelovanja, okultizma i tajnih društava pozabaviti znatno sistematičnije i na puno dubljem nivou. Takva bi knjiga (koju je Glavurtić indirektno i najavio u nekim svojim istupima) u ovom našem vremenu smutnje i kaosa, očito dirigiranog iz stanovitih "centrala moći", jako dobro došla. A danas je u vezi s ovim temama potrebno "raščistiti" mnogo toga, i to ne samo stvari koje se tiču protivnikâ i mrziteljâ kršćanstva, odnosno katoličanstva, već i one koje se odnose na određene ekstremne krugove u samoj Crkvi, nekad vezane čak i uz službene crkvene institucije, koji u svakom padu vrapca s krova vide veliku urotu mračnih sila i masona. Čitajući napise koji dolaze iz ovih krugova čovjek stječe dojam da je i njihovo djelovanje potaknuto masonskom zavjerom koja ide za tim da se svjedočanstva o njihovoj uroti u javnosti dožive kao fantazije kojekakvih sumanutih vjerskih fanatika. U svakom slučaju bilo bi dobro znati mnogo više o tajnim društvima nego što javnost danas zna – kakva im je "baza", koliki su im stvarni dosezi i društvena moć, koji su im ciljevi i kakve sve reperkusije na društvo može izazvati, odnosno izaziva, njihovo djelovanje. Dakako, potrebno je još mnogo dublje, s metafizičkog aspekta, rasvijetliti i sam fenomen zla u svijetu i Sotone kao njegovog reprezentanta, te sustavno proučiti odnos suvremenog društva prema ovom prevažnom fenomenu.

Zanimljivo se, u vezi s njegovom knjigom "Satana", osvrnuti na životni habitus g. Glavurtića. Može se reći kako Sotona u javnom mnijenju našeg doba uživa status sličan onome koji Miro Glavurtić uživa u hrvatskoj kulturi – nitko ga ne primjećuje. Iz Glavurtićevih rijetkih intervjua indikativnih naslova poput "Jedan dan u Beogradu više vrijedi nego deset godina u Zagrebu" ili "Tražio sam domovinu, ali je nisam našao", lijepo se vidi odnos hrvatskog društva prema toj važnoj ličnosti naše kulture. Ne radi se tu samo o uobičajenom odnosu ove sredine prema svojim značajnim osobama, prije bi se moglo reći da je uzrok ove zapostavljenosti upravo problematika kojom se Glavurtić bavi. Ovu tezu nije teško dokazati. Nije li uostalom, u ovoj našoj, po statističkim podatcima posve katoličkoj zemlji, neobično što se po gotovo svim medijima, pa čak i onim službenim, državnim, neprekidno napada i blati Katolička crkva, što se istupi njezinih službenika komentiraju krajnje zlonamjerno i tendenciozno, a njih same neprekidno se izvrgava ruglu, što se "katolička kultura" gura na margine, što se uporno nameće mišljenje o reakcionarnosti kršćanske misli i o njezinom pogubnom utjecaju na društvo. Pri čemu se nikada ne govori zašto je to kršćanska misao pogubnija od nekih drugih ideoloških matrica, već se njezina reakcionarnost uzima kao "Bogom dana", isto kao što se njezine službenike smatra negativcima "po defaultu". Da ne govorimo sad o općoj razini kulture dijaloga u našoj sredini, takve da bi ovdje primjerenije bilo upotrijebiti sintagmu "kultura intelektualnog terora", kako se to može vidjeti već samo iz ovdašnjih književih polemika i sukoba (koji odmah gube "književne" atribute). U takvoj kulturi, u kojoj caruje površnost, a glavni kriteriji "uspješnosti" su veze, poznanstva i ideološko "pravovjerje", zacijelo je očekivati da se studija "Satana" smatra bezvrijednom i tendencioznom krparijom i da se njezin autor proglašava "beznačajnim kompilatorom". Isto kao što je očekivati da za Glavurtićevo slikarstvo, a radi se o ličnosti, kako smo rekli na početku, uvažavanoj u evropskim i svjetskim razmjerima, nema praktički nikakvog interesa. Da ne govorimo o drugim djelatnostima kojima se Glavurtić bavi (a bavi se, kao što smo rekli, i geometrijom).

No pojava Mire Glavurtića u hrvatskoj kulturi, usprkos marginaliziranju njega i njegovog djela (ili upravo zbog toga) veoma je značajna. To, recimo, uočava i poznati srpski, a odnedavno i hrvatski književnik Mirko Kovač, koji ga u jednom svom eseju naziva "rijetkim cvijetkom" na našoj kulturnoj sceni i čini se da je ta oznaka vrlo dobro pogođena. Glavurtić je uostalom autor i značajnog beletrističkog opusa (roman "Psine", zbirka pripovijedaka "Glad", pjesnička zbirka "Zvekir"), no njegova su djela u kojima se bavi onostranim

fenomenima ("Satana" i "Pakao") daleko važnija. Oba ova djela, premda napisana prije nešto više odnosno nešto manje od tri desetljeća i dalje su izvanredno aktualna. Recimo još nešto o tome u čemu je važnost Glavurtićeve studije "Satana" za ovo naše vrijeme.

Možda bi u nekim "boljim vremenima" zanimljiviji bili neki drugi aspekti ovoga djela, a njegovi bi nedostatci više došli do izražaja, ali danas, kad je čovječanstvo suočeno s tolikim izazovima vlastitom opstanku u podtekstu kojih stoji zlo samo, odnosno Sotona, glavom i bradom, ova nam knjiga može poslužiti kao referenca i pomoći nam da povežemo bar neke konce kaotičnog pletiva naše stvarnosti, kad je to već nemoguće koristeći se tzv. "znanstvenom metodologijom", čijeg fijaska do sada nije postala svjesna valjda još jedino svjetska znanstvena elita. Jasno je da tzv. "znanstveni pogled na svijet", koji se danas prodaje po obrazovnim institucijama i medijima kao jedini ispravan i relevantan, ne može ni posvijestiti niti razumjeti čak ni zlo kao društveni fenomen (takve ga stvari zapravo vrlo malo zanimaju), pa ne može biti od koristi u razmatranju gorućih problema našeg vremena. Ostaje nam dakle teološki nauk koji se kroz stoljeća manje-više uspješno nosio sa sotonskim djelovanjima, odnosno zlom u svim mogućim njegovim značenjima. Glavurtićeva knjiga izdvaja neke bitne manifestacije toga zla koje su i danas vrlo prisutne. U mnogim je primjerima iz prošlosti koji su ovdje izneseni, lako prepoznati našu vlastitu realnost. Spomenimo samo okultne prakse, odnosno knjige ili demonske instrumente preko kojih se širi zlo u svijetu. Zanimljivo je primijetiti kako su u srednjem vijeku ti demonski instrumenti bili relativno rijetka pojava, dok se danas oni nalaze praktički u svakom domu. To se u prvom redu odnosi na internet i televiziju, pri čemu, dakako treba naglasiti da demonski karakter ovih medija nije zadan a priori, već ovisi ne samo o namjerama onih koji ih kontroliraju, nego i o namjerama onih koji se njima koriste. Međutim, te su namjere, kako je posve bjelodano, u golemu broju slučajeva vrijednosno negativne. Sjetimo se samo trovanja društva nasiljem i pornografijom koje dosiže takve razmjere da se može reći kako onaj "duh bludnosti", koji je već u starom vijeku imao "mnoga oružja protiv mladeži koja želi živjeti čedno", dolazi na svoje i zaista uspijeva "većinu onih koji odlučiše da uredno žive, okrenuti njihovim ranijim prljavštinama". Vrijednost biznisa koji je razvio, mjeri se u milijardama dolara i zauzima značajan postotak u ukupnom prometu svjetskog gospodarstva.

Mediji su dakako i sredstva za zaluđivanje masa i stvaranje pogodne klime koja će ljudima omogućiti potpun užitak u kaljuži grijeha. U tom kontekstu

čovjeka ne može začuditi ni vijest koja se nedavno pojavila u medijima – o tome kako je nekakva evropska institucija procijenila da riječi "mama" i "tata" nisu "politički korektne" (njihovim jezikom rečeno, te su riječi "seksističke"). Kad se tome dodaju priče o udžbenicima iz vjeronauka, koje se, zbog njihovih lažnih stavova prema devijacijama u ljudskom ponašanju, pokušava izbaciti iz upotrebe, vijesti o sudskim procesima protiv "homofobičnih" vjeroučiteljica i sličnim cirkusima vezanim uz tzv. "antidiskriminacijski zakon", zatim prijedlozi nekih "feministica" u Evropskom parlamentu da se žene "ne smiju više predstavljati kao pasivna i manje vrijedna bića, majke ili seksualni objekti" (primijetiti kako su pojmovi "majka" i "seksualni objekt" stavljeni u istu razinu – kad bi se riječ "majka" izbacila ovaj bi zahtjev bio apsolutno prihvatljiv, dapače i nužan), inicijative, iz istih (?!) krugova, za legalizaciju narkomanije i prostitucije, informacija kako je "nevjerovatno koliku važnost homoseksualnom pokretu posvećuju evropski parlamentarci", ocjena da je "Hrvatska među najkonzervativnijim zemljama Evrope" – jer se ovdje izvan braka rađa samo 12% djece, dok se druge, "napredne" zemlje hvale podatkom o čak 50% djece rođene izvan braka, onda je jasno kako je proročanska bila Glavurtićeva konstatacija napisana prije više od trideset godina da "abortusi, ispiranje mozga putem medija i ukidanje slobode predstavljaju realizaciju 'novog poretka'", a da "novi kultovi i mitologije, prijetnje ratom i uništenjem, mjesečarstvo svijeta, idolatrija 'zvijezda' i kriminalaca ispoljavaju prisustvo demona". A također je jasno s kakvom se efikasnošću realizira ona strašna parola – "Kvarite i budite pokvareni", koja se, kako veli Glavurtić, ističe po sotonističkim hramovima (a moto je i mnogih drugih sekta i "pokreta").

Na početku ovoga teksta rekli smo nešto o tzv. "logici zla" i "sinhronicitetima negativnog" i zapitali se jesu li takvi sinhroniciteti manifestacije sotonskog djelovanja među ljudima. Mislim da promatranje svjetskih zbivanja, tj. svih tih "sinhroniciteta negativnoga" u našem okruženju, od kojih smo neke spomenuli, čovjeka samo učvršćuje u uvjerenju da je tome tako. Pritom se zapaža, možda i kao nešto karakteristično za naše vrijeme, kako je tendencija ove logike da postaje sve manje nadnaravnom, odnosno da se sve više i više postvaruje kao "ovozemaljska" logika, logika razmišljanja i djelovanja današnjih ljudi. No to kao da nitko ne primjećuje. Tako "skrivena stvarnost" sotonskih misterija "realiziranih u materiji" cijelo vrijeme ostaje izvan našeg vidokruga. Nije ovdje stvar u tome da nam ovakve uvide ne dopuštaju ograničenja našeg razuma ili percepcije. Problem je u tome što ta ograničenja nisu "Bogom dana", već su stvorena okultnim, demonskim djelovanjem na ljude posredstvom od-

goja, obrazovanja, medija, odnosno agresivnog "common sensea" koji nas kvari i zatupljuje, umjesto da nas čini boljima. Zabljesnuti sjajem glamuroznih predodžbi o svijetu koji sa stvarnošću nema nikakve veze, ne uspijevamo uočiti ono što se u toj stvarnosti događa uistinu. I onda se čudimo paradoksima našega vremena, financijskim krizama, ekološkim problemima, terorističkim prijetnjama, klimatskim promjenama, nasilju i ratovima koji izbijaju širom globusa, ne shvaćajući da je problem zapravo u raskoraku naše zbilje, koja nam na ovaj način ostaje skrivenom, i privida zbilje koji mašinerija vladanja stvara ne bi li, kao i u svakoj reklami, svoj proizvod prikazala u najboljem svjetlu. U ovakvoj je situaciji naprosto imperativ otvoriti oči i suočiti se s istinom o nama samima ili, drugim riječima, s tajnom zla u svijetu koje kao smrtonosna opasnost visi nad našim glavama. Bismo li pri tom suočavanju ugledali demone ili ljude?

Dakako da sve ovo nije stvar nekog individualnog izbora, odnosno opredjeljenja, jer se ovdje radi o društvenom kontekstu, pa institucija Katoličke crkve kao moralnog autoriteta i čuvara iskonskih vrijednosti ima, barem na ovim našim evropskim prostorima, svoju nezamjenjivu ulogu. No ona je još od doba prosvjetiteljstva, u raznim ideološkim borbama, bila potiskivana sve više prema margini društvenih zbivanja, da bi se danas našla daleko u "autu", posve izvan političke pozornice suvremenog svijeta. Svjetski moćnici poručuju da joj tu i nije mjesto, jer se u prošlosti već dovoljno "kompromitirala", pri čemu se obično spominju vjerski ratovi u Evropi tokom 16. i 17. stoljeća, te djelovanje crkvene inkvizicije. Što se tiče vjerskih ratova, možemo reći da njih nije skrivila isključivo Katolička crkva (premda dio krivnje pada i na njezinu "dušu"), nego u prvom redu otpadništvo i krivovjerje dijela klera koji su za sobom povukli dio evropskog puka, skupa s njihovim vladarima (plodove toga otpadništva – nedjela (neo)liberalnog kapitalizma – ubiremo danas). A u vezi s inkvizicijom možemo konstatirati kako je istina da ona nije bila neporočna institucija i da joj se sigurno na teret mogu staviti brojni zločini protiv humanosti, no ona je ipak tokom srednjeg vijeka sačuvala evropsku kulturu od zamke sotonizma i raznih hereza. Što će spasiti kršćanstvo i Evropu od propasti u ovom našem dobu kad su Sotonine zamke daleko opasnije? Djelovanje Sotone unutar samog katoličkog klera, koje je rezultiralo aktualnim seksualnim skandalima, pogodilo je Crkvu toliko da se ona doima poput torpediranog ratnog broda, lišenog borbenih i manevarskih sposobnosti, na koji na svih strana navaljuje demonska flotila.

Možda se zaista nikada u svojoj povijesti Crkva nije našla u ovako teškoj situaciji. No, mnogi su od njezinih problema, kako se to može saznati iz Gla-

vurtićeve knjige, u povijesti već viđeni. Masovnog je otpadništva svećenika i njihovog predanja sotonizmu bilo i u doba reformacije, i u doba Luja XIV., i za Francuske revolucije. O raznim pritiscima i progonima vjere i vjernikâ da i ne govorimo. Možda ove teškoće Bog i šalje upravo zato da bi raščistio prilike u svojoj Crkvi, u kojoj se kroz tolika stoljeća nakupilo mnogo toga što Kristove zaručnice nije dostojno. Možda se upravo sada na istinskim Kristovim prijateljima ostvaruju riječi proroka Malahije – "pročistit će ih kao zlato i srebro, da prinose Gospodinu žrtvu u pravednosti" (Mal 3,3), možda nam se upravo sada pruža prilika da svi skupa okajemo svoje grijehe pred Bogom i svijetom koji nismo uspjeli učiniti dovoljno dobrim.

Teško je danas suditi o tome jesu li sredstva kojima se Crkva nekoć služila da bi ljude privela Bogu i zaštitila ih od sotonskih napadaja, bila primjerena njezinom poslanju. Danas, srećom, dilema ove vrste više nema. Naš "Malleus maleficarum" ili "Flagellum haereticorum fascinariorum" mogu biti jedino otvoren um i čisto srce, najefikasnija oružja ove naše Ecclesiae militans. I dakako: naša vjera, neizmjerno pouzdanje u Krista i u njegove riječi da je Crkva izgrađena na čvrstoj stijeni – Petru, njegovom namjesniku na Zemlji – i da je "vrata paklena" neće nadvladati.

Živko PRODANOVIĆ

Jutro kakvo volim

kasna je jesen
u gradu u zelenom u ljudima,
noć se jutros zgusnula u maglu
prohladnu, neprozirnu, bezobzirnu
teško se razlučuje
    stvarno od nestvarnog
    dohvatno od nedohvatnog
    smisleno od besmislenog
ipak ja vidim
drvored kestenova
    dvorce u krošnjama
    u Deželićevom prilazu,
    Zdenac života,
    bijelu kulu Lotrščaka
i bezimene skitnice
i sveimene propalice
i promrzle kumice,
srcem ja gledam
    i sve to vidim
    dohvatno i nedohvatno
    smisleno i besmisleno
od Save do Sljemena,
od poljubaca do psovke
u gradu u zelenom u ljudima
    u zgusnutoj magli
jednog običnog neobičnog jutra.

Dobrodošlica

na asfaltnoj cesti
širokoj kao rijeka
koju mi iz grada
prepoznajemo
kao ulicu našeg života
jedna je djevojka
polako koračala
nijema od čuđenja
nijema od nepoznatog
i čudi se ona
toj silnoj gužvi
nezamislivom spletu
svega i svačega,
najradije bi zaplakala
i u suzi pronašla selo
ono daleko selo
iz kojeg je jutros pristigla
iz kojeg se otisnula
u potrazi za srećom
koju još ne može opisati
koju ne može dodirnuti
koju nikako ne želi
propustiti
zaplakala bi,
ali hrabra je ona,
na nepozdrav ulice
ona tiho kaže:
dobrodošla ja!

Prva knjiga o pravomu pokajanju*

u kojoj se govori kako bi čovjek trebao potaknuti svoj um i volju
te kakvi bi trebali biti njegov cilj i revno razmatranje

Napisao Jakob Böhme (1575. – 1624.),
teutonski bogomudrac

Odgovori mu Isus: "Zaista, zaista, kažem ti: tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti kraljevstva Božjega!"

Kaže mu Nikodem: "Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?" Odgovori Isus:

"Zaista, zaista, kažem ti: ako se tko ne rodi iz vode i Duha, ne može ući u kraljevstvo Božje. Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je. Ne čudi se što ti rekoh: Treba da se rodite nanovo, odozgor. Vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Tako je sa svakim tko je rođen od Duha." (Iv 3,3–8)

Ta što će koristiti čovjeku ako sav svijet stekne, a životu svojemu naudi? Ili što će čovjek dati u zamjenu za život svoj? (Mt 16,26)

Piščev proslov čitaocu

Dragi čitaoče,

Ako ove riječi budeš ispravno upotrebljavao i ako se iskreno potrudiš, zasigurno ćeš se njima okoristiti. No htio bih te upozoriti da se, ako nisi istinski tražitelj, ne igraš sa svetim Božjim imenima, jer njima se i *u* njima se priziva, pokreće i žarko želi Najviša Svetost, pa bi ta imena u tvojoj duši mogla potaknuti Božji gnjev, jer ne smijemo zlorabiti sveta Božja imena. Ova knjižica samo

* Iz Böhmeova djela *Put ka Kristu*, prevedeno prema engleskom prijevodu što ga je načinio William Law (1686. – 1761.), za kojega Evelyn Underhill u svojoj knjizi *Mistični put* kaže da je "sjajan stilist i jedan od najdubljih engleskih vjerskih pisaca, koji se, čitajući Böhmeova djela, s uskoga kršćanstva kojemu je dao klasični izraz u *Ozbiljnom pozivu*, obratio na široku, filozofsku mistiku, a u nizu spisa koji gore mističnom strašću, dao je novo tumačenje djelu 'nadahnutoga postolara' Böhmea i njegovu moćnom viđenju čovjeka i svemira, osiguravši mu trajno mjesto u engleskoj književnosti". (Prev.)

je za one koji se doista kane pokajati i teže započeti s kajanjem. Takve će osobe tu naći prikladne riječi, a uvidjet će i odakle proistječu. Ovime te preporučam vječnoj Božjoj dobroti i mudrosti.

O istinskomu pokajanju

(Kako čovjek mora pokrenuti svoj um i volju te kako mu valja promišljati i kakav žarki cilj treba imati kad se prihvati dubokoga i djelotvornoga pokajanja te s kakvim se umom mora pojaviti pred Bogom kad bude tražio oproštenje grijeha, kako bi ga uistinu i zadobio)

Kad čovjek započne čin pokajanja, pa se molitvama obrati Bogu, prije nego počne moliti neka ozbiljno razmotri stanje svoje duše, neka uvidi kako mu se duša potpuno i u cjelini okrenula od Boga i postala mu je nevjerna, pa se posvećuje samo ovom privremenom, krhkom, zemaljskomu životu i nema iskrene ljubavi ni prema Bogu, ni prema bližnjemu, nego se posve gubi u pohotama, hodi protivno Božjim zapovijedima i traži samo sebe, u vremenitim i prolaznim požudama puti.

Nadalje, trebao bi razmisliti da sve to odaje *posvemašnje neprijateljstvo prema Bogu,* koje je u nama izazvao i raspirio Sotona, još u vrijeme kad je prevario naše praroditelje, pa zbog njegova sramotnoga djela moramo propatiti smrt, a tijela nam moraju podnijeti truljenje.

Mora razmotriti i tri strašna lanca kojima su nam duše čvrsto sputane za zemaljskoga života. Prvi je lanac ljuti Božji gnjev, ponor i mračni svijet, koji je središte, korijen i sastavno načelo života duše. Drugi je lanac đavolja usmjerenost protiv duše, jer Sotona je stalno rešeta, kuša i bez prestanka je teži izbaciti iz Božje istine, kako bi je strpao u svoju vlastitu zlu narav i počelo, to jest u oholost, pohlepu, zavist i bijes, pa zbog te želje povećava i raspiruje zla svojstva u duši, zbog kojih se ona okreće od Boga i ulazi u sebe. Treći i najškodljiviji lanac kojim je duša svezana iskvareni su i posve isprazni, ovozemaljski i smrtni meso i krv, puni zlih čežnji i nagnuća.

Tu mora razmisliti o tome da je, dušom i tijelom, sapeti zatočenik u kaljuži grijeha, u Božjemu gnjevu i u paklenim raljama, da mu Božji gnjev gori u duši i tijelu te da je upravo on sam onaj prezira vrijedni svinjar iz Kristove prispodobe, koji je potrošio, upravo rasuo očevu baštinu, to jest dragocjenu Božju ljubav i milost i to u zemaljskim zadovoljstvima, s đavlovim ugojenim svinjama, a nije održao voljeni savez i okajavanje, koje su nam podarili muka i smrt

nedužnoga Isusa Krista. Taj nam je savez darovao Bog potpune milosti, stavio ga je u našu ljudskost i pomirio nas *u sebi.* Pokajnik mora razmotriti i to da je posve zaboravio savez svetoga krštenja, iako je obećao da će unutar toga saveza biti vjeran i iskren svojemu Stvoritelju, pa je grijehom potpuno okaljao i zasjenio svoju pravednost (koju mu je Bog velikodušno darovao u Kristu), a sada stoji pred licem Božjim, u lijepoj odjeći Kristove nedužnosti, koju je međutim ukaljao tako da je postao nalik na prljavoga, odrpanoga i pokrpanoga svinjara, koji je, s đavlovim svinjama, stalno jeo mekinje i nije vrijedan da se nazove sinom svoga oca, ni Kristovim sljedbenikom.

Morao bi usrdno razmotriti da ga svakoga sata i trenutka očekuje smrt u gnjevu, pa će ga zgrabiti u njegovim grijesima, dok bude u svinjarevoj odjeći, i bacit će ga u paklenu jamu kao krivokletnika i vjerolomnika, kojega treba čuvati u mračnomu, smrtnomu zatvoru do Božjega suda.

Trebao bi razmotriti sjajni i strogi dan Božjega konačnoga suda, kad će, sa svim svojim sramnim djelima, biti živ nazočan pred Božjim sudištem. Tada će protiv njega svjedočiti svi koje je ovdje uvrijedio ili ozlijedio riječima i postupcima, ili ih je naveo na nevaljale čine (pa su i oni, na njegov poticaj ili pritisak, činili zlo), pa će ga proklinjati pred licem Kristovim, pred svim svetim anđelima i ljudima. Tu će takva osoba stajati u golemoj sramoti i nečasnosti, a i u veliku strahu i očaju i zauvijek će ju boljeti spoznaja da je uludo rasula tako slavno, vječno stanje spasenja i sreće i to radi kratkoga, vremenitoga zadovoljstva te da se u tom kratkomu vremenu nije pobrinula da sebi osigura udio u zajedništvu svetih, u kojemu bi uživala vječno svjetlo i Božansku slavu.

Mora razmotriti da bezbožnik gubi svoj božanski lik. Bog ga je stvorio po svojoj slici i *za* nju, da kao stvorenje bude Njegov predstavnik na zemlji, a umjesto toga taj se predstavnik pretvara u izopačeni, čak čudovišni oblik, nalik na paklenoga crva, ili ružnu zvijer. Stoga je takav čovjek neprijatelj Božji, samoga neba, svetih anđela i ljudi, pa se zapravo druži i zauvijek će se družiti s đavlima i paklenim crvima, u strašnoj tami.

Zato pokajnici moraju žarko razmisliti o vječnoj kazni i mukama prokletih, o tome kako će u vječnomu užasu trpjeti zbog sramnih djela koja su ovdje počinjali, pa cijelu vječnost neće vidjeti zemlju svetih, ni primiti olakšanje ili osvježenje, kako pokazuje i primjer bogataša iz Evanđelja.

O svemu tomu čovjek mora revno i ozbiljno promisliti i sjetiti se da ga je Bog izvorno stvorio u krasnomu i slavnomu liku, štoviše po *svojoj* slici, u kojoj je *i On sam* prebivao. Neka razmisli da ga je Bog stvorio u svojoj dobroti, za vječno blaženstvo i slavu, kako bi pravednik na kraju mogao prebivati sa svetim

anđelima i s djecom Božjom u velikoj sreći, moći i slavi, u milozvučnom skladu, punom hvalospjeva, u anđeoskomu, božanskomu kraljevstvu radosti. Ondje će se, s Božjom djecom, stalno veseliti, bez straha od bilo kakvoga svršetka. Više ga neće moći dotaknuti bilo kakve zle misli, brige, nevolje, vrućina, ni hladnoća. Ondje ne znaju za noć, nema više ni dana, ni ograničena vremena, nego samo vječni blagoslov, a duša i tijelo titraju od radosti, pa će se i on sam radovati beskrajnoj čudesnosti i odlikama miline koja će se rasprostirati u sjaju boja, jer svemoguća sila i slava Božja rastvorit će i očitovati svu raznolikost sjaja na kristalno bistroj zemlji, nalik na prozirno staklo. Zar da tvrdoglavo izgubimo svu tu vječnu slavu i sreću radi tako kratkoga i jadnoga razdoblja, koje je, u ovom stanju taštine i truleži, u zlom životu pohotljive puti, puno bijede i posvemašnjega nemira! Tu se isto događa pokvarenima i pravednima, jer i jedni i drugi moraju umrijeti, a samo je smrt svetih ulaz u vječni počinak, dok je smrt zlih uvod u vječni očaj.

Pokajnik mora razmotriti tijek ovoga svijeta, činjenicu da je sve u njemu samo *igra*, pa vrijeme provodimo u velikom nespokoju, a to vrijedi za bogate moćnike, kao i za siromahe i prosjake. Neka razmisli da svi mi živimo i krećemo se unutar četiri elementa, pa je teško zasluženi komad kruha siromašnima, u njihovoj radinosti, isto tako tečan i ukusan kao što su bogatima poslastice koje uživaju u brigama. Neka se sjeti da sve nas uzdržava jedan Dah, a bogataš užitke čula okusa i požudu očiju posjeduje samo malo duže od svog siromašnog bližnjega, jer kraj je obojici isti. Pa ipak, zbog te kratkotrajne požude, mnogi ludo odbacuju nepojmljivu sreću, pa se dovode u krajnji i vječni jad.

U pomnomu promišljanju tih vrlo ozbiljnih istina osoba će, posebno ako si istodobno predoči svoj svršetak i na nj usmjeri unutrašnji pogled, postići da u srcu i umu osjeti duboke uzdahe i čežnju za Božjom milošću, pa će početi oplakivati grijehe koje je počinila, požalit će da je tako loše provela dane, a nije marila ni razmišljala o tome da u ovomu svijetu stoji kao u polju i da dozrijeva kao plod, bilo u ljubavi ili u gnjevu Božjemu. Tada će u sebi otkriti da još uopće nije radila u Kristovu vinogradu, nego je suha i neplodna loza. Zato se u mnogima koje za takvoga razmatranja dotakne Kristov duh, jave duboka tuga, jad u srcu i unutrašnje žalopojke zbog dana ispunjenih zločom, koje su proveli u taštini, bez ikakva rada u Kristovu vinogradu.

Vrlo se lako može pomoći osobi koju Kristov duh tako uvede u tugu i pokajanje, te joj se srce rastvori u spoznaji i oplakivanju grijeha. Samo mora k sebi privući Kristovo obećanje, to jest riječi da Bog ne želi grješnikovu smrt, *nego želi da svi dodu k njemu, i on će ih osvježiti*, a *u nebu je velika radost zbog*

jednoga obraćenoga grješnika. Neka takva osoba prigrli Kristove riječi i neka se umota u Njegovu zaslužnu muku i smrt.

No sad ću se obratiti onima koji u sebi doista osjećaju čežnju za pokajanjem, a ipak ne mogu dospjeti do spoznaje i oplakivanja počinjenih grijeha. Tijelo neprestano govori duši: *Pričekaj, dobro ti je i ovako,* ili: *I sutra će biti dovoljno vremena,* a kad to sutra dođe, ljudska put opet odgađa: *Sutra!,* no, iako uzdiše i klonula je, duša za to vrijeme ne osjeća istinsku tugu zbog počinjenih grijeha, a ne prima ni bilo kakvu utjehu. Kao što sam rekao, takvoj ću osobi opisati *postupak*, *put* kojim sam i ja prošao, da bi znala što joj je činiti i kako je bilo sa mnom, ako je sklona zaći u te osjećaje i slijediti taj put, a bolje će razumjeti i ono o čemu ću kasnije pisati.

Postupak pokajanja ili Put k obraćenju

Kad čovjek, bilo da je već prije razmišljao o tome, ili ga to tek odnedavna zaokuplja, u sebi nađe glad ili čežnju da se pokaje, ali, premda mu se ta pomisao utisne u um i savjest, ipak ne osjeća pravu tugu zbog počinjenih grijeha, nego samo sklonost, pa čak i glad za takvim žaljenjem, a sirota zarobljena duša stalno uzdiše i boji se, jer pred Božjim sudom mora priznati da je kriva za grijehe, on ne može poći boljim putem od ovoga: Neka zaroni u svoje osjete, um i razum, pa neka smjesta, istoga trenutka kad u sebi opazi želju za pokajanjem, donese vrlo snažnu odluku i neka sebi postavi za cilj da će se istoga sata, štoviše *upravo te minute* posvetiti pokajanju i okaniti se zloga puta, a uopće se neće osvrtati na to poštuje li je svijet ili ne, ili koliko je taj svijet moćan. Neka ta osoba zatim odluči da bi, ako bi se to od nje tražilo, radi pravoga pokajanja zanemarila i obescijenila sve drugo, pa neka nikad ne napusti tu odluku, makar je cijeli svijet smatrao budalastom i prezirao je.

Mora se s jakom voljom i snagom uma otisnuti od ljepote i zadovoljstava ovoga svijeta i strpljivo zaći u Kristovu muku, smrt na križu i u bol onih *pod* križem, pa svu svoju nadu i pouzdanje položiti u budući život. Tako će već *sada*, u pravednosti i istini, ući u Kristov vinograd i izvršavat će volju Božju. Tada će u duhu i volji Kristovoj započinjati i dovršavati sve svoje djelatnosti na ovomu svijetu, a zbog Kristovih riječi i obećanja, koje nam nudi nebesku nagradu, dragovoljno će prihvatiti i ponijeti svaku nedaću i križ, kako bi stekla pristup u zajednicu Kristove djece i mogla se s njima družiti i kako bi se, u krvi Janjeta, Isusa Krista, mogla ugraditi u vlastitu ljudskost i sjediniti se s njom.

Mora sebi čvrsto zamisliti, i svoju dušu posve obaviti uvjerenjem, da će, bude li slijedila taj cilj, zadobiti Božju ljubav u Isusu Kristu i da će joj Bog, po

svom vjernomu obećanju, uistinu pružiti plemenito jamstvo ljubavi Duha Svetoga, pa će se, u Kristovoj ljudskosti, kao u nebeskoj jezgri, ponovno roditi u sebi, a Kristov će joj duh, svojom ljubavlju i moći, obnoviti um i ojačati slabu vjeru. Neka pomisli da će, u božanskoj gladi, u čežnji svoje duše, koja je gladna i žedna takvoga jela, svoje prave hranjive tvari, za jelo i piće dobiti Kristovo tijelo i krv, a duševnu će žeđ utažiti vodom vječnoga života iz slatkoga vrela Isusa Krista, jer tako kaže Kristovo najistinitije i najčvršće obećanje.

Mora duboko i snažno zamisliti i pred sebe postaviti golemu Božju ljubav, spoznaju da Svevišnji ne želi smrt grješnika, *nego da se pokaje i vjeruje*, te da Krist jadne grješnike vrlo ljubazno i dobrostivo zove k sebi, kako bi ih obnovio. Neka pomisli da je Bog u svijet poslao svoga Sina da pronađe i spasi izgubljeno, to jest sirote pokajnike i grješnike koji mu se vraćaju, i da je zbog tih bijednika dao svoj život i pretrpio smrt – umro je za njih, u ljudskoj naravi koju je na se uzeo.

Nadalje, pokajnik se mora čvrsto uvjeriti da će ga Bog mnogo spremnije poslušati u Isusu Kristu i primiti ga u milost te da nam Bog u Kristovoj ljubavi, u najdražemu i najdragocjenijemu Isusovu Imenu ne može željeti ništa loše. U tom Imenu nema Božjega gnjevnoga lica, nego su tu najviša i najdublja ljubav i vjernost, najveća slatkoća Božanstva, u velikom imenu Jhvh, koje je Bog očitovao čovječanstvu, iako je to čovječanstvo bilo iskvareno, izgubljeno za *nebeski udio,* koji je zbog grijeha nestao u zemaljskomu raju. Bog je zato odlučio poteći u nas, sa svojom slatkom ljubavlju, kako bi se Božji bijes, koji se nad nama razgara, time ublažio i pretvorio se u ljubav. Sve je to izvršeno radi bijednih grješnika, kako bi im se ponovno mogla otvoriti vrata milosti.

Promišljajući sve to, mora si čvrsto predočiti da upravo toga sata i časa stoji pred licem Presvetoga Trojstva, da je Bog uistinu nazočan u njemu i izvan njega, kao što Sveto pismo svjedoči kad kaže: *Ne ispunjam li ja nebo i zemlju? – riječ je Gospodnja.* (Jr 23,24) A na drugom mjestu: *Blizu ti je Riječ, u ustima tvojim i u srcu tvome* (Rim 10, 8). Kaže i: *K njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti.* (Iv 14, 23) *I evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta.* (Mt 28,20) I na kraju: *Ta evo – kraljevstvo je Božje među vama!* (Lk 17,21)

Zato pokajnik mora biti posve svjestan i čvrsto vjerovati da sa svojom nutrinom, i u njoj, doista stoji pred licem Isusa Krista, da stoji pred svetim Božanstvom, kojemu je bio okrenuo leđa, pa mora odlučiti da će upravo toga časa duhovne oči i čežnju ponovno usmjeriti k Bogu te da će se sa siromašnim, izgubljenim, ali raskajanim sinom vratiti Ocu. U strahu i najdubljoj poniznosti, oči svoga uma mora oboriti prema tlu, pa pred Božjim licem mora početi ispovijedati svoje grijehe i nevrijednost, kako slijedi:

Kratak oblik ispovijedi pred Božjim licem

Svatko, prema svojoj posebnosti i po svojim potrebama, može urediti i proširiti ovu ispovjednu molitvu, kako već Duh Sveti bude poučio tu osobu. Zapisat ću samo kraće usmjeravanje.

O, veliki, nedokučivi Bože, Gospodaru svega, koji si, iz velike ljubavi prema nama, u Isusu Kristu svoju bit očitovao u našoj ljudskosti, ja bezvrijedni, grješni bijednik, nevrijedan k Tebi i oči podignuti, ipak dolazim u Tvoju nazočnost, koju si očitovao u ljudskosti Isusa Krista, pa pred tobom potvrđujem i ispovijedam da sam kriv zbog nevjere i da sam otpao od Tvoje velike ljubavi i milosti koje si nam velikodušno podario. Napustio sam savez koji si, iz same milosti, sa mnom sklopio prilikom mojega krštenja, njime si me prihvatio da budem dijete i nasljednik vječnoga života, a ja sam u nj unio svoju požudu i taštinu ovoga svijeta, pa sam time onečistio dušu i učinio je uvelike životinjskom i ovozemaljskom. Zablaćena grijehom, duša mi i ne prepoznaje sebe, nego se, pred Tvojim licem, smatra stranim djetetom, nevrijednim da čezne za tvojom milošću. Ležim u krivici i prljavštini grijeha, a taština moga pokvarenoga duha doseže mi do samih usta duše, pa u sebi imam još samo iskricu živoga duha, koji čezne za tvojom milošću. Mrtav sam u grijehu i izopačenosti, pa se u tom žalosnomu stanju ne usuđujem k Tebi podignuti oči.

O, Bože u Kristu Isusu, koji si radi bijednih grješnika postao čovjekom, kako bi im pomogao, Tebi se jadam, jer u duši još imam iskricu koja teži k Tebi. Nisam se osvrtao na baštinu koju si kupio, svojom si je smrću stekao za nas bijedne ljude, nego sam se učinio sudionikom baštine oholosti, u Očevu gnjevu i prokletstvu ovozemaljskoga. Zapleo sam se u grijehe i polumrtav sam glede tvoga kraljevstva. Iznemogao ležim pred Tvojom snagom i čeka me ljuta smrt. Đavao me je zatrovao, kako ne bih poznavao svoga Spasitelja, postao sam divlja grana na Tvom drvetu i s đavoljim svinjama rasuo sam baštinu koja je u Tebi. Što da kažem pred Tobom, ovako nevrijedan Tvoje milosti? Ležim u smrtnomu snu koji me je zatočio, čvrsto vezan s tri jaka lanca. O Ti, koji slamaš smrt, molim te pomozi mi, jer ja si ne mogu pomoći, ništa nisam u stanju učiniti! Mrtav sam u sebi, nemam snage pred Tobom i tako se stidim da se ne usuđujem prema Tebi ni oči podignuti. Okaljani sam čuvar svinja i svoju sam baštinu spiskao na lažljivu, preljubničku bludnicu Taštinu, u putenim požudama. Nisam tražio Tebe, nego samo *sebe,* u svojoj pohoti. A sad sam i samome sebi postao luđakom, ogolio sam, lišen svega, a moja mi je sramota pred očima. Ne mogu je sakriti, čeka me Tvoj sud! Što ću reći pred Tobom, koji sudiš cijelomu svijetu? Nemam što do-

nijeti pred Tebe. Ogolio i svega lišen, stojim tu, u Tvojoj nazočnosti, padam pred Tvojim licem, oplakujući svoj jad, i utječem se Tvojoj velikoj milosti, iako je nisam vrijedan. Ipak me primi, kroz svoju smrt, i dopusti mi da svojoj smrti odumrem kroz Tvoju. Molim Te, baci me na tlo unutarnjega *mene*, pa kroz svoju smrt ubij to moje *ja*, da više ne živim sebi, jer vidim da u svom *ja* ne vršim ništa osim grijeha. Zato te molim da baciš na tlo tu zlu životinju, punu laži, prijevare i sebičnosti, te da moju dušu spasiš teških lanaca.

O, milostivi Bože, zahvaljujući Tvojoj ljubavi i dugoj patnji, još nisam u paklu. Cijelom voljom, osjetima i umom podvrgavam se Tvojoj milini i utječem se Tvojoj milosti. Zovem Te kroz Tvoju smrt, iz one iskrice života u meni koju su okružili umiranje i pakao, pa rastvaraju ralje protiv mene i cijeloga bi me progutali u smrti. Obraćam se Tebi, koji si obećao da nećeš ugasiti stijenj koji tinja. Nemam drugoga puta k Tebi nego kroz Tvoju gorku muku i smrt, jer svojom si ljudskošću naše umiranje pretvorio u život, raskinuo si smrtne lance, pa stoga čežnju svoje duše zaranjam u Tvoju smrt, stavljam je na vrata Tvoje smrti, koja si otvorio.

O, Ti veliki izvore Božje ljubavi, preklinjem Te da mi pomogneš da, u smrti svoga Spasitelja, Isusa Krista, odumrem taštini i grijehu.

O, dahu velike Božje ljubavi, pospješi, molim Te, moj slabi dah u meni da može početi gladovati i žeđati za Tobom. Gospodine Isuse, slatka snago, preklinjem Te da s izvora svoje milosti mojoj duši daš piti slatku vodu vječnoga života, kako bi se, po Tebi, mogla probuditi iz smrti i žeđi. O kako sam posve klonuo, jer lišen sam Tvoje snage! Milostivi Bože, usmjeri me, jer sam se ne mogu usmjeriti. Pobjedniče smrti, molim Te pomozi mi u mojoj borbi. Kako me je čvrsto neprijatelj sputao s tri lanca, pa čežnji moje duše ne dopušta da dođe pred Tebe! Preklinjem Te, dođi i uzmi k sebi čežnju moje duše, privuci me k Ocu i spasi me iz đavoljih spona! Ne gledaj moju izobličenost, dok ogolio stojim pred Tobom, jer izgubio sam Tvoju halju. Molim te, zaodjeni onaj dašak koji još živi u meni i teško diše, željan Tvoje milosti, pa ću vidjeti Tvoje spasenje.

Duboka ljubavi, molim Te, primi k sebi čežnju moje duše; po svojoj smrti, izvedi je iz smrtnih spona u svoje uskrsnuće. Svojom me snagom raspiri, kako bi moja čežnja i volja mogle ponovno propupati i rascvjetati se. Pobjedniče smrti i Božjega gnjeva, svladaj me u mom *ja*, slomi mi volju i smrvi mi dušu da uzmogne osjetiti strah pred Tobom, da se pred Tvojim sudom stidi vlastite volje i da Ti uvijek može biti poslušna, postavši Tvoje oruđe. Obuzdaj je u smrtnim lancima, oduzmi joj moć da bez Tebe bilo što poželi.

Bože Duše Sveti u Kristu mojem Spasitelju, nauči me, molim Te, što da radim kako bih se mogao okrenuti k Tebi. Po Kristu me privuci k Ocu, kako bih se, sada i ubuduće, mogao otisnuti od grijeha i taštine da više nikada ne upadnem u njih. Pobudi u meni istinsku tugu zbog počinjenih grijeha. Zadrži me u svojim vezama i ne dopusti da se razvežem od Tebe, kako me đavao ne bi rešetao u mom pokvarenom mesu i krvi i ponovno me doveo u smrt goru i od same smrti. Prosvijetli mi duh, kako bih mogao vidjeti božanski put i stalno njime kročiti. Oduzmi mi ono zbog čega se neprestano okrećem od Tebe i daj mi ono što će me zauvijek usmjeravati k Tebi, posve me uzmi meni samomu i u potpunosti me predaj *sebi*. Neka bez tebe ništa ne započinjem, ništa ne želim, mislim ili činim. O, Bože, koliko još? Uistinu, nisam vrijedan da mi udijeliš ono što bih htio od Tebe. Molim Te da čežnja moje duše prebiva samo na vratima Tvoga dvora, učini je sluškinjom Tvojih slugu, očuvaj me od grozne jame u kojoj nema utjehe ni osvježenja.

O, Bože u Isusu Kristu! U sebi sam slijep i zbog taštine ne poznajem samoga sebe. U mojoj si mi sljepoći skriven, a ipak si mi blizu, no smračio me je Tvoj gnjev, koji je u meni izazvala moja vlastita požuda. Uzmi čežnju moje duše k sebi, iskušaj je, Gospodine, i smrvi, kako bi mi duša mogla steći zraku Tvoje slatke milosti.

Ležim pred Tobom kao mrtvac s čijih usnica nestaje život, kao što se gasi iskrica. Raspiri je, Gospodine, i oživi pred sobom dah moje duše. Bože, čekam obećanje koje si dao, rekavši: *Života mi moga, neću smrt grješnika, nego da se obrati i živi.* Uranjam u smrt svoga Spasitelja, Isusa Krista, i čekam Te, jer Tvoja riječ je istina i život. Amen.

Na taj ili na sličan način svatko može priznati grijehe, kad, ispitujući savjest, uvidi u kakve je prijestupe uvalio svoju dušu. Ipak, ako postupa s iskrenim ciljem pred očima, sam oblik priznanja grijeha postaje nevažan, jer u tom trenutku Duh Božji je u volji uma te osobe, pa će on sam u njezinoj unutrašnjosti oblikovati molitvu. Jer upravo taj Duh, zahvaljujući našoj istinskoj želji, djeluje u nakani pokajanja i pred Bogom posreduje za dušu, kroz Kristovu smrt.

Od dragoga čitatelja, koji ima kršćansku nakanu, neću skrivati što obično biva s onima koji su donijeli tako jaku odluku glede svoga cilja, iako je s jednom osobom zaista drukčije nego s drugom, ovisno o tome koliko je njezina nakana žarka i snažna. Duh Božji nije vezan, nego se koristi raznim putovima i postupcima, jer zna što je najbolje za svakoga od nas. No vojnik koji je bio u ratu, može o borbi izvijestiti i poučiti drugoga koji je možda u sličnom položaju.

Kad odlučno srce, s čvrsto postavljenom svrhom, dođe pred Gospodina i posveti se kajanju, događa mu se kao onoj ženi Kanaanki, to jest čini mu se da ga Bog ne želi slušati. Srce ostaje bez utjehe, jer očituju mu se vlastiti grijesi, ludosti i nemarnost, te mu ulijevaju osjećaj da je nevrijedno milosti. Um kao da ostane bez riječi, duša uzdiše u dubinama, srce ništa ne prima, a ne može ni izliti svoju ispovijed pred Bogom, nego se čini da su se duša i srce te osobe posve zatvorili. Duša bi se htjela vinuti Bogu, ali tijelo je drži u zatočeništvu. Đavao je također čvrsto zatvara, pa joj ponovno iznosi predodžbe taštoga puta, škaklja je tjelesnim požudama i govori joj u unutrašnjosti: "Ostani još malo! Najprije učini ovo ili ono, prije toga se osiguraj da imaš dovoljno novaca i dobara, pa da u svijetu ne oskudijevaš, a tek poslije se posveti pokajanju ili svetomu životu, jer onda ćeš imati dovoljno vremena."

O, koliko njih propadne zbog takvoga početka, ako se vrate taštini i postanu nalik na nakalemljene mladice odlomljene vjetrom, ili sasušene vrućinom!

Pazi, voljena dušo: želiš li biti junakinja i u svom se Spasitelju Kristu boriti protiv smrti i pakla, želiš li da tvoja mladica uzraste i postane stablo u Kristovu kraljevstvu, moraš nastaviti i čvrsto ustrajati na putu do prvotnoga, žarkoga cilja. Jer tvoja očinska baština vrlo je vrijedna, kao i tvoje tijelo i duša, pa od postojanosti zavisi hoćeš li postati anđeo u Bogu, ili demon u paklu. Želiš li krunu, moraš se boriti i nadvladati u Kristu, a ne smiješ popustiti đavolu. Moraš čvrsto postaviti svoj cilj, ne smiješ mu pretpostaviti vremenite časti i dobra. Kad duh puti kaže: "Ostani malo ovdje, vrijeme još nije pogodno", duša mu mora odgovoriti: "Sad je vrijeme da se vratim u svoj rodni kraj, odakle me je odveo otac Adam. Nijedno stvorenje me neće zadržati, pa iako će mi smrtno tijelo istrunuti i nestati, ipak ću s voljom i cjelokupnom čežnjom ući u ružičnjak svoga Spasitelja, Isusa Krista. Kroz Njegovu muku i smrt doći ću k Njemu i u Kristovoj smrti obuzdat ću te, smrtno tijelo, koje si progutalo biser, Božji dar mom ocu Adamu, u raju. Slomit ću volju tvoje pohotljivosti, jer je taština, pa ću te kao bijesnoga psa svezati lancem svog žarkoga cilja. Ako će me to i učiniti budalom po mišljenju svih ljudi, ipak se moraš pokoriti čvrstoj odluci moje duše, i pokorit ćeš se! Toga lanca neće te osloboditi ništa osim vremenite smrti, a u tome neka mi pomognu Bog i Njegova snaga!

Kratka smjernica kako duša može ponovno doći pred Boga i kako se mora boriti da zadobije plemeniti lovor-vijenac; kakvu vrst oružja mora upotrebljavati ako želi poći u bitku kojom će ublažiti Božji gnjev, u rat protiv đavla, svijeta i grijeha, protiv krvi i mesa, protiv vjere u utjecaj zvijezda i elemenata i protiv ostalih svojih neprijatelja.

Voljena dušo, da bi sve to postigla od tebe se traži *revnost,* a ne samo puko deklamiranje riječi! Ne, na to te djelo mora potaknuti žarka, odlučna volja, jer inače nećeš ništa obaviti. Ako duša želi steći slavodobitni Kristov lovor-vijenac iz ruku plemenite Sofije ili Božanske mudrosti, mora tu mudrost vabiti, u velikoj ljubavnoj čežnji. Za taj vijenac mora je usrdno zaklinjati njezinim svetim imenom i pred nju mora doći u potpunoj *poniznosti,* a ne kao pohotljivi bik, ili obijesna Venera. Tko god je takav, ne smije tražiti vrijednosti o kojima smo govorili, jer ih nikada neće steći, a ono do čega bi takva osoba i mogla dospjeti u nečistomu stanju, bio bi samo letimičan pogled na pravu slavu. No čedni i skromni um može sve nadvladati do te mjere da mu duša dospije do plemenitoga oblika koji je umro s Adamom, da se, u svom unutrašnjemu temelju, ta duša raspiri k nebeskomu obliku i da zadobije vijenac. Ali ako se to i dogodi, vijenac se ponovno uzima od te duše i odlaže se, kao što su nekoć odlagali krunu nakon što su njome okrunili kralja – spremili su je i čuvali. Tako je i s nebeskim vijencem ili darom. Uzima se duši, jer ona je još okružena kućom grijeha (tijelom), pa kruna neće biti okaljana ako ta duša ponovno padne. Sve ovo dovoljno sam jasno izrazio djeci koja poznaju te stvari i koja su ih kušala, ali nitko od pokvarenih ljudi nije vrijedan da dozna više o tome.

Postupak ili Put

Takvomu djelovanju moramo pristupiti sa svom umnom ozbiljnošću. Pokajnik pred Boga mora doći s iskrenim žarom, s dubokom poniznošću, s istinskim žaljenjem zbog svojih grijeha i s promišljenom, čvrstom odlukom da više neće zaći na stari, široki put taštine. Makar ga cijeli svijet smatrao budalom, pa izgubi ugled i sva dobra, štoviše i sam vremeniti život zbog svog novoga izbora, ipak mora čvrsto odlučiti da će u svemu ustrajati. Ako želi ikad zadobiti ljubav plemenite mudrosti i s njom stupiti u brak, mora se, glede svoga cilja i umne usmjerenosti, zavjetovati na to što smo opisali. Sam Krist je rekao: *Dođe li tko k meni, a ne mrzi svog oca i majku, ženu i djecu, braću i sestre, ne može biti moj učenik* (Lk 14,26), *nije mene dostojan.* (Mt 10,37) Ovdje se Krist obraća samoj unutrašnjosti naše duše. Ako bi postojao bilo kakav razlog koji bi nas zadržavao, pa makar nosio najljepšu, najslavniju krinku i blistao makar kakvim ovosvjetskim sjajem, uopće se ne smijemo osvrtati na nj, nego se, kako bismo stekli nebeski oblik, od takvoga razloga moramo odvojiti iz ljubavi prema plemenitoj djevici Mudrosti, u Kristovu pupoljku, a zatim i cvjetanju, u Njegovoj blagoj *ljudskosti* u nama. Jer to je cvijet šaronski, ruža jerihonske doline, mu-

drost koja je radovala Salomona, pa ju je nazvao svojom milom ljubavi i čednom djevicom koju voli. Doista, tako su, prije i poslije njega, postupali i svi drugi sveci. Tko god ju je stekao, nazvao ju je svojim biserom.

A kako treba za nju moliti možete vidjeti u kratkoj smjernici koja slijedi. Sámo to djelovanje mora biti posvećeno Duhu Svetomu, jer on oblikuje i uokviruje molitvu duše, u svakom srcu koje ju traži.

Molitva

Ja, siroto, nevrijedno stvorenje, dolazim pred Tebe, veliki i sveti Bože, i podižem oči prema Tebi. Iako sam nevrijedan, ipak su me Tvoja velika milost i vjerna obećanja Riječi ohrabrili da prema Tebi usmjerim pogled čežnje svoje duše. Ona je sada prihvatila riječ Tvoga obećanja, primila ga je u svoju nutrinu, pa dolazi k Tebi. Premda je ona čudnovato dijete, koje ti je bilo neposlušno, sad želi biti poslušna, pa s tom čežnjom uranja u Riječ koja je postala čovjekom, postala meso i krv, i u svojoj ljudskosti skršila grijeh i smrt. To je Božji gnjev promijenilo u ljubav prema duši, smrti je oduzelo njezinu moć i paklu njegovu pobjedu nad dušom i tijelom, a mojoj duši otvorilo je vrata do čistoga lica Tvoje snage i moći.

Veliki, presveti Bože, glad i čežnju svoje duše donio sam u najsvetiju Riječ, pa sad dolazim pred Tebe i zovem Te u svojoj gladi, Živi Izvore, kroz Tvoju Riječ koja je postala meso i krv. Kako si svoju Riječ učinio životom naše puti, čvrsto je, kao sam svoj život, primam u čežnji svoje duše, pa s tom čežnjom uranjam u Tebe, kroz Riječ utjelovljenu u Kristu, kroz Njegovo sveto začeće po Djevici Mariji, kroz utjelovljenje, sveto rođenje, krštenje u rijeci Jordanu i kroz kušnju u pustinji, kad je u svom svetomu tijelu nadvladao ovosvjetsko đavolje kraljevstvo. Primam Riječ kroza sva čuda koja je Krist izvršio na zemlji, kroz pogrde Njemu upućene i sramotu, kroz Njegovu muku i smrt nedužnikovu, kroz prolijevanje Njegove krvi koje je potopilo Božji gnjev glede naših duša i tijela te kroz Njegov počinak u grobnici, kad je našega oca Adama probudio iz sna, jer Adam je, glede kraljevstva nebeskoga, zapao u duboki san. Zatim kroz Njegovu ljubav, koja je probila gnjev i uništila pakao u duši, kroz Njegovo uskrsnuće iz mrtvih, uzašašće, slanje Duha Svetoga u našu dušu i duh te kroza sva Njegova obećanja, a jedno od njih kaže da ćeš Ti, Bože Oče, dati Duha Svetoga onima koji ga zatraže u ime Riječi koja je postala čovjekom i kroz nju.

O, Živote moje puti i duše u bratu mi Kristu, u svojoj duševnoj gladi preklinjem Te i sa svim svojim, iako slabim sposobnostima usrdno Te molim da mi

udijeliš što si obećao i da mi, u Isusu Kristu, mom Spasitelju, velikodušno podariš Njegovo tijelo za hranu i krv za piće, kako bi mi se gladna duša okrijepila, obodrila i ojačala u Riječi koja je postala čovjekom te kako bi na ispravan način mogla čeznuti i gladovati za Tobom

O, najdublja ljubavi u najslađem Isusovu imenu, podari se čežnji moje duše. Radi toga si stupio u djelovanje i po svojoj si se velikoj milini očitovao u ljudskoj naravi, pozvao si k sebi nas, koji smo te gladni i žedni, i obećao si da ćeš nas okrijepiti. Upućujem Ti govor svoje duše, Slatka Istino, pa premda nisam dostojan moliti Tvoju svetost, ipak Ti dolazim po Tvojoj gorkoj muci i smrti. Moju nečistoću poškropio si svojom krvlju, posvetio si moju ljudskost, a svojom smrću otvorio si mi vrata k svojoj slakoj ljubavi i krvi. Po Tvojih pet svetih rana, kroz koje si prolijevao krv, u Tvoju ljubav donosim čežnju svoje duše.

Isuse Kriste, Sine Božji i čovječji, molim Te primi k sebi svoju baštinu, koju si otkupio i koju ti je predao Otac. U sebi vapim da uronim u Tebe, kroz Tvoju svetu krv i smrt. Otvori se u meni, da Te duh moje duše može dohvatiti i primiti u sebe. Žeđ u meni prihvati svojom žeđi, uvedi svoju žeđ za nama ljudima, kojom si žeđao na križu, u moju žeđ i daj joj svoju krv za piće. Neka se smrt u meni, čiji sam zatočenik, utopi u krvi Tvoje ljubavi da moja zapriječena, ugašena slika, koja je, glede kraljevstva nebeskoga, zbog grijeha iščeznula u mom ocu Adamu, oživi snagom Tvoje krvi te mi se duša ponovno njome zaodjene kao novim tijelom, koje obitava u nebu. U toj slici prebivaju Tvoja sveta moć i Riječ koja je postala čovjekom, ta je slika *hram Duha Svetoga* koji, po Tvom obećanju, boravi u nama i govori: *Doći ćemo k tebi iondje se nastaniti.*

O velika ljubavi, Isuse Kriste, ne mogu učiniti više nego svoju čežnju uroniti u Tebe! Tvoja Riječ, koja *tijelom postade*, sama je Istina. Budući da si me pozvao, evo, dolazim! Neka mi bude po Tvojoj riječi i po Tvojoj volji. Amen.

Upozorenje čitatelju

Predragi čitatelju, iz ljubavi prema tebi neću ti skrivati žarko značenje ovoga teksta. Ako još voliš taštinu puti i nije ti cilj revno hoditi putem k novom rođenju, preporodu, ako nisi naumio postati novi čovjek, onda neka ono što sam gore zapisao, za tebe ostane neimenovano, jer inače te će riječi postati u tebi Božji sud. Ne smiješ uzalud rabiti sveta Imena, na to te iskreno upozoravam: ona pripadaju samo *žednoj* duši. Ali ako ti duša misli ozbiljno, sama će svojim iskustvom pronaći što te riječi znače.

Prijevod: **Mladen Jurčić**

Oprosti

Oprosti što prodirem
svojim
sumornim mislima
u tvoje tajnovite
odaje.
Oprosti što otkrivam
tvoja
svetišta nekažnjena.
Oprosti što lutam
labirintom
tvojih ljubavi i slutnji.
I oprosti
što te tako nepozvana
razotkrivam
što nagrizam tvoju nutrinu
Oprosti.

Naša Rička

Sjećaš se?... Imali smo polja na lijevoj i desnoj strani sela. Dok su roditelji u dvorištu još razgovarali o tome gdje bi koji posao trebalo obaviti, naša Rička već je znala na koju stranu ceste će okrenuti kola. Nije ju trebalo potegnuti za uzdu. Kako je ona to znala? Nikad nisam uspio dokučiti!... Naša Rička!

Sjećaš se?... Koliko je znoja prolila? Kolike je obade i komarce, koji su se zabadali u nju do krvi, istrpjela? Koliko velikih i teških vozova žita, sijena i slame je dovukla pod krov?... Kako nam se samo stiskalo srce kad su kotači kola utonuli preko osovina u duboko blato, pa su i mnogo mlađi i krupniji konji uzalud potezali da ih izvuku, a onda je otac upregnuo našu Ričku. Sjećaš se kako joj je ispod kože nabubrila svaka žila, iskočio svaki mišić i kako je izvela pretovarena kola na ravno i čvrsto tlo? I kako nam je svake godine darovala po jedno malo, veselo ždrijebe!... Naša Rička!

Sjećaš se?... Dok su drugi konji lomili nježne stabljike kukuruza pod grubim i nespretnim kopitima i lakomo ih trgali zubima, kako je ona, pazeći gdje će stati, čuvala svaku nježnu biljčicu da je ne povrijedi i koračala između zasijanih redova kao otmjena dama glavnim gradskim trgom?... Naša Rička!

Sjećaš se kako nas je ponosno i obazrivo nosila na leđima kad je na Filipovoj svadbi lijepa Ljiljana sjela iza mene na njena leđa? Tko mi je tada bio ravan? ... Naša Rička!

Sjećaš se kako je djeda Jakova vozila u bolnicu, nježno i polako s noge na nogu, kako se siroti starac ne bi druckao, kao da je slutila njegove bolove!?... Eh, a koliko sam se samo puta uz nju stiskao zimi da bi me ugrijala svojim toplim tijelom i dahom u golom, ledom i snijegom zametenom polju? A ono kad je otac zalutao u dubokoj šumi, pa joj se uhvatio za rep, a ona ga je unatoč magli i mraku sigurno izvela na široki put?... Naša Rička!

Sjećaš se, kad je pijani Jože potegnuo nož na oca, kako ga je Rička ugrizla za lakat?... Sjećaš se kako smo djed i ja zaspali u kolima kad smo se vraćali iz vinograda, a ona nas je sama dovezla kući?... Sjećaš se?... Naša Rička!

Sjećaš se kako je stajala na tri noge, a četvrtu držala u zraku dok joj je ispod kopita dopuzala mala, susjedova Snježana, djevojčica jedva starija od godinu dana! Kakva je to kobila bila!?... Naša Rička!

Kad god sam se snuždio jer mi je bilo teško u srcu, samo bi zatresla grivom i podigla rep, kao da je htjela reći: "Glavu gore, idemo dalje!" Sjećaš se?... Naša Rička!

Postala je već stara, hroma i napola slijepa, a na nozi joj se ugnojila rana.

Znali smo da je trpjela! I jedne je jeseni u cik zore nestala s maglom. Sjećaš se?... Naša Rička!

Čovječe, sjećaš se?... Led mi je okovao srce kad sam ujutro vidio praznu staju... Potrčao sam za ocem, uhvatio ga za rame i očajnim glasom upitao: – Gdje je Rička?

Njemu su počele drhtati usne. Nije odgovorio, samo je okrenuo glavu. A majka se brzo okrenula i pregačom obrisala oči... Naša Rička!

Ne, ti ne znaš!... Prebacio sam preko ramena njezinu uzdu i ham, i plakao kao dijete koje ostane bez mame!... Naša Rička!

Dražen STOJANOVIĆ

Moje riječi

Kako su samo nemoćne
pred usudom što tiho dolazi,
tako velike i tako male,
moje riječi...

Gladan sam i kruha i riječi,
a tražim ih pod svilom neba,
na stanicama autobusa,
pod svjetiljkom na ulici...

Nestale su negdje
niz vjetar,
umrle u zaboravu,
iskidane,
slomljene vise
o tankoj niti
drugih.

One su jedine moj blagoslov
davno ostavljen
poput kakva čamca
na obali neumoljiva vremena.

Sumnja

Sumnja izgara u ljudima,
a u svijetu bez vjere stranac sam tek.

Ništa nije određeno i takvo neopozivo stoji,
jer gromkim glasom kroz jecaje stanuje u nama
strpljenje kojeg je sve manje
i topimo rukama veze.

Samo da dođe toj igri kraj
i svjetlosti ovdje treba
da nas trgne iz tame
pogleda u šutnji.

Sumnji će doći kraj
onog trena uzvišenog
kad ne bude zemaljskih stvari
na kojima oči nepomično stoje...

Bdijenje nad nesanicom

Bilo je negdje između ponoći i zore. U ovakvom slučaju vrijeme nije bilo važno pa Filip nije htio ni pogledati na sat (koji je svojim užarenim, bezobrazno crvenim brojkama svjetlucao na njegovom noćnom ormariću pokazujući točno vrijeme). U namjeri da poveže dva kraja prekinute niti sna te nastavi spavati, okrenuo se na drugu stranu, na onu od zida, i zagnjurio je glavu u jastuke. Negdje je nekada čitao da je prilikom spavanja baš dobro što manje disati, da je najbolje sve životne funkcije svesti na minimum – jer san je zamiranje života – te se nadao, vođen sjećanjem na pročitano, da će tako zaranjanjem nosa u jastuk, lakše zaploviti po oceanu sna.

Međutim, upravo je to sjećanje na neku zaboravljenu knjigu izazvalo njegov nemir. U duhu mu se izdignula misao na svijetloplave korice, pa čak i na debljinu (oko 350 stranica) te knjige u kojoj je bila tvrdnja o snu, ali se naslova, kao ni autora knjige, nikako nije mogao sjetiti.

I kao kad crv počne gristi zdravo stablo pa grizući dođe do same srži, tako je ovom mišlju bila nagrizena sama bit Filipova. Uhvatio se za nju kao da mu o njoj ovisi život i nije je se mogao okaniti. Morao je izvući nos iz jastuka i leći na leđa. Ipak, suzdržao se od otvaranja očiju. Znao je (jer nije ovo bila prva noć njegove nesanice), ako otvori oči, uopće neće moći zaspati.

Znano je svima da su misli čovjeka koji se probudio usred noći još donekle snene, one su u snu još ukorijenjene i nastoje ne biti iz njega iščupane; nisu u potpunosti bistre i razložne. Ni Filipove misli nisu imale snagu kojom bi sigurno došle do spoznaje. No, nisu se htjele ni povući, predati se snu i prepustiti Filipa odmoru. Rovale su po njegovoj svijesti polako, ali sigurno. Sa svakim novim udisajem (koji ga je, da je bio bolje sreće, mogao odvesti bliže snu) jačale su, a u njemu se stvaralo pitanje vezano uz naslov knjige i uz ime njezina autora. Čudio se samom sebi zašto ga to progoni usred noći, a istovremeno ga zaprepašćivala i zabrinjavala činjenica da se sjeća nevažnih, a ne važnih podataka u toj knjizi.

Nakon dugoga premišljanja i neuspješnoga traganja po skrivenim središtima svojih zametnutih sjećanja, Filip je odlučio ovo pitanje ostaviti otvorenim do jutra (nadao se, naime, da će mu jutro sa svojom svjetlošću donijeti odgovor).

Pokušao je zaspati. Kako bi pomogao snu da ga dohvati, ponovno je legao na stranu i zabio nos u jastuk. Misli su mu još dugo zabadale piljke u svijest, a onda se učinilo da su se konačno smirile i on je počeo tonuti u blijed san. Zaplutao je na površini tihoga oceana sna žudeći za pučinom koja se plavjela u daljini. No, što god je u njemu jačom postajala žudnja da se otisne od obala jave, da ih izgubi iz vida, činilo se da im se to više približava. Obalni se pijesak lijepio za tabane djece koja su vrišteći trčala iz vode u suncem obasjanom danu. Njihov pomamni vrisak djece i razuzdano veselje ponovno su ga probudili.

Sada ga nije više mučilo pitanje naslova knjige (nije se čak ni sjećao da je do prije nekoliko trenutaka o tome razmišljao); mučilo ga je sjećanje na dane djetinjstva. Kada kažem "mučilo", netko bi mogao pomisliti da je njegovo djetinjstvo bilo ispunjeno tugom i poteškoćama. Svatko tko bi takvo nešto pomislio pogriješio bi. Filip je imao lijepo djetinjstvo. Rastao je uz dobrostojeće roditelje koji su mu mogli puno toga priuštiti. Činjenica što su mu roditelji bili dobrostojeći, razumije se, nije bila sama po sebi preduvjetom sretnoga djetinjstva. Filip je vjerovao da bi on bio sretan i da je odrastao u puno siromašnijoj obitelji. Njemu je bila važna toplina koju su mu u djetinjstvu pružili njegovi roditelji. Na vatri te topline grijao se i danas.

Tuga se prokrala kroz njegove osjećaje i izvirila je u vanjski svijet kroz uzdah koji se razlijegao tišinom tamne sobe. Pojavila se stoga što je sjećanje na djetinjstvo u Filipu izazvalo spoznaju (koja je, naravno, postojala u njemu i davno prije, ali o njoj nije mislio) da je djetinjstvo davno prošlo, a da je sve što je slijedilo nakon njega muka života, trka svakodnevice, jednoličnost jednoličnosti, bezobličnost bezobličnosti. Takva je spoznaja mogla razočarati svakoga čovjeka, a osobito onoga koji bi se našao u ovakvom položaju u kakvom je trenutno bio Filip – na razmeđi između sna i jave.

I opet je pokušavao uložiti veliki trud ne bi li zaspao. Uvjeravao je sebe da nije sada vrijeme za razmišljanje o tome kako bezobličnost pretvoriti u oblik, to jest kako promijeniti svoj život. Govorio si je da sva pitanja kao i svi odgovori mogu pričekati jutro. Još uvijek zatvorenih očiju nastojao je "prebrojati ovce" svih pastira koje je upoznao kada su tjerali stada kroz njegovo ravničarsko selo vodeći ih sa svojih brda na zimsku ispašu.

No, što god se više trudio, njegov je trud bio uzaludnijim. Dok je, primjerice, "brojao ovce", on se prisjećao likova pastira, a za svakoga je od njih mogao ispričati po jednu životnu priču. Hvatao je sebe kako razmišlja o njima i pita se gdje li su sada, jesu li uopće živi. A što li je s onim prekrasnim, mnogobrojnim ovcama? Nisu li one, kao i njihovi janjci prije njih, završile usoljene na nečijoj trpezi?!

Umoran od suludih pitanja, shvativši da vlastitim mislima čuva svoju nesanicu, odlučio je konačno otvoriti oči. To otvaranje očiju bilo je samo simboličan čin koji je trebao značiti volju da se nešto poduzme protiv rojenja misli u njegovoj glavi koja se, što je noć više odmicala, sve više pretvarala u košnicu.

Filip još nije znao u trenutku kada je progledao što bi bilo pametno poduzeti. Da ustane i rješenje potraži u kuhinji? To je već pokušavao prilikom ranijih napada nesanice, ali ga hrana nije tada uspijevala vratiti snu. Naprotiv, osjećao se opterećenim pa nije uspijevao zaspati.

Da izađe na terasu i udahne svježega zraka? To bi ga moglo dodatno razbuditi.

U tamnoj je sobi njegov pogled registrirao obrise dobro mu znanih predmeta. Za koji god bi se predmet uhvatio on mu nije mogao dati dovoljno dobru ideju što učiniti.

– A da pokušam s knjigom? – dosjetio se. – Kada zaplovim u tuđe misli, možda ću moći pobjeći od svojih. Tada ću lakše zaspati.

Posegnuo je rukom na policu iznad svoje glave. Uzeo je neveliku knjigu koja mu se u tami nekako čudno smiješila. Njezin ga je zagonetni izgled, pojačan učinkom sjena koje su se iznad njegovoga kreveta prelamale, zvao kao što ljubavnica zove ljubavnika u zagrljaj.

Pritisak ruke na prekidač izazvao je poplavu svjetla po prostoriji. Pogledao je naslovnicu knjige. Bila je to zbirka kratkih priča njemu slabo poznatoga autora Mate Nedića. Nakon pročitanoga uvodnog mota duboko je zaronio u prvu priču, koja je za njega imala itekako privlačan naslov: *San*. Ploveći po Nedićevom snu, doplovio je i do vlastitoga.

U svjetlom okupanoj sobi blaženo je snivao Filip.

Spalato, Zara

U talijanskom turističkom mjestu
Milano Marittima kod Ravenne
nekim ulicama dadoše imena gradova

Među nazivima pozorno čitam:
Spalato, Zara

Stric mi kazivao
u rodnom mjestu
da su tako Talijani
za okupacije
zvali hrvatske gradove Split i Zadar

Pozorno čitam još jednom:
Spalato, Zara

Onda si mislim zašto i danas
u tome turističkom mjestu
hrvatske gradove
zovu talijanskim imenom

Tražeći odgovor, onako opušteno
pogledam prema hrvatskoj obali
i pjevušim:

Dok hajdučko srce bije,
Split se Spalato zvati neće,
dok hrvatsko srce bije,
Zadar ime mijenjat neće!

Prividni napredak i postupno siromašenje jednog kraja – Rama

Povratak u Zagreb nakon godišnjeg odmora. Miran i polupust grad početkom mjeseca kolovoza ne dotiče me misaono sa svojom prigušenom jurnjavom, asfaltom, betonom, semaforima, tračnicama i prostranim plavim ravničarskim nebom. U mislima mi se još vrte slike s odmora u Hercegovini i Rami gdje su tamnozelena brda, gore, na suncu izblijedjeli sivo-crvenkasti usjeci, živahne ali uglavnom ukroćene rijeke te brojni mostovi kojima su se olakšali stotinama godina preteški prometni uvjeti. U namjeri da se osvrnem na svakodnevicu ramskog kraja za koji sam vezan na više načina i dojmove prenesem u pisani oblik, palim računalo. Nakon nekoliko trenutaka otvara se zaslon jedne moje slike krajolika, rađene tehnikom ulja na platnu. Naslikano prije neke tri i pol godine to platno jakih boja privlači mi pogled oplemenjujući hladnu i sterilnu tehnologijsku površinu monitora u koju poslom ili razbibrigom gledam skoro pa svaki dan. Srednjih dimenzija, prikazuje vir na rječici Crimi. To je desna pritoka rijeke Rame, u koju utječe kod sela Lug. Mala je to rijeka koja izvire negdje duboko u brdima Donje Rame, tamo prema "Pasjoj stijeni", jugozapadu. Teško je prohodan teren tih brda kroz koja vijuga i spušta se Crima. Neki bi rekli kako je ona u svojoj skrovitosti i škrtosti nimalo značajna za širi opis. Mnogima je i jedva poznata. Kao djeca, išli smo na kupanje i ljetno osvježenje više na nju negoli na Ramu iako je voda u Crimi vrlo hladna i u samom mjesecu srpnju kad sunce najjače žari.

Mnogo je lijepih i skrovitih mjesta na toj gorskoj rječici. Također i dosta visinskih prijelaza, malih kamenih kaskada i jezeraca obraslih grmljem, šibljem, lepusima, vrbama te raznoraznim biljkama, koje ne treba nabrajati. Posebno mjesto tamo jest "Tamni vir". To je u stijenu prirodno usječen bazen s gotovo ravno izglačanom kamenom kosinom tamno sive te blago smeđe boje. Zapravo, sad se točno i ne sjećam jer stijenja i kamenja ima u više boja, a voda ih oblikuje u oblutke iz prvotno nezgrapnih gromada, kidajući ih u svom nemirnom toku iz okolnih strmih brda. U to jezerce se s vodopada tik iznad, prštući i snažno pjeneći, skuplja kristalno bistra voda čineći čudnovat skup i rezervoar ispod kojeg – samo desetak metara dalje – leži još jedno slično jezerce ali znatno manje zanimljivo. Kažu da vodu Crime ne valja piti jer je "teška" zbog

dodataka u sebi, kao što je sumpor! Nisam probao, ali sam se dosta puta osvježio i umio u njoj.

Na Crimi je u komunističkoj Jugoslaviji rađeno najviše zahvata kako bi se omogućila izgradnja hidrocentrale Rama. Mukotrpno probijanje puta uz usjek što ga je kroz stotine godina dubio vodotok obavljali su njemačko-hrvatski zarobljenici iz Drugog svjetskog rata. Kao i mostiće te regulacijske suhozide. Tada je zapravo i omogućen pristup većini točaka uz tu rijeku. Lug je nešto kasnije, točnije šezdesetih godina postao vrlo živo mjesto. Poput malog gradić a, sa stotinama radnika, tehničara i njihovih obitelji. Tu u ravnoj i pitomoj udolini što se protezala uz obale dviju rijeka nalazili su se objekti prilagođeni za višegodišnji rad i življenje, s javnom rasvjetom, obradivim površinama, vrtovima i svim sličnim. Dakle, izgradnja Rame koliko god je potopom pogodila i opustošila krajeve Gornje Rame toliko je pojedinim dijelovima pogodovala u ekonomsko-privrednom smislu. – Čudno.

Druga su danas vremena. Kažu kako Crime nema ili je uskoro više neće biti u starom obliku kakav je imala stoljećima. – Sve će to nestat! Izgradnjom male hidrocentrale upravo u mjestu Lugu taj će se prirodni tijek potpuno uništiti ili skresati kako bi poslužio potrebama privatnog hidro-energetskog pogona smještenog nekoliko stotina metara iznad ušća Crime u Ramu. U ramskom kraju posljednjih godina počinje zaživljavati novi trend i vidan interes za gradnje minihidrocentrala. Za sad, ima ih nekoliko. Koliko znam, jedna kod mjesta Gračanice, ova na Lugu i još nekoliko planiranih (jedna kod Duga, gradnja koje je obustavljena zbog prosvjeda mještana – ako se ne varam). Općina Prozor-Rama s nadom u povratak života u poluprazna sela podupire gradnju tih objekata očito ne vodeći računa o njihovom učinku na prirodu, okoliš ali i same ljude, koji su uglavnom bez stava ili pak zbunjeni, misleći kako je bolja bio kakva gradnja negoli nikakva! Znatan broj je i onih koji misle kako od takvih građevina postoji neka korist za lokalnu zajednicu, ali uglavnom se varaju. Sela i nemaju nekakve dobiti od svega toga. Privatni vlasnici tih građevina igraju na ulog koji će se dugoročno isplatiti samo njima. Taj ulog i kasnija povratna zarada samo su za njih značajni, dok za zajednicu znače slabo ili nimalo isplativo ulaganje pojedinaca te manjih interesnih skupina. Da ne govorimo o načinu pristupanja građevinskim zahvatima – najčešće se pri procesu građenja ima malo ili nimalo obzira prema vlasnicima zemlje ili tamošnjim žiteljima. Skoro pa potpuna samovolja blagoslovljena dozvolom vlasti te pokretana samo žeđu za profitom. Takvi energetski pogoni puno koštaju jer iziskuju prateće objekte, krčenje putova i postavljanja dovodnih instalacija kako bi se u konačnici proizvelo nekih par MW el. energije. Također, svi ti objekti minielektrana doslovna su "sića" u usporedbi, primjerice, s jednom velikom hidrocentralom kao što je HE Jablanica, Rama, Mostar, Grabovica, Salakovac itd. U današnjem vremenu velike potražnje za električnom energijom hidrocentrale su svakako najpoželjniji i najčišći oblik objekata za proizvodnju no istovremeno se postavlja pitanje – uz koju cijenu? Na Neretvi smo svjedoci što su i u kolikoj mjeri okolišu i krajobrazu učinile brojne i velike hidroelektrane sa svojim nakupnim (akumulacijskim) jezerima. Zasigurno, prirodni tok kao tok "ne buni se" na nama ljudima vidljiv i opažljiv način, no onako pregrađen i krajnje usporen čini nelijepu te ponekad gadnu sliku s porukom što ljudska volja i težnja za ubiranjem oku nevidljivih ali primamljivih energetskih bogatstava iz prirode može učiniti. Neretva je davno obilježena te iskorištena sustavom betonskih ustava i kanala, baš kao i Rama krajem 60-ih godina prošlog stoljeća kada je umjetno jezero tolike obitelji primoralo da napuste svoja stoljetna ognjišta. Jezero je u Rami danas kao neka neupitna konstanta, a istovremeno je poput velike prividne pojave, opsjene koja bode oči. Što se tiče rijeke i tokova, sada su za iskorištavanje preostale i brojne male pritoke. Čovjek se tako zapita – ima li tu kraja i ikakvog obzira prema prirodi?

U međuvremenu, Rama je poslije zadnjeg rata ponovno postala iseljenički kraj. Osim što je u samo dvije godine hrvatsko-muslimanski sukob učinio svoje te posijao sjeme beskrajnog međunacionalnog nepovjerenja i dodatne ljudske zatvorenosti, gotovo u potpunosti se danas van odlazi u potrazi za poslom. Ramaca u Hrvatskoj tako ima od Dubrovnika, Splita, Zagreba, Požege pa sve do istočne Slavonije. Potom su u Austriji, Njemačkoj i tko zna gdje sve ne! Klasična je to priča o odlasku trbuhom za kruhom ili pak samo nešto rjeđe zbog političkih razloga s obzirom na to da je Rama u Jugoslaviji smatrana područjem koje zbog potencijalnog ustaštva treba držati na oku i cijediti kroz šake. – Rekoh politika. – Zapravo, sve je politika u BiH i na Balkanu. Točnije, sprega uskih osobnih interesa i lokalne politike.

Dok se tako vozim vijugavim putem za Prozor, zamišljeno gledam uzburkanu i živopisnu dolinu Rame smjerom između Konjica i Jablanice. U širokom pregledu leže tu i tamo skromno razbacana naselja i pokoji puteljak što se u blagim kosinama, prijevojima i oštrim krivinama vere od doline i magistralne ceste gubeći se potom u brdima, šumarcima te idući prema mjestima kojima ni dan-danas ne znam, odnosno ne pamtim ime. Čitavom ovom slikom dominira moćna "Klečka stijena" (u Rami se odvajkada govorila ikavica pa se kaže i "Klečka stina") koja izgleda poput drevnog i ponosnog sivo-plavičastog hra-

ma, mitološkog kamenitog portala u druge prostore, ili zemljopisnog filmskog vestern-elementa dovoljnog samom sebi. Doista, zahvalan motiv za slikanje. Doima se poput nekog ogromnog privezišta brodova – kao što su stari ljudi pripovijedali kako su se na njoj nekad mogle naći alke za privezivanje lada, potom jedan kameni kraljev stolac iz vremena narodnih vladara i slično... – Ili je možda Klečka stijena nekad služila kao uzletište za velike letjelice?... – Tko će to znati. Roje se misli, miješa se stvarnost s maštom...

Kako sam se kretao dalje, boreći se s usponom i nebrojenim krivinama, trenutke razmišljanja mi prekinu dim i smrad što se odjednom uvukao kroz automobilsku ventilaciju. Zaboravivši se pripremiti za taj iznenadni napad na osjetilo njuha sada sam u lošem čuđenju – izazvanu ljudskim nemarom i godinama neplanskog odlaganja otpada – gledao velike hrpe smeća što su se nagomilale tik pored glavnog puta. Samo djelomično goreći, smeće je proizvodilo veliku količinu dima i neugodnog mirisa. Pored hrpa stajali su neki jadno obučeni tamnoputi ljudi kopajući po gomilama svega i svačega, tražeći iskoristive sirovine poput metala ili drva. Ružna scena, tim više što je nedaleko od prilazišta za odlagalište smeća stajala poveća tabla s putokazom za franjevački samostan Šćit! Ramski kraj s općinskim vlastima želi se u dugoročnom planu oslanjati na turizam ali s ovakvim prizorima i pojavama to nedvojbeno postaje tragikomično i krajnje upitno. O zagađenju, o učincima na prirodu i vodotokove, ne treba ni govoriti! Nataloženi otrovi se iz tog divljeg deponija slijevaju kanjonom prema Rami. I to je tako već više od dva desetljeća!

U Prozoru sam s prijateljem blizu skladne i novoobnovljene crkve prošli tjedan popio kavu. Bila je nedjelja i grad se doimao uspavano. Ipak, poslije mise središtem se odjednom raspršio velik broj ljudi. Brojni kafići i gostione oživješe, omladina obasjana suncem smijala se i gurkala, polovna auti kružili su gore-dolje i nama se učini kako je taj Prozor s ruševnom srednjovjekovnom kulom kao i cijeli ramski kraj vrlo lijepo mjesto za život. Možda i jest, rekoh – samo nedostaje ono "nešto"! A to "nešto" je duža priča koja najčešće ima korijene u prošlosti, bitiše ili polovično živi u sadašnjosti, a na budućnost gleda sa sumnjom i blagim nespokojem.

Ivka KRALJEVIĆ

Berba maslina

U zoru
žurbi nema
kraja

Kilometri
ostaju
za nama

Isto more
isto brdo Hum
isti kampanel

Ispred more
iza brdo
između maslinik

Maslinik:
zelene grane
crni plodovi.

Kamen
masline i drače
u suglasju.

Sjaje se
masline okupane
suncem

Šuštanje lišća
razbija
jutarnju tišinu

Trešnja i branje:
padaju plodovi
pada i lišće

Podnevno zvono.
Uz topao zalogaj
čaša crnjaka

Nakon objeda:
širi se smijeh
maslinikom.

Kasno popodne:
posustajanje,
padanje s nogu

Na počinku:
samo masline
u očima.

Ivan ARMANDA

Dr. fr. Josip M. Budrović OP – uzorni odgojno-obrazovni radnik

Uvod

Među najpopularnije hrvatske dominikance iz prve polovice 20. stoljeća spada i dr. fr. Josip Marija Budrović ili, kako su ga familijarizirano zvali, *padre Sibe*. Premda je u Rimu postigao doktorat iz teologije, nije se otisnuo u strogo znanstvene vode, nego je život uglavnom posvetio širim slojevima vjernikâ kao propovjednik, duhovnik i spisatelj. Aktivno je sudjelovao u Hrvatskom katoličkom pokretu, bavio se odgojno-obrazovnim radom te vršio neke upravne službe u samostanima u kojima je živio. Zbog pristupačnosti, otvorenosti, druželjubivosti i vesele naravi bio je veoma omiljen među subraćom, klerom i pukom. Između ostalih, posebno ga je cijenio njegov prijatelj iz studentskih dana u Rimu, kasniji nadbiskup zagrebački, kardinal i blaženik Alojzije Stepinac. Kao iznimno nadaren propovjednik znao je oduševiti mase vjernika, koji su upijali njegove riječi. Isticao se i ljubavlju prema svojoj redovničkoj obitelji, poslušnošću redovničkim poglavarima, osjetljivošću za potrebe Provincije te savjesnim vršenjem povjerenih mu zadaća, ali i samosviješću iz koje je proizlazila iskrena poniznost. Subraća, rodbina i prijatelji pamtili su ga još dugo nakon njegove neočekivane i rane smrti, a neki su i zapisali sjećanja na njega.[1] Premda je to sačuvalo fr. Sibu od zaborava, ipak je izostao kritički i cjelovit, pa makar i sažet, prikaz njegova lika i djela. Smatram da je šezdeseta obljetnica njegove smrti, 30. prosinca ove godine, dobra prigoda da popunimo tu prazninu.

[1] Uspomene na fr. Sibu Budrovića objavio je fr. Drago Kolimbatović: *Svoj lik je urezao u moj život*, u: *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije* (dalje VHDP), XXXVII (2000) 86, str. 45 – 52.

Velo Grablje na Hvaru dalo je Dominikanskom redu koncem 19. i početkom 20. stoljeća tri svoja istaknuta sina. Prvi je otac hrvatske muzikologije dr. fr. Antonin Zaninović (1879. – 1973.);[2] drugi je dr. fr. Josip M. Budrović, a treći je njegov nećak fr. Vatroslav Stipe Budrović (1923. – 1994.), koji je posvetio život hrvatskim iseljenicima u SAD-u.

Josip Budrović rođen je 26. srpnja 1899. kao trinaesto dijete od oca Ivana i majke Kuzmane rođene Ševerica. Obdarivši njegove roditelje brojnom djecom, Bog ih nije štedio ni križevima. Nekoliko djece preminulo im je u ranoj djetinjoj dobi, kći Mandica bila je potpuno slijepa, a sin Menego (Dominik) napola slijep i gluh.[3] Kada je Josip kao četrnaestogodišnjak odlučio napustiti očinski dom kako bi postao dominikanski sjemeništarac, sestra Mandica ispratila ga je riječima: "Sibe, ne boj se! Ja ću sve svoje patnje prikazivati Bogu da ti budeš svećenik po Srcu Isusovu!"[4]

S rodnoga otoka Sibe je otišao na susjedni otok Brač i u Bolu započeo školovanje na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji. Kako je gimnazija 1916. preselila u Stari Grad na Hvaru, tamo je dovršio školu te 25. listopada 1917. u Dubrovniku stupio u novicijat. Kako bi počastio Bogorodicu, tom je prigodom svom krsnom imenu Josip dodao ime Marija.[5] Prve redovničke zavjete položio je 9. studenoga 1918.[6] i započeo studij na *Generalnom učilištu* Dalmatinske dominikanske provincije u dubrovačkom samostanu. U listopadu 1920. odlazi u Rim i tamo nastavlja studij.[7]

[2] Više o dr. fr. Antoninu Zaninoviću vidi kod: ARMANDA, Ivan, *Dr. fr. Antonin Zaninović OP – otac hrvatske muzikologije*, u: *Marulić*, XXXVIII (2005) 6, str. 1099 – 1113; Isti, *Iz ratnog dnevnika (1943. – 44.) fra Antonina Zaninovića*, u: *Marulić*, XLIII (2010) 4, str. 692 – 704; *O. Antonin Zaninović O.P.: svečanost proglašenja doktorom h.c.* Dubrovnik, 1971.

[3] Usp. KOLIMBATOVIĆ, D., nav. dj., str. 48.

[4] Isto, str. 48.

[5] Usp. *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1916. – 1936.* (dalje LP 3), str. 28. (Arhiv Hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu /dalje AHDP/)

[6] Usp. LP 3, str. 45.

[7] Usp. Naime, kroz 1919. i 1920. godinu hrvatski su dominikanci izgubili veći broj studenata, a ujedno su zbog Prvog svjetskog rata bili pritisnuti teškim ekonomskim stanjem, tako da su pojedini redovnici oskudijevali u prikladnoj odjeći i hrani. Tražeći najbolje rješenje provincijal fr. Anđelko Orlandini obratio se generalu Reda s molbom da preostale studente primi na papinsko dominikansko sveučilište *Angelicum* u Rimu. General je uvažio molbu pa su u listopadu 1920. studenti Dalmatinske dominikanske provincije, među kojima je bio i fr. Sibe kao student trećeg tečaja filozofije, otputovalli u Rim, a provincijsko *Generalno učilište* u Dubrovniku privremeno je prestalo s radom. (Usp. *Collegium Theologico-Philosophicum S. Thomae Aq. in Conventu Ragusino Prov. Dalmatiae Ord. Praedicatorum: 1886. – 1965.* /dalje CTFD/, str. 104. /AHDP/)

Sibe je, kako nam svjedoči fr. Vjekoslav Matijaca, rado obilazio rimske znamenitosti, što nije promaknulo njegovim starješinama, koji su mu zbog toga htjeli uskratiti pravo na polaganje ispita. Ipak su se predomislili i Sibe je uspješno položio ispite.[8] Također je surađivao u prvim brojevima revije *Akvinac* što su je u Rimu izdavali dominikanski studenti. U lipnju 1925. na *Angelicumu* je postigao lektorat, a na Vatikanskoj školi za diplomatiku diplomirao je i tu disciplinu.[9] Godine 1927. doktorirao je teologiju tezom *Nauka svetoga Ivana Damaščanina o Duhu Svetome*.[10] U uvodu teze govorio je o autoritetu sv. Ivana Damaščanina u teologiji, a potom je prešao na izlaganje same teze, koju je podijelio u dva dijela. U prvom je donio opći pregled Damaščaninove nauke o Duhu Svetome kroz tri poglavlja: egzistencija i božanstvo Duha Svetoga, narav i vlastitosti Duha Svetoga i djelovanje Duha Svetoga prema vani. U drugom dijelu disertacije najprije se suočio s nekim poteškoćama vezanim uz tekstove Ivana Damaščanina, a potom je detaljno obradio izlaženje Duha Svetoga od Oca i Sina prema Damaščaninovoj nauci. Svojom tezom zašao je duboko u područje dogmatske, trinitarne teologije, ali i patrologije. Prava je šteta što nije dao tiskati svoje djelo, pa čak i prevesti ga na hrvatski, jer bi time obogatio našu teološku literaturu i postao nezaobilazno ime u povijesti teologije na našim prostorima.

Čestim šetnjama po Rimu, koje su mu, kako smo vidjeli, neki zamjerali, odlično je upoznao grad, što je bilo od koristi brojnim hrvatskim hodočasnicima, kojima se rado stavljao na raspolaganje kao vodič. Tu činjenicu ističe i pisac njegovog nekrologa: "Za vrijeme svoga boravka u Rimu O. Sibe je raširio veliku djelatnost medju Hrvatima, a osobito medju hrvatskim hodočasnicima za vrijeme Svete 1925. godine. Sigurno ga se još i danas sjećaju mnogi hrvatski hodočasnici kojima je bio vodič po rimskim katedralama i vatikanskom muzeju."[11]

[8] Usp. KOLIMBATOVIĆ, D., nav. dj., str. 50.

[9] Usp.: *Umro veliki hrvatski dominikanac dvadesetog stoljeća o. dr. Sibe Budrović*, rukopis, str. 1. (AHDP, Fond Josip Marija Budrović /dalje FJMB/) Ovdje je riječ o pismu koje je bilo razaslano po samostanima nakon Sibine smrti. Nažalost, autor pisma nije nam poznat; LP 3, str. 109.

[10] Mr. Zvonko Džankić u svom magisteriju piše da je Sibe doktorirao 1928. Nije mi poznato odakle mu taj podatak, tim više što ga ne nalazim ni u izvorima i literaturi na koju se Džankić poziva (usp. DŽANKIĆ, Zvonko, *Dominikansko učilište u Dubrovniku: 1886. – 1967.*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2007., str. 144). Da je Sibe uistinu doktorirao 1927., dokazuje nam njegova doktorska teza, na kojoj piše da je izradena i obranjena 1926/27. školske godine (usp. BUDROVIC, Josephus M., *Doctrina S. Joannis Damasceni de Spiritu Sancto*, thesis pro doctoratus laurea aggregationis in Facultate theologica apud "Angelicum" obtinenda, anno schol. 1926 – 27, strojopis u centralnoj biblioteci Hrvatske dominikanske provincije *Hijacint Bošković* u Zagrebu, sign. 19481). Osim toga, 1927. spominje se kao godina njegova doktoriranja u svoj literaturi i izvorima do kojih sam uspio doći.

[11] FJMB, *Umro veliki hrvatski dominikanac dvadesetog stoljeća o. dr. Sibe Budrović*, rukopis, str. 1.

Kao rimski student Sibe je 19. travnja 1924. u lateranskoj bazilici zaređen za svećenika, a mladu misu proslavio je sutradan u vatikanskoj bazilici.[12] U međuvremenu se sprijateljio s jednim drugim rimskim studentom, Alojzijem Stepincem. Po svršetku studija Sibe se vratio u domovinu te od 1. kolovoza 1927. do 1. veljače 1928. služio kadrovski vojni rok u Mostaru kao bolničar i pisar u kancelariji.[13] Nekoliko mjeseci kasnije, 7. travnja 1928. premješten je u zagrebački samostan.[14]

Prvi boravak u Zagrebu

Nakon višestoljetnog izbivanja iz kontinentalne Hrvatske, dominikanci su 1927. otvorili samostan Kraljice Svete Krunice u Zagrebu. Najzaslužniji za to svakako je tadašnji provincijal fr. Anđelko Orlandini, koji je podigao samostan u nadi da će postati tranzitna postaja dominikanskih pučkih misionara, ali i intelektualni centar Dalmatinske dominikanske provincije. Došavši u taj samostan samo godinu dana nakon njegovog svečanog otvaranja, Sibe se od 1929. do 1935. posvetio katehetskoj djelatnosti na nekoliko zagrebačkih škola[15], a bio je i upravitelj društva *Mladih kruničara* u dominikanskom samostanu.[16]

Premda se iz Rima vratio s doktoratom iz teologije, Sibe se nije posvetio znanstvenoj, nego propovjedničkoj, uredničkoj i izdavalačkoj djelatnosti. Slično je bilo i s njegovim subratom dr. fr. Hijacintom Boškovićem koji je, nakon studija u Rimu, također stigao u zagrebački samostan i posvetio se uredničkoj i izdavalačkoj djelatnosti.[17] Zajedno su razmišljali o pokretanju asketsko-mistične revije te zatražili dopuštenje provincijskoga Vijeća. Dobivši ga, Sibe se u ime pripravnog odbora za izdavanje revije obratio svoj subraći u Provinciji izrazivši želju da se svi, u skladu sa svojim mogućnostima, uključe u rad oko revije. Naglasio je kako njezino pokretanje nije rezultat osobnih ambicija ne-

[12] Usp. LP 3, str. 99.

[13] Usp. Fr. Josip M. Budrović Dominikanskom Provincijalatu, Bol na Braču, 23. XII. 1938. (FJMB)

[14] Usp. Fr. Andelko Orlandini Superioratu otaca dominikanaca u Zagrebu, Split, 10. IV. 1928. (FJMB)

[15] Usp. Fr. Josip M. Budrović Ministarstvu nastave, Odsjeku za srednje škole u Zagrebu, Zagreb, 30. VIII. 1941. (FJMB)

[16] Usp. *Zagreb – Maksimir. Trogodišnjica osnutka Mladih Kruničara*, u: *Gospina krunica* (dalje GK), XX (1935) 3, str. 66.

[17] Iz bogate literature o dr. fr. Hijacintu Boškoviću izdvajam: ARMANDA, Ivan, *Dr. fr. Hijacint Bošković OP: velikan vjere i razuma*, u: *Marulić*, XL (2007) 1, str. 32 – 40; 2, str. 300 – 310; DADIĆ, Borislav, *Filozofski temelji totalitarnih ideologija dvadesetog stoljeća u misli Hijacinta Boškovića*, u: *Obnovljeni život*, LVIII (2003) 1, str. 23 – 33; MACAN, Ivan, *Filozofska misao Hijacinta Boškovića*, VHDP, XXXVII (2000) 85, str. 44 – 48; STRČIĆ, Petar, *Iz dominikanske baštine: prilog proučavanju života i djela o. dr. Hijacinta Boškovića*, VHDP, XXI (1994) 74 – 75, str. 26 – 32 – VEREŠ, Tomo, *Zaboravljeni hrvatski mislilac: Hijacint Bošković (1900. – 1947.)*, u: *Obnovljeni život*, XXXII (1977) 5, str. 464 – 471.

kolicine pojedinaca niti je posrijedi njihova želja za individualnim isticanjem, nego zajedničko dobro Provincije. Kazavši kako im se revija "učinila neminovnim imperativom" Sibe to objašnjava činjenicom da je Provincija razvila bogatu propovjedničku djelatnost, ali je zakazala kada je u pitanju znanstveno-spisateljska djelatnost. Time se ne želi reći da se hrvatski dominikanci ne bave njome, nego da tu vrstu svojeg specifičnog apostolata ne vrše kroz vlastite publikacije. U pomanjkanju vlastite revije, prisiljeni su objavljivati u raznim drugima, što samo po sebi nije loše, ali bi nedvojbeno bilo bolje da Provincija izdaje bar jedan vlastiti časopis. Sibe pri tom ne niječe da u Hrvatskoj već ima nekoliko kvalitetnih katoličkih revija, ali ipak naglašava da ni jedna od njih nije asketsko-mistična, te dodaje da dominikanci u inozemstvu upravo kroz takve publikacije plodonosno djeluju, promičući ujedno vlastiti Red. Nepostojanje takve revije na hrvatskim prostorima kao da poziva hrvatske dominikance da odgovore potrebama vjernikâ njezinim pokretanjem. Pri tom naglašava da ona stilom pisanja i sadržajem mora biti prihvatljiva svim društvenim slojevima.[18]

Kao što je Sibe najavio, u siječnju 1929. izišao je prvi broj asketsko-mistične revije *Duhovni život*. Njezin glavni urednik sa sjedištem u zagrebačkom samostanu bio je dr. fr. Hijacint Bošković[19], a Sibe mu je bio desna ruka i suradnik od prvoga broja. Do 1942., kada je revija prestala izlaziti, Sibe je u *Duhovnom životu* objavio više od četrdeset članaka, prikaza i drugih priloga.

Najavljujući subraći skoro pokretanje časopisa *Duhovni život*, Sibe u istom pismu spominje i mogućnost pokretanja nekog glasnika, ali i vlastite dominikanske naklade.[20] Dok se posla oko pokretanja naklade prihvatio Hijacint Bošković, Sibe je odlučio obnoviti mjesečni glasnik *Gospina krunica* koji je 1895. u Splitu pokrenuo fr. Anđeo Marija Miškov. Revija je izlazila do 1908., kada je, prvenstveno zbog ekonomskih problema, prestala izlaziti. Više od dva desetljeća kasnije, Sibe je ponovno pokrenuo taj glasnik, postavši ujedno njegov prvi urednik sa sjedištem u zagrebačkom samostanu. Urednički posao radio je sve do konca 1935., kada je, zbog premještaja u Bol na Braču, tu službu predao subratu fr. Stjepanu Lebedini.[21]

Osim što je bio njezin urednik, Sibe se u *Gospinoj krunici* javlja i kao autor nekoliko uvodnika, članaka i napisa. Pored *Gospine krunice* i *Duhovnoga života*, pisao je za *Kalendar Gospine krunice*, *Hrvatsku stražu*, *Katolički svijet* i *Katolički list*.[22]

[18] Usp. Fr. Josip M. Budrović subraći u Provinciji, Zagreb, 17. IX. 1928. (FJMB)

[19] Više o reviji vidi kod: RADELJ, Petar Marija, *Bibliografija časopisa »Duhovni život« (1929 – 1942)*, u: *Bogoslovska smotra*, LXIII (1993) 1 – 2, str. 230 – 250; SLIŠKOVIĆ, Slavko, *Les dominicains croates et la revue Duhovni život: (La vie spirituelle): 1929 – 1942*, Glas Koncila, Zagreb, 2002.

[20] Usp. Fr. Josip M. Budrović subraći u Provinciji, Zagreb, 17. IX. 1928. (FJMB)

[21] Podatke o Budrovićevom uredništvu preuzeo sam iz GK.

Za svog prvog boravka u Zagrebu, Sibe se aktivno uključio u rad Hrvatskog katoličkog pokreta. Kao istaknuti član njegova Seniorata sudjelovao je na skupštini toga tijela koja se od 3. do 5. rujna 1928. održala upravo u dominikanskom samostanu u Zagrebu. Na skupštini je donijet poslovnik i izabran novi Središnji upravni odbor na čelu sa predsjednikom Ljubomirom Marakovićem. Među petnaest novih odbornika nalazimo i Sibu Budrovića.[23]

Osim Sibe, u Zagreb je po svršetku studija iz Rima stigao i mladi don Alojzije Stepinac. Dva prijatelja zacijelo su se rado susretali te obnavljali uspomene na studijske dane. Njihovo prijateljstvo nije se prekinulo ni kada je Stepinac 1934. postao nadbiskup. To imenovanje Sibe je oduševljeno pozdravio naglasivši da je "izbor pao na takvu osobu, čija dobrota i sposobnost nesumnjivo mnogo obećaje, napose u ovo naše današnje ozbiljno i kritično vrijeme."[24] Pošto je donio osnovne Stepinčeve biografske podatke, uključujući i neke manje poznate detalje, Sibe kaže kako je nadbiskup Bauer zasigurno svjestan da je u osobi Alojzija Stepinca dobio "idealnog i revnog suradnika" kojemu je "slava Božja i spasenje neumrlih duša poglaviti životni cilj, koji će on provoditi dosljedno, neumorno i neustrašivo."[25] Potonjim gotovo proročanskim riječima Sibe dodaje i ove: "Vesele se napokon i svi katolici u našoj domovini, jer vide da na najvažnije i najizloženije mjesto crkvene uprave dolazi čovjek pun duha Božjega, koji će u svim pitanjima vremenito i prolazno znati da podredi duhovnom i vječnom i koji će ujedno, na temelju tog ispravnog shvaćanja, uvijek znati da nađe ono rješenje, koje će jednako pravedno zaštititi i prava Crkve i korist domovine."[26]

[22] Nepotpuna fr. Sibina bibliografija, prema mom osobnom istraživanju, za sada broji više od 60 članaka, prikaza i raznih priloga. Potpisuje se varijacijama svoga imena i prezimena (Josip Marija Budrović, Josip M. Budrović, Josip Budrović, Sibe Budrović) i akronimima (O. S. B., S. B.).

[23] Usp. KRIŠTO, Jure, *Hrvatski katolički pokret: (1903. – 1945.)*, Glas Koncila – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., str. 175 – 176.

[24] BUDROVIĆ, Josip, *Imenovanje dr. Alojzija Stepinca nadbiskupom – koadjutorom*, GK, XVIII (1934) 7, str. 147. Premda nije potpisan, autor ovog uvodnika sigurno je glavni urednik GK Sibe Budrović. Na taj me zaključak prije svega navodi činjenica da je Sibe kao urednik GK često pisao uvodnike pojedinih njegovih brojeva. Osim toga, izostanak potpisa upućuje na urednika prema ustaljenom načelu da za potpisane članke odgovara autor, a za nepotpisane uredništvo, tj. u ovome slučaju urednik Sibe Budrović. Na koncu, čitajući uvodnik stječe se dojam da je njegov autor dobro poznavao Stepinca. Na temelju svega toga zaključujem da je autor uvodnika Sibe Budrović, koji je kao Stepinčev prijatelj i urednik GK bio najpozvaniji napisati ga.

[25] Isto, str. 148.

[26] Isto, str. 148 – 149.

Već iduće godine, na blagdan Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije Sibu i Stepinca nalazimo zajedno na svečanom blagoslovu crkve franjevaca konventualaca u Zagrebu. Blagoslov je obavio nadbiskup Bauer, a svečanu pontifikalnu misu, pod kojom je propovijedao fr. Sibe, služio je nadbiskup Stepinac.[27] Sibe je propovijedao i trećega dana euharistijskog kongresa u Čakovcu, 25. kolovoza 1935. u 6 sati ujutro na temu *Euharistija – izvor duhovnog života*.[28] "Njegov glas u rano jutro širio se iz crkve preko mikrofona po čitavom gradu, po svim ulicama, kao glas davnoga proroka koji govori narodu s Božje gore."[29] Istoga dana u 9 sati svečani pontifikal na glavnom gradskom trgu vodio je nadbiskup Stepinac.

Dva navedena primjera svjedoče nam da se Sibe već za svog prvog boravka u Zagrebu istaknuo kvalitetnom propovjedničkom službom. To su očito prepoznala i njegova subraća pa su ga na provincijskom Kapitulu u srpnju 1930. u Dubrovniku uvrstili među pučke misionare.[30] Provincijski Kapitul iz 1934., na kojemu je kao pratitelj zagrebačkoga priora i sam sudjelovao, potvrdio ga je u toj službi.[31]

Na službi u Bolu na Braču

Dana 29. kolovoza 1935. provincijal fr. Anđelko Posinković premjestio je Sibu u Bol na Braču imenovavši ga viceravnateljem Dominikanske klasične gimnazije i učiteljem vanjskih đaka.[32] Ubrzo je bio imenovan i župskim pomoćnikom u Postirama. To doznajemo iz dopisa kojim mu provincijal fr. Anđelko Posinković 14. svibnja 1936. javlja da ga u dogovoru sa hvarskim biskupom msgr. Mihom Pušićem od 1. lipnja rješava te službe te ga ujedno imenuje profesorom na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu[33], na kojoj je predavao

[27] Usp. *Blagoslov zavjetne crkve sv. Antuna u Zagrebu*, GK, XIX (1935) 2, str. 38.

[28] Usp.: BATELJA, Juraj, *Euharistijska evangelizacija nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Postulatura bl. Alojzija Stepinca – Glas Koncila, Zagreb, 2006., str. 123; DAMIŠ, Ivan, *Iz prošlosti župe Čakovec: niz članaka i radova iz povijesti*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1994., str. 30.

[29] BATELJA, J., nav. dj., str. 123.

[30] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Leonova tiskara, Split, 1930., str. 6.

[31] Usp. *Acta Capituli ... 1934*, str. 4, 6.

[32] Usp. LP 3, str. 182.

[33] Usp.: Fr. Anđelko Posinković fr. Josipu M. Budroviću, Split, 14. V. 1936. (FJMB); LP 3, str. 190. Među sačuvanim dokumentima u FJMB pronašao sam dopis hvarskog biskupa Pušića od 22. ožujka 1929. kojim imenuje Sibu župskim pomoćnikom u Postirama. No, poznato nam je da se Sibe tada nalazio u Zagrebu. Vjerojatno je neko vrijeme boravio na Braču kao župski pomoćnik u Postirama te se potom vratio u Zagreb. Nakon što je 1935. asigniran u Bol, očito mu je hvarski biskup po drugi put povjerio službu župskoga pomoćnika u Postirama.

vjeronauk, latinski i grčki.[34] Nekoliko mjeseci kasnije, 23. rujna 1936. provincijal ga je imenovao učiteljem dominikanskih pitomaca u Bolu, povjerivši mu vjerski, moralni i intelektualni odgoj mladeži u kojima je Provincija gledala svoju budućnost.[35]

Osim pastoralnih i odgojno-obrazovnih službi, Sibe je u Bolu vršio i starješinsku službu, i to od 25. kolovoza 1937., kada ga je provincijal postavio priorom samostana.[36] U tom svojstvu sudjelovao je 1938. u radu provincijskoga Kapitula u Dubrovniku te bio izabran za prvoga definitora, ušavši tako u upravu Provincije. Također je izabran za pratitelja fr. Tomi Šeparoviću, definitoru Provincije pri idućem generalnom Kapitulu Reda. Osim toga, kapitularci su zatražili od generala Reda da ga potvrdi izvanrednim savjetnikom Provincije do idućega provincijskoga Kapitula. Samom pak Sibi povjerili su izrađivanje statuta *Apostolske škole* u Bolu.[37] Dvije godine kasnije, pošto mu je istekao mandat priora u Bolu, 3. listopada 1940. izabran je za priora dubrovačkoga samostana. Na njegovo veliko zadovoljstvo, taj je izbor 10. listopada poništen u provincijskom Vijeću.[38]

Zbog svojega zauzetog promicanja štovanja Euharistijskog otajstva u Crkvi u Hrvata, bl. Alojzije Stepinac s pravom je prozvan *apostolom Euharistije*. U razdoblju od 1934. do 1940. proslavio je u Zagrebačkoj nadbiskupiji ukupno osamnaest euharistijskih kongresa, predvodio dva euharistijska kongresa izvan svoje dijeceze, te sudjelovao na euharistijskom kongresu u Ljubljani i na međunarodnom euharistijskom kongresu u Budimpešti.[39] Jedan od dva euharistijska kongresa koja je Stepinac predvodio izvan Zagrebačke nadbiskupije bio je onaj koji se 17. i 18. kolovoza 1940. održao u Starom Gradu na Hvaru. Svoj doprinos toj proslavi dali su i dominikanci, uključujući i Stepinčeva prijatelja, tadašnjeg bolskog priora Sibu Budrovića.

Kongres je započeo navečer u 9 sati svečanom misom koju je predvodio dominikanski provincijal fr. Anđelko Posinković. Nakon toga uslijedila je ispovijed i razne pobožnosti, a točno u ponoć bilo je svečano misno slavlje koje

[34] Usp. Fr. Josip M. Budrović Ministarstvu nastave, Odsjeku za srednje škole u Zagrebu, Zagreb, 30. VIII. 1941. (FJMB)

[35] Usp. Fr. Anđelko Posinković fr. Josipu M. Budroviću, Split, 23. IX. 1936. (FJMB)

[36] Usp. *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1936. – 1942.* (dalje LP 4), str. 8. (AHDP)

[37] Usp. *Acta Capituli Provincialis S. Ord. Praed. Dubrovnik Anno Domini 1938*, Tiskara braće Kralj, Zagreb, 1938., str. 3, 5, 12.

[38] Usp. LP 4, str. 32.

[39] Usp. BATELJA, Juraj, *Euharistijska evangelizacija nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Postulatura bl. Alojzija Stepinca – Glas Koncila, Zagreb, 2006., str. 9 – 17.

je predvodio fr. Sibe.[40] Sutradan ujutro u 9.30 započelo je svečano misno slavlje koje je u parku Vrba pod otvorenim nebom predvodio nadbiskup Stepinac u koncelebraciji sa hvarskim biskupom Mihom Pušićem te mnoštvom dijecezanskih i redovničkih svećenika. Poslije podne je održana teoforična procesija u kojoj je sudjelovalo oko šest tisuća vjernika. Na koncu procesije fr. Sibe se popeo na jedan visoki balkon na trgu Ploča te održao zaključnu propovijed[41], koju je jedan očevidac ovako opisao: "Preko njega je progovorilo srce kateličkih 'škojara', srce starih ribara i težaka, srce svih radnika, ali i srce naših dobrih matera i pobožnih djevojaka. Govorilo je kakvi su svi negda bili i kakvi moraju biti. Reklo im je zanosnu riječ Boga Spasitelja, riječ evandjelja, vijest sreće i mira. Makar u borbi, ali s Euharistijom u srcu padat će sve pred nama kao pred Izraelcima bedemi grada Jerihona. A mi ćemo triumfalno s Kristom ući u Njegovo carstvo jer **Krist pobjeđuje, Krist vlada, Krist uvijek kraljuje!**"[42]

Za svog boravka u Starom Gradu na Hvaru, prigodom euharistijskog kongresa, Stepinac je posjetio i mjesni dominikanski samostan, što je ovjekovječeno na dvjema fotografijama. Na jednoj vidimo Stepinca s grupom dominikanaca, a na drugoj se nadbiskup fotografirao sa svoja dva prijatelja iz rimskih dana, Sibom Budrovićem i Hijacintom Boškovićem.

Drugi boravak u Zagrebu

Nakon što je fr. Antonin Zaninović podnio ostavku na službu zagrebačkoga priora, samostanska je obitelj 26. veljače 1941. za novoga poglavara izabrala fr. Sibu Budrovića. Njegov je izbor 5. ožujka potvrđen u provincijskom Vijeću.[43] No, čim je 6. ožujka u Bolu primio dekret imenovanja, Sibe ga je vratio provincijalu zajedno s odrekom. U popratnom pismu objasnio je da se nipošto ne smatra prikladnim za tu službu i zamolio provincijala da uvaži njegovu odreku, te nadodao ipak da će se, ukoliko provincijal odbije odreku, "iz posluha i jedino iz posluha" prihvatiti službe.[44] Provincijal uistinu nije prihvatio odreku pa je Sibe nerado napustio Bol kako bi u Zagrebu preuzeo odgovornu

[40] Usp.: BATELJA, J., nav. dj., str. 427 – 428; *Euharistijski kongres u Starom Gradu*, GK, XXV (1940) 10, str. 307; S. R. F., *Sjećanje na euharistički kongres u Starom Gradu na otoku Hvaru (Iz dnevnika jednog studenta)*, GK, XXV (1940) 12, str. 366.

[41] Usp.: BATELJA, J., nav. dj., str. 428 – 440; S. R. F., *Sjećanje na ...*, str. 366 – 368.

[42] S. R. F., *Sjećanje na ...*, str. 368.

[43] Usp. LP 4, str. 38.

[44] Usp. Fr. Josip Marija Budrović fr. Anđelku Posinkoviću, Bol na Braču, 6. III. 1941. (FJMB); LP 4, str. 39.

i tešku službu priora.[45] U Zagrebu je imenovan i upraviteljem Trećega dominikanskoga reda u gradu.

Povratak u Zagreb pružio je Sibi prigodu za češće susrete sa Stepincem, koji ga je 5. rujna 1941. posjetio u društvu papina legata, benediktinca o. Ramira Marconea, i njegova tajnika, također benediktinca, o. Giuseppea Masuccija. Kao uspomenu na taj srdačni susret, Masucci je u svoj dnevnik kratko zapisao: "Posjet prioru dominikanskog reda, da bismo objasnili razna skolastička pitanja."[46]

Kao upravitelj Dominikanske naklade Istina, Sibe je surađivao sa Stepincem na promicanju Gospine krunice. Nadbiskup je sa francuskoga jezika preveo djelo *Krunica kao razmatranje i ustmena molitva* autora fr. Andrije Pradela OP i dao Sibi da ga 1943. tiska u izdanju Dominikanske naklade Istina. U predgovoru prijevoda, fr. Sibe piše: "S velikom radošću odazvali smo se želji preuzv. zagrebačkog nadbiskupa dra Alojzija Stepinca, da bi se u našoj nakladi tiskala ova sadržajno dragocjena i veoma koristna knjižica. Prodahnut umnom pronicavošću i žarkom gorljivošću za dobro i spas podređenih mu vjernika, uvidio je naš preuzv. Nadpastir, da u nizu svih drugih hvalevriednih duhovnih nastojanja za postignuće spomenutog cilja, a posebno za očuvanje naše domovine od propasti u današnjem svjetskom kaosu, najuspješnije sredstvo pruža nam Gospina Krunica. U tu svrhu on se, po uzoru neumrlog 'kruničarskog pape' Lava XIII., toliko zalaže za uvedenje i širenje Krunice u našem hrvatskom narodu, pa je između ostaloga onomadne (u mjesecu listopadu) upravio svome svećenstvu okružnicu s pozivom, da se u svakoj župi imaju ustrojiti kruničarska udruženja pod nazivom 'Živa Krunica'. Nema sumnje, da će u tom smislu mnogo poslužiti i ovo doista zlatno djelce o Gospinoj Krunici, što ga je on prema francuzkom izvorniku objelodanio na hrvatski jezik."[47]

Sibin povratak u Zagreb poklapa se s intenzivnim radom na otvaranju Dominikanske klasične gimnazije u prostorima samostana Kraljice Svete Krunice na Borongaju. Sam fr. Sibe aktivno je sudjelovao u tome te, zajedno s fr. Anđelkom Fazinićem, sređivao sve potrebno kod civilnih i crkvenih vlasti. Zajedno su pošli i k nadbiskupu Stepincu na Kaptol te ga zamolili da im ustupi nadbiskupijsko zemljište u blizini njihova samostana na Borongaju, kako bi na tom zemljištu mogli izgraditi gimnazijsku zgradu. Nadbiskup im je izišao u

[45] Usp. LP 4, str. 39.

[46] MASUCCI, Giuseppe, *Misija u Hrvatskoj*, Drinina knjižnica, Madrid, 1967., str. 42.

[47] BUDROVIĆ, Sibe, *Predgovor naklade "Istina"*, u: PRADEL, Andrije, *Krunica kao razmatranje i ustmena molitva*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 1943., str. 7 – 8.

susret, jer su ga oduševili idejom o otvaranju potpune gimnazije.[48] Nakon razgovora s njime, Sibe i Fazinić trebali su još unutar Provincije ishoditi odluku o otvaranju potpune gimnazije, a ne samo više ili niže, kako su to neki predlagali. S tom namjerom Fazinić je 1. lipnja 1941. pisao provincijalu Posinkoviću objašnjavajući mu da je jedino otvaranje potpune gimnazije moglo oduševiti Stepinca za pastoralne potrebe njegove dijeceze.[49] Istoga dana provincijalu su zajednički pisali dr. Sibe Budrović i dr. Vinko Kuničić ističući, između ostaloga, kako sama viša gimnazija "ne bi mogla u punoj mjeri razviti odgojni i školski rad među đacima, koji bi izravno dolazili u peti razred".[50]

Provincijsko vijeće uistinu je 23. srpnja 1941. donijelo odluku o osnivanju potpune dominikanske klasične gimnazije u Zagrebu[51], a mjesec dana kasnije, 27. kolovoza 1941. fr. Sibe je imenovan prvim njezinim ravnateljem.[52] Kako bi preuzeo tu službu, uputio je 30. kolovoza molbu Ministarstvu nastave da "odobri njegov prijelaz s Dominikanske klasične gimnazije s realnim odjelima u Bolu na Dominikansku klasičnu gimnaziju s realnim odjelima u Zagrebu i izbor za ravnatelja"[53], što je Ministarstvo i učinilo svojim dopisom od 14. siječnja 1942. imenovavši ga privremenim ravnateljem gimnazije.[54] Sve do tada bio je vršitelj dužnosti ravnatelja.

Budrović je 18. rujna 1941. predsjedao prvoj sjednici nastavničkoga zbora nove gimnazije, i tom prilikom pozvao profesore da ozbiljno i s ljubavlju prihvate i obavljaju svoje službe, u čemu im je on bio najbolji primjer i uzor. Osim što je bio ravnatelj gimnazije kroz sve četiri godine njezina djelovanja, fr. Sibe je predavao latinski jezik i vjeronauk.[55] Bio je duša gimnazije, pa nije čudno da su ga njegovi učenici sačuvali u lijepom sjećanju. Jedan od njih, kasniji isusovac

[48] Taj susret sa Stepincem opisao je fr. Anđelko Fazinić u rukopisu *Moja sjećanja na nadbiskupa Stepinca*, 1982., str. 2 – 3. (AHDP, Fond Anđelko Fazinić, kutija 1, svezak 3)

[49] Usp. Fr. Anđelko Fazinić fr. Anđelku Posinkoviću, Bol – Zagreb, 1. VI. 1941. (AHDP, Fond Anđelko Fazinić, kutija 2, svezak 9)

[50] Usp. Fr. Vinko Kuničić i fr. Sibe Budrović Dominikanskom provincijalatu, Zagreb, 1. VI. 1941. (AHDP, Fond Anđelko Fazinić, kutija 2, svezak 9). Mr. Džankić je u svojoj knjižici *Privatna dominikanska klasična gimnazija u Zagrebu: s realnim odjelima i pravom javnosti: 1941. – 1945.* (Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2005., str. 12) ovo pismo pripisao Faziniću i Sibi Budroviću, međutim jasno je da su autori pisma Budrović i V. Kuničić, a Fazinić je istoga dana sam pisao provincijalu. Dakako, nedvojbeno su sva trojica djelovali prema zajedničkom dogovoru.

[51] Usp. Zapis o odluci provincijskoga vijeća. (AHDP, Fond Anđelko Fazinić, kutija 2, svezak 9)

[52] Usp. Fr. Anđelko Posinković fr. Josipu M. Budroviću, Split, 27. VIII. 1941. (FJMB)

[53] Fr. Josip M. Budrović Ministarstvu nastave, Odsjeku za srednje škole, Zagreb, 30. VIII. 1941. (FJMB)

[54] Usp. Odluka Ministarstva narodne prosvjete o imenovanju fr. Josipa M. Budrovića privremenim ravnateljem, Zagreb, 14. I. 1942. (AHDP, Spisi Provincijalata /dalje SP/)

[55] Usp. DŽANKIĆ, Z., *Privatna dominikanska klasična gimnazija u Zagrebu* ..., str. 24, 51.

p. Mato Rusan, kazao je da je Sibe svojim učenicima iskazivao "očinsku dobrohotnost."[56]

Koliko je fr. Sibe bio predan odgojno-obrazovnom radu, očito je iz činjenice da je 1942. godine provincijskom Kapitulu, na kojemu je kao zagrebački prior i sam sudjelovao, podnio ostavku na službu priora naglasivši da ne može istodobno kvalitetno obavljati dvije teške službe, priora i ravnatelja gimnazije, jer bi to moglo biti štetno i za samostan i za gimnaziju. Stoga moli da se prihvati njegova ostavka na službu priora, kako bi se u potpunosti mogao posvetiti odgojno-obrazovnom radu. Definitorij Kapitula poručio mu je da ostavku uputi novoizabranom provincijalu fr. Anđelku Faziniću, što je Sibe 27. studenoga 1942. i učinio, a provincijal je istoga dana prihvatio ostavku.[57]

Najtužniji dan u povijesti zagrebačkoga samostana svakako je 22. veljače 1944., kada je, uslijed anglo-američkoga bombardiranja, pod ruševinama samostana poginulo osmero dominikanaca. Premda se nalazio u samostanu, fr. Sibe je prošao bez ozljeda. Kada su sirene oglasile zračnu opasnost, on je s gimnazijalcima pošao u sklonište, tj. u adaptirani i zaštićeni podrumski hodnik s prozorima prema Kontakovoj ulici. U svojim sjećanjima fr. Sibe piše: "Kad smo došli u podrum djeca su bila nešto nemirna, zato sam naredio mir i muk i počeo predavati latinski. Ali niti par minuta nije prošlo, čulo se jako lupanje po zraku pa se je uzbudjenje kod djaka povećalo, prestao sam predavati, a djaci koji počeli moliti, koji plakati, koji vikati, a koji se šćućurili i mučali. Bodrio sam ih, umirivao i molio da budu mirni i predadu se u ruke Božje. (...) Ne sjećam se, da sam čuo kakav tresak, ali sam stojeći prema jednom prozoru vidio kako se stablo trese i čuo kako padaju s kuće crijepovi. Nakon nekog vremena, meni je izgledalo da se sve to u čas dogodilo, potpuna tišina i mir. Ništa se ne čuje. Videći svu djecu na okupu, živu i zdravu, naredim im, da se požure kući, da roditelji ne budu u strahu, da im se nije što dogodilo. U to fr. Ambroz [Matoničkin, o.p.] ko lud protrči kroz podrumski hodnik vičući: braća su tamo pod ruševinama."[58]

Izišavši iz skloništa, Sibe je vidio da je srušena čitava južna strana samostana, a ostatak je oštećen i neprikladan za stanovanje. Osim toga, pod ruševi-

[56] RUSAN, Mato, *Uz 60. obljetnicu male mature i zatvaranja dominikanske gimnazije u Zagrebu*, u: DŽANKIĆ, Z., *Privatna dominikanska klasična gimnazija u Zagrebu* ..., str. 100.

[57] Usp.: *Acta Capituli Provincialis Dalmatiae S. Ord. Praed.*, Zagreb, 1942., str. 3; Fr. Josip M. Budrović fr. Anđelku Faziniću, Zagreb, 27. XI. 1942. (FJMB); Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 27. XI. 1942. (FJMB)

[58] BUDROVIĆ, Josip Marija, *Uspomene na 22. II. 1944.*, rukopis, Zagreb, 28. VIII. 1946., str. 1. (AHDP, Fond Zagreb – Borongaj)

nama su se nalazili i neki redovnici.[59] Sibe je odmah pokušao organizirati spasilačku akciju otkopavanja zatrpanih redovnika, ranjenike, medu kojima je bio i provincijal Fazinić, dao je odvesti u bolnicu Rebro, a poginule redovnike položiti pred oltar u samostansku kapelu. Ne znajući tko je sve pod ruševinama i koliko će još mrtve subraće iz njih biti iznijeto, požurio je obavijestiti o svemu rodbinu, prijatelje i zagrebačkoga nadbiskupa. Nadbiskup Stepinac je odmah stigao iz Brezovice te se u kapeli pomolio nad tijelima poginulih dominikanaca. Zajedno sa Sibom obišao je ruševine samostana, tješeći ga i bodreći, dok mu je Sibe govorio tko se još nalazi pod ruševinama.[60]

Sibe je u predvečerje posjetio ranjenu subraću u bolnici Rebro i potom se vratio u samostan, gdje je pronašao Mladena Gliga, fr. Franu Kovačevića i fr. Ambroza Matoničkina. Uz voštanicu je izmolio brevijar, a potom su svi zajedno izmolili krunicu. Fr. Ambroz je ostao spavati u ruševinama, a ostali su se razišli k raznim obiteljima. Sutradan ujutro nastavilo se s iskopavanjem poginulih dominikanaca, a Sibe je preuzeo na sebe organizaciju pogreba. Dogovorio je da će sprovod biti 24. veljače u 14.30, a vodit će ga nadbiskup Stepinac. No, kako još uvijek nisu bili otkopani svi poginuli, Sibe je u pogrebnom poduzeću pokušao odgoditi pogreb, što mu nije pošlo za rukom. Na raspolaganju je čitavo vrijeme imao automobil nadbiskupa Stepinca, jer inače ne bi stigao sve obaviti. U meduvremenu su otkopani svi poginuli dominikanci, pa je pogreb ipak održan 24. veljače, ali uz kašnjenje od 45 minuta. Kada je pogreb započeo, nije bilo dovoljno nosača za ljesove, pa je Sibe zamolio prisutne da pomognu, na što su se odazvali neki svećenici, redovnici i vjernici. Nakon pogreba Sibe je za prvih nekoliko dana poslao u Resnik svu subraću, osim fr. Frane Kovačević a, fr. Emanuela Kisića i fr. Ambroza Matoničkina, koji su ostali zajedno s njime čuvati ruševine samostana.[61]

Završavajući svoja sjećanja na tragediju zagrebačkoga samostana fr. Sibe piše: "Svoj lični dojam na svu tragediju ne mogu izreći, jer me je tako zaokupila briga oko pokojnih, ranjenih i ruševina, da za dugo vremena nisam mogao čas stati i razmišljati o tragediji, a navečer kad sam išao spavati umor me je tako svladao da sam zaspao kao zaklan. Hvala Bogu, da me je zdravlje odlično služilo. Svakako ni za čas nisam klonuo ni očajao, nego podvostručenim silama

[59] Poginulo je osmero dominikanaca: Andelko Orlandini, Jordan Viculin, Manes Karninčić, Robert Karninčić, Serafin Lupi, Herman Andromak, Branimir Korać i Tomo Rogulj; i dominikanski trećoredac Ivan Čuljat.

[60] Usp. Isto, str. 1 – 2.

[61] Usp. Isto, str. 2 – 4.

išao napred i s preostalom braćom, kako se je dalo i moglo nastaviti svim akcijama, koje smo i prije vodili. Uvjeren sam bio, da će krv braće ukopana u temelje samostana, biti sjeme novog, boljeg, blagoslovljenog života i djelovanja našeg zagrebačkog samostana i sve provincije."[62]

Nekoliko dana nakon tragedije zagrebačkoga samostana, ranjeni provincijal fr. Andelko Fazinić imenovao je 25. veljače 1944. Sibu svojim vikarom za zajednice u Zagrebu i Resniku, dok sam ne ozdravi.[63] Samo nekoliko dana kasnije, 2. ožujka 1944. imenovao ga je i predsjednikom Dominikanske naklade Istina[64], a 13. rujna 1944. produžio mu je na tri godine službu upravitelja Trećega reda u Zagrebu.[65] Koliko je provincijal Fazinić imao povjerenja u njega dokazuje i činjenica da ga je 21. prosinca 1945. opunomoćio i ovlastio da ga zastupa pred svim crkvenim i državnim vlastima te da u njegovo ime može sklapati ugovore i obavljati sve ostale pravne poslove.[66] Samo nekoliko dana kasnije, 27. prosinca 1945. predložio je Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu da Sibu imenuje pročelnikom propovjedničkoga odsjeka Pastoralnog instituta.[67] Dva dana kasnije, 29. prosinca nadbiskup Stepinac uistinu ga je imenovao "pročelnikom Propovjedničko-katehetskog odsjeka kod Dijecezanskog odbora za pastoralne konferencije i za pripremanje dijecezanskih sinoda."[68]

Ništa, pa ni strašna tragedija zagrebačkoga samostana, nije moglo omesti Sibin humanitarni rad. Dokazuje to i molba koju je u travnju 1944. uputio nadbiskupu Stepincu tražeći žurnu intervenciju kod ministra unutrašnjih poslova NDH dr. Mladena Lorkovića kako bi se iz zatvora izbavilo dr. Rikarda Hauptfelda, docenta na Medicinskom fakultetu Zagrebačkoga sveučilišta, koji je bio uhapšen 30. ožujka. Premda je Stepinac već 18. travnja pisao ministru Lorkoviću, dostavivši mu i Sibino osobno jamstvo za dr. Hauptfelda, iz Ministarstva unutrašnjih poslova odgovoreno mu je da oni nisu nadležni za taj slučaj.[69]

[62] Isto, str. 4. U sjećanjima Sibe piše da je o tragediji dao intervjue novinarima *Hrvatski narod*, *Nova Hrvatska* i *Gospodarstvo*. (Ondje, str. 3.)

[63] Usp. Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 25. II. 1944. (FJMB)

[64] Usp. Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 2. III. 1944. (FJMB)

[65] Usp. Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 13. IX. 1944. (FJMB)

[66] Usp. Fr. Anđelko Fazinić, Punomoć, Zagreb, 21. XII. 1945. (FJMB)

[67] Usp. Fr. Anđelko Fazinić Nadbiskupskom duhovnom stolu, Zagreb, 27. XII. 1945. (FJMB)

[68] Nadbiskup Alojzije Stepinac dr. fr. Josipu Budroviću, Zagreb, 29. XII. 1945. (SP, br. 2a/1946)

[69] Stepinčeva intervencija i odgovor iz MUP-a objavljeni su u: BATELJA, Juraj, *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evandelja ljubavi: životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata: knjiga 3: Dokumenti II, br. 400. – 691. (1944. – 1998.)*, Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb, 2010., str. 37 – 38.

Fr. Sibe je nastavio i s ostalim dotadašnjim oblicima apostolata i rada, uključujući i odgojno-obrazovni rad na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji, koja se, susretljivošću nadbiskupa Stepinca, preselila u prostore Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa na Kaptolu. No, u skladu s komunističkim zakonom o ukidanju privatnih škola od 2. listopada 1945., i ta je gimnazija morala prestati s radom.[70] Nedugo potom, Sibe je 12. studenoga 1945. imenovan profesorom filozofije na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi, koja se privremeno iz Dubrovnika preselila u Zagreb.[71]

Što se tiče propovjedničke i duhovničke djelatnosti, Sibe ni nju nije zapustio. Na molbu Velikoga križarskog bratstva od 29. srpnja 1944. provincijal Fazinić dopustio mu je da na njihovom ferijalnom tečaju održi predavanje na temu *Poznajem li svoju vjeru*.[72] Sam pak nadbiskup Stepinac povjerio mu je da, zajedno sa subratom fr. Celestinom Bezmalinovićem, budućim biskupom hvarsko-bračko-viškim, u kolovozu 1946. vodi tzv. putovanje Majke Božje Bističke po Hrvatskom zagorju. Prema Sibinom izvještaju, oduševljenje naroda za tu nadbiskupovu inicijativu bilo je neopisivo. Sažimajući svoje dojmove, Budrović kaže: "Na koncu moram naglasiti, da je čitavi put Majke Božje bio pravi triumf kroz naše divno Zagorje, koje je s neopisivim oduševljenjem primilo 'Najljepši ponos' (natpis na jednom slavoluku) hrvatskoga Zagorja. Župe su se medjusobno natjecale, koja će svečanije i ljepše dočekati, slaviti i otpratiti Majku Božju. Sve je išlo u najljepšem redu, po programu, bez i najmanjeg incidenta. Divni su bili prizori u Božjoj prirodi ono talasanje ogromnih procesija kroz zagorske ravnice i brežuljke. Krasni i ponosni su bili muškarci, osobito mladići u procesiji i počasnoj straži Majke Božje, ali je osobito dirljiva bila kita mnogobrojnih djevojaka u djevičanskoj, svadbenoj bjelini, koje su nosile i pratile Majku Božju."[73]

No, komunističkim vlastima nije se svidio taj izljev ljubavi vjerničkoga puka Hrvatskog zagorja prema Majci Božjoj pa su odlučili osujetiti ga. Nakon što je kip Majke Božje Bističke bio u župi Rozge, te potom stigao u župu Kraljevec, vlasti su zabranile daljnje prenošenje kipa iz župe u župu. O svemu je bio obaviješten nadbiskup Stepinac, koji je poručio da se, zbog novonastalih prilika, obustavi daljnje *putovanje* Majke Božje Bističke po Hrvatskom zagorju. No, župljani Klanjca, iduće župe u koju je kip, sutradan, trebao doći, pobunili su se i gotovo silom zahtijevali da kip dođe i u njihovu župu. Muškarci su sami skočili na kamion koji je vozio kip natrag u Mariju Bistricu te ga skinuli s kamiona i ponijeli u veličanstvenoj procesiji do svoje župne crkve. Sutradan navečer u Klanjec su došli vjernici iz župe Erpelj, koja je trebala biti iduće odredište kipa Majke Božje Bističke. Župnik Klanjca ipak im je uspio objasniti kako kip ne može biti prenesen u njihovu župu, nego će biti vraćen u Mariju Bistricu, a svećenici, koje je nadbiskup Stepinac odredio da putem prate kip, vraćaju se u Zagreb.[74]

Umjesto da su se sutradan, 19. kolovoza, prema odluci nadbiskupa Stepinca vratili u Zagreb, fr. Sibe Budrović i fr. Celestin Bezmalinović uhićeni su zajedno s franjevcima koji su djelovali u župi Klanjec. Riječ prepuštamo fr. Sibi: "19. VIII. u jutro malo poslije 4 sati jedan časnik OZNE iz Zagreba s nekoliko vojnika dodje pred samostan, tražeći da se otvori, a kad mu se otvorilo tražio je O. Gvardijana, naredio mu da probudi i pozove sve članove obitelji i goste u svoju sobu. Kad smo se svi priredili pozvao nas je u jednu sobu, naredio da svaki iznese sve što imade sa sobom i stavi na jedan skup. Zatim je svaki pojedini skup pregledao, povratio sat, rupčiće, doze cigareta, a drugo je stavio za svakoga pojedinoga u posebne omote. Zatim je pitao Gvardijana koji su sve izlazi iz samostana, on mu ih pokazao, zatim došao s njime natrag i naredio nam svima da idemo za njim. Na upit što će biti s ostalim našim stvarima u sobama, časnik nam je odgovorio da svi ostavimo otvorene sobe, da u njih neće nitko ući, da će ih vojnici čuvati, a ako bude što potreba pregledati, da će se to učiniti u našoj nazočnosti. Na upit hoćemo li uzeti deke, odgovorio nam je da ne treba, nego da se obučemo onako kako se obučemo kada izlazimo vani. Naredio nam je da ga slijedimo i u pratnji njegovoj i šefa OZNE iz Klanjca dovedeni smo na OZNU. Predvedeni smo na OZNU O. Gvardijan Vjenceslav Basta, O. Dominik Dolić, O. Rafael Šolić, O. Sibe Budrović. O. Celestin Bezmalinović, Fr. Krištof Matinec, Fr. Fabijan Djerkeš, Fr. Adam Štrucelj. U samostanu je ostao samo svinjar. Kad smo došli na OZNU bilo je 4 i pola sati. Najprije su nam prebrojili novce ako je tko što imao, onda su nas smjestili svih zajedno u jednu sobu i stavili stražara da nas čuva. Časnik koji nas je doveo na OZNU naredio nam je da ne smijemo medjusobno razgovarati niti ikakve znakove davati. Ako se toga ne budemo držali da će primjeniti najstrože vojnič-

[70] Usp. DŽANKIĆ, Z., *Dominikanska klasična gimnazija u Zagrebu* ..., str. 43 – 47.

[71] Usp. Fr. Andelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 12. XI. 1945. (FJMB)

[72] Usp.: Veliko križarsko bratstvo fr. Anđelku Faziniću, Zagreb, 29. VII. 1944.; Fr. Anđelko Fazinić Velikom križarskom bratstvu, Zagreb, 4. VIII. 1944.; Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 5. VIII. 1944. (FJMB)

[73] BUDROVIĆ, Josip Marija, *Izvještaj o putovanju Majke Božje Bističke po Hrvatskom zagorju*, rukopis, str. 8 – 9. (FJMB)

[74] Usp. Isto, str. 3 – 6.

ke mjere. Poslije nekoliko vremena pitali smo možemo li se nadati da ćemo prije podne izaći da možemo sv. mise reći. Nato nam je rečeno da nećemo, pa su neki zatražili vode za piti i dobili. Kroz cijelo vrijeme što smo bili na OZNI ja sam bio pozvan i upitan što je to bilo u Luci. (Kad smo prolazili iz Bistrice do Rozge preko Luke, ja nisam ništa ni vidio ni čuo, ali oni koji su bili na kamionu pričali su mi da je jedna grupica pred općinom nešto vikala i nabacila se kamenjem). Ja sam izjavio da nisam ništa čuo ni vidio, ali da su mi rekli da je jedna grupica demonstrirala. Tom prigodom gospodin koji me je to pitao oštro se je nabacio što smo smiješali tu kašu u vezi s internacionalnom reakcijom i situacijom na mirovnoj konferenciji, te da neće dozvoliti više ovakve provokacije. Ja sam na to odgovorio da to nije nikakva kaša. Još su bili pozvani fr. Adam Štrucelj i O. Gvardijan u vezi s pismom koje je O. Gvardijan u subotu u jutro prije nego što je bio obavješten o zabrani pisao župniku u Kraljevec da se točno procesija uputi iz Kraljevca da dodje prije noći u Klanjec. Drugi nitko nije bio pozvan ni saslušan. Oko pola osam sati čuli smo neku viku i pjevanje partizanskih pjesama. To su došli bili s kamionom neki, koji su dan prije bili na proslavi Matije Gubca u Krškom. Kad su se iskrcali počeli su demonstrirati, vikati i premlaćivati neke na ulici nedaleko od nas. Čuli su se ovakvi poklici: Linčuj ga, udri ga, bandit, ustaša, križar, daj ga meni. Poslije smo doznali da su tako trojicu, četvoricu nalemali. Onda su došli pred OZNU, stali demonstrirati, vikati, govore držati, tražiti da se pred njih izvedu 'ti popovi, lopovi, banditi', da im narod sudi, a onda silom htjeli provaliti da nas linčuju. Bilo je to takva vika, galama, čisto urlikanje i zavijanje, da si čovjek ne može takva nešto zamisliti. Vojnici su zapriječili da nisu prodrli unutra, dok smo poslije doznali da su časnik i šef OZNE to sa prozora promatrali. Za vrijeme te demonstracije ušao je šef OZNE u našu prostoriju i rekao nam: Vidite kako ste reakciju izazvali. Zahvalite da ste ovdje. Nato je O. Gvardijan rekao: Garantiram da tu nije ni jedan iz moje župe, ne vidite da su pijani. Isto u jutro je došao jedan činovnik OZNE u našu sobu i pitao gdje je ta zlatna knjiga. Ja sam rekao da to zna O. Gvardijan, a on je na to rekao da je u samostanu. Tada nam ovaj predbaci šta to skupljamo potpise da pošaljemo internacionalnoj reakciji. Isto je tako predbacio O. Celestinu što je tobože fotografirao za vrijeme sinoć njeg ispada dok smo i oni i mi bili u najvećem uzbuđenju da može poslati internacionalnoj reakciji sliku kako se ovdje puše na crkvu i narod. Oko 5 sati poslije podne pitao nas je šef OZNE, da li smo gladni i kad smo mu rekli šta to treba pitati kad od sinoć nismo ništa jeli rekao nam je da pošaljemo u samostan pitati hranu. A kad mu je O. Gvardijan rekao da je kuhar tu, da nema

nikoga u samostanu, dozvolio je da kuhar podje u samostan i donese nam hrane. Navečer su nam vojnici dali par deka pa smo na njima a neki na jednom krevetu koji je tu bio prespavali noć. Oko 9 sati u jutro 20. VIII. svi smo pozvani u sobu šefa OZNE, koji nam priopćio, da svi možemo ići kući, dok eventualno ne budemo ponovo pozvani, povratio nam novac, dok meni neke moje bilješke a O. Celestinu fotografski aparat nije povraćen. Kad smo došli u samostan i u svoje sobe, vidjeli smo, da je cijeli samostan i sve sobe pregledane i ispremješane bez prisutnosti ijednoga člana samostanske obitelji ili koje druge civilne osobe. Iz moje sobe uzet mi je notes, obrednik molitava, koje su bile propisane za vrijeme putovanja Majke Božje i svi primjerci Molitve djece Majci Božjoj, koji su bili multiplicirani u nekih 200 komada. Uzeta je iz sakristije i Zlatna knjiga s potpisima vjernika. Poslije jedno pola sata bili smo pozvani na Kotar O. Gvardijan O. Celestin i ja. Tu smo dali pismenu izjavu o našem putu do Klanjca, koji je prošao bez i najmanjeg incidenta. Nato nam je rečeno, da tu nismo poželjni, zato da se čim prije uklonimo, a Majka Božja da ostane u Klanjcu do njihove daljnje naredbe. Poslije podne u 6 sati kamionom za Veliko Trgovište otišao sam iz Klanjca i večernjim zagorskim vlakom došao u Zagreb."[75]

Definitorij provincijskoga Kapitula iz listopada 1946. zatražio je od generala Reda da fr. Sibi dodijeli titulu općega propovjednika (*praedicator generalis*), što je general iste godine i učinio.[76] Definitorij ga je također postavio učiteljem novaka i studenata u dubrovačkom samostanu.[77] Premda je imenovanje podrazumijevalo preseljenje u dubrovački samostan, Sibe se u Zagrebu zadržao još gotovo godinu dana. U Dubrovnik je službeno premješten 25. rujna 1947.[78]

Posljednja služba

Nedugo nakon dolaska u Dubrovnik, fr. Sibu je biskup Pavao Butorac 19. studenoga 1947. imenovao redovitim ispovjednikom sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi na Lapadu.[79] Godinu dana kasnije, 16. listopada 1948. provincijal mu povjerava sastavljanje novoga *Rukovodnika dominikanskih misija*, napomi-

[75] Isto, str. 6 – 8.
[76] Povelja imenovanja općim propovjednikom. (SP, br. 293/1946.)
[77] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Sibenici, 1947., str. str. 5, 6.
[78] Usp. Protokol Provincijalata, br. 280/47 od 25. IX. 1947. (AHDP)
[79] Usp. Msgr. Pavao Butorac fr. Josipu M. Budroviću, Dubrovnik, 19. XI. 1947. (FJMB)

njući mu da to učini na temelju dosadašnjeg *Rukovodnika*, iskustava dominikanskih misionara, prijedloga usvojenih na propovjedničko-misionarskom sastanku u Dubrovniku te na temelji literature. Novi *Rukovodnik* dužan je dostaviti misionarima kako bi čuo njihovo mišljenje, a potom ga mora dostaviti idućem provincijskom Kapitulu.[80] Nakon što je Dominikanska visoka bogoslovna škola iz Zagreba vraćena u Dubrovnik, Sibe je akademske godine 1949./50. dominikanskim studentima predavao etiku.[81] Provincijal dr. fr. Anđelko Rabadan imenovao ga je 13. studenoga 1950. i tajnikom Visoke bogoslovne škole u Dubrovniku.[82]

U svojoj iskrenoj poniznosti, Sibe se nije smatrao prikladnim za službu učitelja novaka i studenata, što je 8. srpnja 1948. pismeno objasnio svom provincijalu, moleći ujedno da ga razriješi te službe. Kao glavni razlog svoje ostavke iznosi sljedeće: "Ja ispunjam glavu đacima kojekakvim, možda i uzvišenim istinama, ali nažalost vrlo slabo djelujem na njihovo srce i volju, ne dajem im unutarnji, molitveni, vrhunaravni, kontemplativni život. A ne mogu im ga dati, kad ga sam ne posjedujem. Nisam čovjek molitve, razmatranja, sabranosti i mrtvljenja. A to mora biti učitelj novaka i klerika. To je najbitniji uvjet i kvaliteta njegova, bez koje, da ima i sve druge odlike dobrog pedagoga, neće izvršiti uspješno zadatak dominikanskog odgojitelja."[83]

Fr. Sibe je očito podcijenio sebe i svoje sposobnosti, a kao dokaz za to poslužit će nam ne samo činjenica da je provincijal odbio njegovu ostavku, nego i riječi njegova učenika iz novicijata, fr. Drage Kolimbatovića, koji se prisjeća: "Padre Sibe je učinio nevjerojatan zaokret u svom životu; jednostavno se poistovjetio s nama, novacima. Ustajao je kad i mi, već u 5 i 10, i sudjelovao u svim točkama naših duhovnih vježbi. (...) I dok se najozbiljnije trudio da nama pomogne u našem nastojanju oko usavršavanja, on je na svom osobnom posvećenju radio neusporedivo više. Što god je tražio od nas, svojim nam je primjerom pokazivao. Još imam sačuvanu karticu na kojoj mi je svojom rukom ispisao četrnaest točaka u kojima se moram vježbati. I dok uviđam da sam malo koju od njih oživotvorio, dotle je on – moram to reći – svaku izvršavao. (...) I u čeličenju vjere bio nam je uzorom. Samo nekoliko mjeseci po dolasku u Dubrovnik obolio je od teške šećerne bolesti. Kako tabletama nije uspio skinuti šećer u krvi, prešao je na primanje 'insulin-protamina'. Jednog dana u određeni

[80] Usp. Fr. Anđelko Fazinić fr. Josipu M. Budroviću, Zagreb, 16. X. 1948. (FJMB)
[81] Usp. CTFD, str. 206.
[82] Usp. Fr. Anđelko Rabadan fr. Josipu M. Budroviću, Bol na Braču, 13. XI. 1950. (FJMB)
[83] Fr. Josip M. Budrović fr. Anđelku Rabadanu, Dubrovnik, 8. VII. 1948. (FJMB)

sat udem u njegovu radnu sobu da mu po običaju dam injekciju i, na svoje zaprepaštenje, nađem ga gdje plače: 'Padre Sibe, što Vam je?', u čudu ga zapitam. 'Sinko, plačem, jer mi je uskoro putovati, a čini mi se da vjere nemam.'"[84]

Unatoč uspješnom i plodonosnom obavljanju službe učitelja novaka i studenata, fr. Sibe je i dalje bio uvjeren da nije prikladan za tu službu, pa je 24. lipnja 1950. od Definitorija provincijskoga Kapitula, koji se uskoro imao održati, zatražio da se uputi molba generalu Reda da ga razriješi službe učitelja novaka i studenata. Naglašavajući kako mu nedostaju neki bitni uvjeti za vršenje te službe, osobito je istaknuo da mu manjka "uzornosti života i duha molitve".[85] Te riječi, kao i ranije podnesena ostavka, najbolje opovrgavaju Sibin stav o vlastitom obavljanju službe učitelja novaka i studenata, otkrivajući ujedno istinsku poniznost i duboku samokritičnost, kakve nalazimo samo kod istaknutijih duhovnih velikana.

No, dok je s jedne strane optuživao sebe da je loš učitelj novaka i studenata, fr. Sibe je itekako bio svjestan da odgoj mladih redovnika ne ovisi isključivo o njihovome učitelju, nego o čitavoj zajednici u kojoj provode vrijeme novicijata i studija. Stoga je Definitoriju provincijskoga Kapitula iz 1950. poručio i da se u samostanu novicijata i studentata mora provoditi strogo redovničko opsluživanje s naglaskom na zajedničku molitvu, studij i apostolsku revnost. Taj samostan, ističe fr. Sibe, "mora biti žarište, gdje vrije i bruji pravi dominikanski život."[86] Kako bi se to postiglo, fr. Sibe predlaže oštar rez, izričući misli aktualne i danas: "Zato neka se iz ovog samostana uklone bez razlike i pardona svi, koji tome smetaju, neka se uvede potpuna opservacija[87], osobito koralni život[88] neka je na visini. Na studiju neka su profesori uzorni redovnici i jaki stručni nastavnici, neka su u njemu revni apostoli, osobito neka se u njemu odgajaju u vezi sa profesorima studija pravi dominikanski propovjednici. Uzalud je sav trud Učitelja novaka i studenata u klerikatu, ako cijela okolina ne odgaja. Uzalud je đacima stavljati pred oči sv. O. Dominika i dominikanski ideal, ako ga ne vide barem kako tako ostvarena u svom samostanu."[89]

Definitorij provincijskoga Kapitula primio je na znanje Sibine prijedloge te udovoljio njegovoj želji i poslao molbu generalu Reda da ga se razriješi službe

[84] KOLIMBATOVIĆ, D., nav. dj., str. 50.
[85] Usp. Fr. Josip M. Budrović Definitoriju provincijskoga Kapitula, Dubrovnik, 24. VI. 1950. (FJMB)
[86] Fr. Josip M. Budrović Definitoriju provincijskoga Kapitula, Dubrovnik, 24. VI. 1950. (FJMB)
[87] Misli na strogo redovničko opsluživanje.
[88] Misli na zajedničku redovničku molitvu u koru.
[89] Fr. Josip M. Budrović Definitoriju provincijskoga Kapitula, Dubrovnik, 24. VI. 1950. (FJMB)

učitelja novaka i studenata. Sibu je o tome 6. listopada 1950. obavijestio provincijal dr. fr. Anđelko Rabadan, napomenuvši mu da će službu vršiti dok ne stigne odluka generala Reda iz Rima.[90] No, dva mjeseca kasnije, 10. prosinca 1950., provincijal Rabadan ponovno je pisao generalu Reda moleći ga da Budrovića hitno razriješi službe učitelja novaka. Ovoga puta razlog je bila fr. Sibina smrtna bolest.[91]

Premda je još u listopadu bilo očito da mu se zdravlje pogoršalo, fr. Sibe je ipak kroz čitav mjesec zanosno propovijedao o Majci Božjoj, a nakon listopadskih pobožnosti otišao je na oporavak u Župu Dubrovačku. Prema sjećanju fr. Drage Kolimbatovića, "na dan Bezgrešne, kada je bila proglašena dogma Marijina uznesenja na nebo, skupio je sve svoje snage i održao fulminantnu, ali i svoju posljednju propovijed, i to baš Mariji u čast. Već sutradan morao je u bolnicu."[92]

Zbog teškog zdravstvenoga stanja, fr. Sibe je bio prevezen u zagrebačku bolnicu Rebro, gdje su liječnici otkrili da osim šećerne bolesti ima upalu porebrice i rak, koji je metastazirao. Svjestan činjenice da će se uskoro naći pred licem Božjim, uzorni je redovnik zatražio bolesničko pomazanje i popudbinu od zagrebačkoga priora fr. Alfonsa Eterovića, koji se prisjeća: "Podigao sam uvis presveto Tijelo, da izreknem 'Evo Jaganjca Božjeg ...' ali on mi dade znak da počekam. 'Isuse', započeo je, 'evo me na smrtnoj postelji pred tobom, Bogom i čovjekom, skrivenim pod prilikama kruha; evo me nevoljna i bijedna ... Kao nikada za života, svjestan sam baš u ovaj čas svih svojih slabosti, mana i grijeha. Nadasve sam svjestan da u svom životu nisam ni izdaleka ostvario sve što sam morao i mogao po darovima kojima si me obdario. I dok ti zahvaljujem na nebrojenim i nezasluženim milostima kojima si me obasipao, posebna ti hvala što te se ipak nikad nisam odrekao. Sada sve svoje pouzdanje stavljam u tvoju neizmjernu dobrotu i milosrđe. Smiluj mi se kao što si se smilovao raskajanom razbojniku. Ti znaš koliko sam se uvijek radovao životu; a jer vjerujem u život prekogrobni, rado ti prikazujem ovaj – zemaljski – u zajedništvu s tvojom mukom i smrću na križu, i to kao zadovoljštinu za svoje grijehe i za sve one nakane koje sam žrtvovao i radio za svog zemaljskog života ...' Obliven suzama nije mogao dalje ... S neviđenom pobožnošću primio je presveto Tijelo i okrijepljen tom najsavršenijom popudbinom predao je Bogu svoj duh."[93] Preminuo je 30. prosinca 1950. u 52. godini života i 2. siječnja 1951. bio pokopan u dominikanskom grobu na Mirogoju.

[90] Usp. Fr. Anđelko Rabadan fr. Josipu M. Budroviću, Dubrovniku, 6. X. 1950. (FJMB)
[91] Usp. Fr. Anđelko Rabadan fr. Emanuelu Suarezu, Bol na Braču, 10. XII. 1950. (FJMB)
[92] KOLIMBATOVIĆ, D., nav. dj., str. 51.
[93] Isto, str. 51.

Zaključak

Hvaranin dr. fr. Sibe Budrović nedvojbeno spada među najpopularnije hrvatske dominikance iz prve polovice prošloga stoljeća. Kao propovjednik, gimnazijski nastavnik, profesor na dominikanskom provincijskom studiju i kao odgojitelj gimnazijalaca i pomlatka svoje redovničke zajednice razvio je plodan apostolat, osiguravši si dostojno mjesto u povijesti svoje redovničke zajednice, ali i u povijesti hrvatskoga školstva. Unatoč tome, njegov odgojno-obrazovni rad nedovoljno je istražen, pa bi stoga bilo poželjno, na temelju arhivskih izvora, osobito školskih kronika i zapisnika sjednica profesorskih zborova, detaljnije istražiti tu stranu njegove djelatnosti. Premda nakon povratka sa studija nije razvio značajniju spisateljsku djelatnost, ipak je i na tom području mnogo učinio sudjelujući u pokretanju asketsko-mistične revije *Duhovni život*, mjesečnoga glasnika *Gospina krunica* i Dominikanske naklade Istina. Osim toga, bio je poznati propovjednik, aktivni sudionik Hrvatskoga katoličkog pokreta te prijatelj i suradnik nadbiskupa Stepinca, preko kojega je u doba II. svjetskog rata pokušao intervenirati i iz zatvora spasiti dr. Rikarda Hauptfelda, suprotstavljajući se tako rasističkom svjetonazoru. Sve to upućuje na činjenicu da Sibe Budrović zaslužuje mnogo više pozornosti negoli je do sada imao. Neka stoga ovaj članak, obilježavajući šezdesetu obljetnicu njegove smrti, ujedno bude poticaj za detaljnije istraživanje Sibina lika i djela.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **MOGUĆNOSTI, 10/12 2010.**, Književni krug Split
2. **AUTSAJDERSKI FRAGMENTI, časopis za kulturu, umjetnost i znanost, 9-10/1, prosinac 2010.**, Institut *Vlado Gotovac*, Zagreb
3. **Anka Petričević: POGLED U MISTERIJ**, Symposion, Split, 2010.
4. **Anka Petričević: ŽIVOT BIRAJ. O Božjim zapovijedima**, Symposion, Split 2010.
5. **Bruno Zorić: KNJIŽEVNI OSVRTI**, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika – Podružnica Zadar, 2010.
6. **Žarko Marjanović: HRVATSKI GROBOGRAD(I)**, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2006.
7. **REPUBLIKA, 10/2010.**, DHK i Školska knjiga d.d.
8. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST, 2/2010.**, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
9. **BOGOSLOVSKA SMOTRA, 3/2010.**, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
10. **VRHBOSNENSIA, časopis za teološka i međureligijska pitanja, 1/2010.**, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
11. **POLITIČKI ZATVORENIK, prosinac 2010.**, HDPZ, Zagreb.
12. **ZVONA, mjesečnik za kršćansku kulturu, prosinac 2010.**, Riječka nadbiskupija i Gospićko-senjska nadbiskupija
13. **NAŠA OGNJIŠTA, hrvatski katolički mjesečnik, prosinac 2010.**, Naša ognjišta d.o.o. Tomislavgrad
14. **KANA, prosinac 2010.**, Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb
15. **VERITAS, prosinac 2010.**, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
16. **CRKVA NA KAMENU, pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija, prosinac 2010.**, Mostar
17. **SVJETLO RIJEČI, prosinac 2010.**, FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo
18. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, prosinac 2010.**, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb
19. **MARIJA, prosinac 2010.**, Provincijalat Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, Split
20. **BLAGOVEST, list Beogradske nadbiskupije, prosinac 2010.**, Beograd
21. **RADOSNA VIJEST, misijski informativni list, prosinac 2010.**, Zagreb
22. **ŽIVA ZAJEDNICA, prosinac 2010.**, Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj, Frankfurt na Majni

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Smiljan Čekada[1], prilog raspravi o shemi "de sacra liturgia" (kasnije konstituciji Lumen Gentium)[2]

Kako nisam stručnjak za liturgijske znanosti ispočetka nisam namjeravao sudjelovati u raspravi o shemi *De sacra liturgia* koja se predlaže koncilskim ocima. No, kako su mnogi govornici izrazili gledišta koja su mi se manje sviđala, odlučio sam da iznesem i svoje mišljenje koje se više odnosi na opći smisao tih gledišta nego na pojedine točke 2. poglavlja sheme.

Imam naime dojam da su neke izjave koje smo na koncilu čuli – o jeziku na kojemu se služi misna žrtva, o primanju pričesti pod obje prilike te sakramentalnoj koncelebraciji – češće formulirane nepromišljeno, bez ozbiljnog razmatranja, uz pomoć govorničke vještine pa čak i s okusom demagogije. Stvar o kojoj se radi od velike je važnosti, te o njoj treba raspravljati s ozbiljnosti koja je primjerena tim svetinjama. Liturgija mise nije nešto o čemu se raspravlja kao o nekoj predstavi za puk koja se mora ravnati prema ukusu gledalaca ili prema nestalnom i nesigurnom sudu većine. Svetinji treba pristupati s iznimnim poštovanjem i strahopočitanjem. "Skini obuću s nogu, jer je mjesto na kojem stojiš sveto!" (Izl 3,5)

Misna liturgija koja nam uprisutnjuje muku i smrt Gospodnju, svoj je današnji oblik dobila kroz stoljeća. Spontano i organski, polako, korak po korak – sasvim sigurno po djelovanju Duha Svetoga, koji je uvijek uz Crkvu Božju – ona se razvila iz svoje prvotne jezgre u današnji obred, pun ljepote i sklada, sposoban znakovima i riječima izraziti ono što znači i što sadrži.

A evo sada mnogi traže da se obred promijeni kako u pouci tako i u samom kanonu.[3] Prema raznim prijedlozima koje smo čuli promjena naše mise bila bi

[1] Smiljan Čekada, biskup u Skopju, Banjoj Luci i Sarajevu, poznat po svom herojskom držanju prema vlastima za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata. Za svoje zauzimanje za progonjene Židove posmrtno mu je dodijeljen naslov "pravednika među narodima". Ovaj prilog biskup Čekada nije mogao izreći u auli već ga je dostavio u pismenom obliku.

[2] Acta. Conc. Vaticani II – Periodus 1.

[3] "(Rimski) Kanon" je dotada i još na koncilu bila oznaka za "euharistijsku molitvu" koja je dotada bila jedinstvena u Zapadnoj Crkvi.

tako korjenita da bi je jedva i prepoznali oni koji su navikli na nju onakvu kakva je dosad. Eto, jučer smo čuli prijedlog da se napusti svekoliki obred današnje liturgije Latinske Crkve i da se mjesto njega uvede novi, "ekumenski" obred koji bi sastavili stručnjaci liturgičari svih kršćanskih konfesija po uzoru na Posljednju večeru.

Neovisno o svim ostalim aspektima trebalo bi imati pred očima psihološki učinak takve promjene. Ne će li vjernici, kojima je liturgija dosad bila stožerom čitave vjerske i nadnaravne sfere, jednako tako relativirati i sadržaje svoje vjere?

Nemam ništa protiv toga da se obnove neke stvari u redu mise, ali toga neka bude malo, samo ono što je nužno da se vjernicima olakša učinkovito sudjelovanje.

Slično moram reći i o latinskom jeziku na misi. Neki koncilski oci napali su ga na neprijateljski način. Nisam protiv prava posebnih liturgijskih jezika i obreda u istočnim Crkvama kao u nekim drugima koje su su ta prava zakonito stekle. No nikad ne smijemo zaboraviti da je latinski zajednički i sveopći jezik Zapadne Crkve. To je jezik koji je mlijekom svojih prsiju hranio kulturu i civilizaciju Evrope i čitavog Zapada. Tom jeziku dugujemo nebrojena i neizmjerna dobra. A sada da se taj jezik posve izbaci iz svete liturgije? Valjda zato da se na nama ispuni riječ: "Othranio sam i odgojio sinove, a oni su me prezreli." (Iz 1,2) Daleko od nas da učinimo takvo štogod i povrijedimo taj ures naše Crkve.

Ako bi se pak to stvarno dogodilo onda će na sljedećem ekumenskom koncilu Duh Sveti ili morati ponoviti duhovsko čudo, kad je u Jeruzalemu sišao na apostole, ili će sići s neba da nas kazni za našu nesmotrenost i zamrsi naše jezike, kao što je u Starom svijetu učinio kaznivši one koji su se usudili graditi toranj babilonski. Meni se ovo drugo čini vjerojatnijim.

Još jednom naglašavam: ne protivim se tomu da se dade više prostora narodnom jeziku u poučnim dijelovima mise. Ono što traži dobro duša neka bude vrhovni zakon katoličke zajednice! No baš u tomu i jest stvar: U čemu se sastoji dobro duša? Dobrohotno se odnositi prema svim strujanjima modernog života i popuštati svim zahtjevima današnje generacije? Dobro znamo kakve se sve zablude šire današnjim svijetom, koje su pregnule ne samo da ovladaju građanskim društvom već da se uvuku i u Crkvu. A nije li mlada generacija koja glasno zahtijeva totalnu promjenu svega a posebno vjerskog života ono što "danas jest, a sutra će se baciti u vatru" (Lk 12,28) dok "istina Gospodnja ostaje u vijeke" (Ps 117,2)?

Na taj bi se način Crkva Katolička u vremenu kad ljudski rod, barem u svom zapadnom dijelu,[4] teži za jedinstvom na društvenom, političkom i ekonomskom polju, odrekla svoga već stečenog jedinstva da bi zadovoljila zahtjevima individualizma ili bolje rečeno bezobzirnog partikularizma te bi svela svoj ustroj – ne samo na području liturgije – na neke prastare i primitivne oblike.

Sve nam dakle govori da u pitanjima vjerskog života postupamo oprezno i da trijezno važemo one prijedloge koji u ime bilo kakvih reformi, ne samo liturgijskih, kucaju na vrata Crkve.

Toliko o misi. No ima i drugih stvari koje se gromoglasno najavljuju kao spasonosne novosti i kao takve bi se trebale uvesti u liturgiju latinske Crkve. Tako *sakramentalna koncelebracija i pričest pod obje prilike*. Koliko ja vidim, te novosti jedva da će imati neko praktično značenje u duhovnom životu vjernikâ. Stoga ako bi Oci odlučili da se ta praksa stare Crkve uvede u pojedinim prilikama, neka bude kako oni odluče. Na to ne treba trošiti mnogo riječi.

Na kraju neka mi se dopusti sljedeća opaska. Neki misijski biskupi rekoše da je latinski jezik posve stran njihovim vjernicima i da ga teško mogu naučiti. No svi ti biskupi – Indijci, Japanci, Afrikanci – ovdje govore izvrsnim latinskim jezikom. Zaključak je očit: ako ga mogu naučiti ovi, zašto ne mogu i drugi?

Na kraju sam svoga govora. Svima nama na pouku naš je Gospodin izrekao prispodobu: "Svaki pismoznanac u kraljevstvu nebeskom sličan je kućedomaćinu koji iz svojih zaliha iznosi novo i staro." (Mt 13,52) Neka zagovornici novog promisle: i staro!

Prijevod s latinskog: **K. Veselić**

[4] tj. onom dijelu koji je u doba Koncila bio "s ove strane komunističke željezne zavjese". (op. prev.)

Ni temeljito ni objektivno

U ovogodišnjemu 5. broju časopisa "Marulić" dr. Juraj Batelja odgovara, pod naslovom "Temeljito i objektivno", na moj prikaz njegova djela "BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC – SVJEDOK EVANĐELJA LJUBAVI", objavljen u prethodnomu, 4. broju istog časopisa, pod naslovom "Površno i pristrano djelo o bl. Alojziju Stepincu". Bateljinoj kritici moga članka pridružio se je, također u 5. broju, i gospodin Lojzo Buturac tekstom koji je tiskan pod naslovom "'Površno i pristrano djelo o bl. Alojziju Stepincu' (2)". Ovim želim odgovoriti obadvojici mojih kritičara.

U svomu članku "Površno i pristrano djelo o bl. Alojziju Stepincu" iznio sam šezdesetak prigovora djelu dr. Batelje, navodeći doslovno njegove tvrdnje za koje držim da su neistinite, i po potrebi obrazlažući zašto držim da su neistinite. Na bitni dio ni jednoga moga prigovora dr. Batelja nije odgovorio i pokušao ga pobiti niti je priznao svoje notorne neistine. Umjesto toga, on kaže da će se osvrnuti tek na nekoliko mojih primjedbi, "koje jasno obezvređuju sve druge" moje zakjučke, te iznosi stvari koje ne spadaju u bitni dio mojih prigovora. Pri tomu se dr. Batelja služi čudnom logikom. Kad bi njegovih desetak primjedbi i bilo istinito i odnosilo se na bit mojih prigovora, što nikako nije slučaj, ne znači da je ostalih pedesetak prigovora neosnovano i neistinito. Znajući da svoje tvrdnje ne može braniti argumentima, dr. Batelja se povlači iz rasprave, tvrdeći da ja svojim pisanjem širim i potpirujem neslogu u hrvatskomu narodu. To nije istina. Neslogu šire i potpiruju svi oni koji, poput njega, pišu neistine o hrvatskoj prošlosti. Ja vjerujem u istinitost onoga što pišem pa se ne povlačim iz polemike dok se ne utvrdi istina. A dr. Batelja i u odgovore na moje prigovore njegovu djelu nastavlja sa širenjem neistina.

Nimalo kvalitetniji u svomu pisanju od dr. Batelje nije ni gospodin Lojzo Buturac. Ni on se gotovo uopće ne osvrće na moje bitne prigovore djelu "Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi". Pa ako koji put to i učini, on pokušava nategom opravdati tvrdnje dr. Batelje, domišljajući se što je ovaj tobože mogao misliti izričući neku svoju tvrdnju. Pri tomu pokazuje da su mu nepoznata logička pravila o dokazivanju. Tako, npr., za Mačeka on kaže da "Batelja piše da je od ustaških vlasti bio osuđen na smrt, a Gabelica tvrdi da to nije istina, s tim da ni jedan od njih za svoje tvrdnje ne nudi dokaze". Gospodin Buturac bi morao znati da bi istinitost svoje tvrdnje morao dokazati onaj tko tvrdi da određena činjenica postoji, a ne onaj tko poriče njezino postojanje.

Dakle, dr. Batelja bi morao dokazati da su vlasti NDH osudile Mačeka na smrt, a ne ja da ga nisu osudile. U svojim "Memoarima" dr. Maček nigdje ne spominje da su ga te vlasti osudile na smrt, a da se je to dogodilo, on to sigurno ne bi prešutio. Izgleda da kao glavni dokaz u utvrđivanju povijesnih činjenica gospodin Buturac uzima svoje sjećanje ili Meštrovićeve "Uspomene na političke ljude i događaje". To može biti samo sporedan i trećerazredni a nikako glavni dokaz. Inače, primjedbe koje gospodin Buturac upućuje meni, sastoje se uglavnom od tvrdnji o partizanskoj pobuni, o hvalospjevima dr. Mačeku i o Meštrovićevim "svjedočanstvima" o bl. Stepincu.

Želeći se još konkretnije osvrnuti na neistinito pisanje dr. Batelje i gospodina Buturca, ističem:

1. Dr. Batelja tvrdi da je supruga dr. Ante Pavelića bila Židovka. To znači da su joj i otac i majka bili Židovi. Ja sam odgovorio da to nije istina, jer je njezin otac bio "Martin Lovrenčević, istaknuti pravaš, čisti Hrvat pa ona ne može biti Židovka". Namjerno nisam htio još točnije iznositi njezino podrijetlo. Ostajući i dalje pri svojoj tvrdnji, da je ona bila Židovka, dr. Batelja se poziva na izjavu bl. Stepinca, kojemu je dr. Pavelić, između ostaloga, rekao: "Jasno je, konačno i moja supruga nije čiste arijevske rase..." Dakle, dr. Pavelić nije rekao da njegova supruga *uopće* nije arijevske rase nego da nije *čiste* arijevske rase. Njezina je majka bila židovskoga a otac hrvatskoga podrijetla. Prema tomu, ona je bila polu-Židovka a polu-Hrvatica po podrijetlu, a Hrvatica po svomu nacionalnom osjećaju, što je pokazala cijelim svojim životom. Dakle, dokaz na koji se poziva dr. Batelja, pobija njegovu tvrdnju.

2. Dr. Batelja u svojoj knjizi tvrdi da se u "jesen 1944., pod vodstvom generala Lorkovića i Vokića, pokušalo i u Hrvatskoj" provesti "vojni puč s nakanom stupanja u vezu sa saveznicima", zbog čega su obojica u Lepoglavi bili osuđeni na smrt i smaknuti. Ja sam na to stavio ovaj prigovor: "Lorković i Vokić su 30. kolovoza 1944. razriješeni ministarske dužnosti i stavljeni u kućni pritvor, pa je time propao pokušaj puča, što ujedno znači da je puč pokušan najkasnije u ljeto a ne u jesen 1944. Lorković nije bio general nego isključivo politička ličnost. Ni on ni Vokić nikada nisu bili osuđeni na smrt." O svim ovim mojim prigovorima, izuzevši stavljanje u kućni pritvor, dr. Batelja u svojim primjedbama šuti, što znači da ih priznaje, ali nema hrabrosti to reći. On tvrdi da su Lorković i Vokić odmah bili uhićeni i zatvoreni, a ne stavljeni u kućni pritvor, pa kao dokaze za to navodi zabilješke iz Dnevnika bl. Stepinca od 29. kolovoza 1944., između 11. i 15. rujna 1944., 19. rujna 1944. i 8. siječnja 1945. i izvješće Zapovjedništva PTB-a (Poglavnikove tjelesne bojne – op. I. G.) od 6. rujna

1944., a ono glasi: "Po zaključku suda P.T.S. od 5. rujna 1944., koji je nadležan za sudovanje i nad pripadnicima P.T.B. – lišeni su časničkog čina ANTE VOKIĆ I MLADEN LORKOVIĆ, te su izključeni iz redova pripadnika Poglavnikove tjelesne bojne. Ujedno su poslani u zatočenje."

Dakle, nesporno je da su dr. Lorković i Vokić bili zatočeni. To proizlazi i iz moga pisanja, kada kažem da su oni smrtno stradali u Lepoglavi. No, pitanje je kada su bili zatočeni. Za utvrđivanje toga dana od svih dokaza koje nudi dr. Batelja najmjerodavnija je izjava Zapovjedništva PTB-a od 6. rujna 1944., da je sud PTS-a (Poglavnikova tjelesnog sdruga – op. I. G.) 5. rujna 1944. odlučio, između ostaloga, da se dr. Lorković i Vokić pošalju u zatočenje. To je izjava službenoga tijela, dadena u okviru njegova djelokruga, pa joj treba vjerovati. S tim su u skladu i zabilješke iz Dnevnika bl. Alojzija Stepinca između 11. i 15. rujna 1944., od 19. rujna 1944. i 8. siječnja 1945., u kojima se govori o molbama Lorkovićeve i Vokićeve obitelji, upućenim bl. Stepincu, da se zauzme za njih dvojicu. U zabilješci u spomenutom Dnevniku od 29. kolovoza 1944. kaže se da je toga dana bl. Stepinca posjetio general Vokić, koji je zajedno s "dr. Mladenom Lorkovićem za dva dana bio lišen položaja i obadva strpani u zatvor". Očito je da je ta bilješka pisana naknadno, jer se 29. kolovoza nije moglo znati što će se dogoditi dva dana kasnije, pa je zato nevjerodostojna. Znači da dr. Lorković i Vokić nisu poslani u zatočenje prije 5. rujna 1944. Od 30. kolovoza 1944. do tada bili su u kućnomu pritvoru, izgleda bez straže, ali nadzirani. To potvrđuje i ministar dr. Vjekoslav Vrančić, inače osobni prijatelj dr. Lorković a, u članku "Slučaj ministara Lorkovića i Vokića", tiskanom 15. kolovoza 1968. u "Hrvatskomu narodu", u Buenos Airesu. On je u spomenutomu razdoblju posjetio dr. Lorkovića u njegovu stanu, pa su mu te stvari neposredno poznate. Dakle, istinita je moja tvrdnja da su dr. Lorković i Vokić najprije bili u kućnomu pritvoru, a kasnije poslani u zatočeništvo. Drukčija tvrdnja dr. Batelje je neistinita.

Ne ću se osvrtati na provokativne tvrdnje dr. Batelje o nekim časnicima i vojnicima, koji su u NDH osuđeni na smrt i strijeljani, jer mi slučaj nije poznat, pa ne mogu reći je li osuda pravedna ili nije.

3. Dr. Batelja i dalje tvrdi, unatoč momu poricanju, da je Mussolini priznao "NDH uz uvjet da bude politički usko povezana s Italijom i personalnom unijom ujedinjena s Italijom", da je to Pavelić "13. travnja telefonskim putem (iz Karlovca – op. I. G.) obećao Mussoliniju, koji mu je tek nakon toga obećanja, istom 14. travnja navečer dopustio iz Karlovca doći u Zagreb i preuzeti vlast" i da je ono "što je telefonski obećao Mussoliniju", Pavelić i potpisao u Rimu

18. svibnja 1941., i ujedno poriče moju tvrdnju da tada u Karlovcu uopće nije bilo talijanske vojske, pa Mussolini nikomu nije mogao ni odobriti ni zabraniti da ode iz Karlovca u Zagreb, jer je tada demarkaciona crta između njemačke i talijanske vojske išla smjerom Vinica – Slunj – Kulen Vakuf – Priluka – Livno – Grabovica – Mostar – Gacko. U svojim tvrdnjama dr. Batelja se kao na dokaz poziva jedino na pisanje Eugena-Dide Kvaternika i na činjenicu da je talijanska vojska u veljači 1943. počinila zločine u okolici Karlovca i u Krašiću. Njegovim primjedbama u pogledu demarkacione crte između njemačke i talijanske vojske pridružio se je i gospodin Lojzo Buturac, pa ću baš zato najprije raspraviti to pitanje.

U svomu prigovoru djelu dr. Batelje ja sam napisao: "*Još desetak dana iza toga* (iza 11. travnja 1941. – op. I. G.) demarkaciona crta, koja je razdvajala njemačke od talijanskih oružanih snaga, išla je smjerom Vinica – Slunj – Kulen Vakuf – Priluka – Livno – Grabovica – Mostar – Gacko..." To je bila privremena demarkaciona crta, koja je vrijedila otprilike do 25. travnja 1941. Kasnije je granica između tih dviju vojski pomicana prema sjeveru, pa se je 8. svibnja1941. definitivno ustalila na crti: Bregana – Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Prijedor – Banja Luka – Jajce – Donji Vakuf – Travnik – Visoko – Sarajevo – Prača – Ustiprača – Rudo, s tim da u svim tim mjestima ostaje njemačka vojska. Kao na dokaz da je u Karlovcu 13. i 14. travnja 1941. bila talijanska vojska jednako je tako bezumno pozivati se na ove riječi Dide Kvaternika: "Za vrijeme govora (dr. Pavelića) prolaze kroz Ogulin prvi odredi talijanske motorizirane divizije 'Torino' koju smo ostavili u Lokvama." Izgleda da dr. Batelja i gospodin Buturac nisu pomnjivo čitali moj članak i da dr. Batelja ne zna gdje se nalazi Ogulin i koliko je južnije od Karlovca. Ako je talijanska vojska prošla kroz Ogulin, ne znači da je došla u Karlovac i tu bila 13. i 14. travnja 1941.

Da bi pobio moje prigovore njegovu djelu navedene u ovoj točki, dr. Batelja se poziva na stranicu i pol teksta Dide Kvaternika, tiskane sitnim slovima. Ali ni u tomu tekstu Dido Kvaternik ne tvrdi da je dr. Pavelić u Karlovcu telefonskim putem obećao Mussoliniju da će NDH stupiti s Italijom u personalnu uniju, da je Italija pod tim uvjetom priznala NDH i da je Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. utanačena personalna unija NDH i Italije. Da Rimskim ugovorima nije utanačena ni personalna unija ni bilo kakva druga državnopravna sveza između tih dviju država, može se uvjeriti tko god pročita te ugovore.

Da bi prikazao dr. Antu Pavelića u što crnjem svjetlu, talijanskim pijunom, skoro izdajicom, dr. Batelja prenosi već spomenuto opširno pisanje Dide Kvaternika, kao tobože objektivnoga svjedoka povijesnih zbivanja, prema kojemu

je dr. Pavelić u Karlovcu priznao talijanska prava u Dalmaciji iako je imao njemačku potporu da odbije talijanske zahtjeve, pa čak unatoč efektivnom protivljenju nazočnoga njemačkog predstavnika, dr. Edmunda Veesenmayera, koji iskapča telefon Anfusu da ne može komunicirati s Mussolinijem i sl. Ali osim Dide Kvaternika postoje i drugi svjedoci tih povijesnih zbivanja: Mijo Bzik, Pavelić, Slavko Kvaternik i Veesenmayer, koji stvar opisuju posve drukčije. Slavko Kvaternik, Didin otac, na primjer, o događaju u Karlovcu kaže: "No ja se uopće ne sjećam je li u Karlovac nakon mene (popodne 14. 4. 1941. – op I. G.) došao dr. Veesenmayer i jesmo li o toj stvari kasnije razgovarali ili ne, i što." Došavši u Karlovac, on je tamo već zatekao Anfusa. Veesenmayer u svojim izvješćima njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova uopće ne spominje karlovačku epizodu i iskapčanje telefona. O tomu ništa ne piše ni Anfuso. Da su se stvari u Karlovcu tako dramatično odvijale kako to opisuje Dido Kvaternik, nemoguće je da se njegov otac toga ne bi sjećao i da bi to prešutjeli Veesenmayer u izvješću svomu ministarstvu odnosno Anfuso u svojoj knjizi. Ali uspomene sudionika političkih zbivanja, pogotovo kada se piše o političkim protivnicima, krajnje su nepouzdan povijesni izvor. A Dido Kvaternik je bio Pavelićev žestoki politički protivnik. Daleko pouzdanjiji su diplomatski izvori, u kojima politički predstavnici izvješćuju svoje vlade o zbivanjima na području svoga djelovanja, ili akti tih vlada. Takvih talijanskih ili njemačkih diplomatskih izvora i akata vlade, koji se odnose na NDH tih dana, ima desetak. Posebno valja istaknuti Hitlerove Opće smjernice od 6. travnja 1941., prema kojima "obalno područje u sjeverozapadnom području Jugoslavije, Dalmacija i Crna Gora pripast će Italiji", Privremene smjernice za diobu Jugoslavije od 12. travnja 1941., prema kojima se političko uređenje Bosne prepušta Italiji, i upute dadene von Ribbentropu na završetku njegova sastanka s Cianom u Beču 21. i 22. travnja 1941., prema kojima je Njemačka nezainteresirana u Hrvatskoj; ona nema ni najmanjeg prigovora personalnoj uniji između Italije i Hrvatske, s tim da se Rim i Zagreb o tomu dogovore, a Njemačka se ne protivi da Italija anektira cijelu Dalmaciju. Unatoč ovakvomu držanju Njemačke, koja je stopostotno bila na strani Italije, Paveliću je uspjelo otkloniti personalnu uniju i spasiti pretežan dio jadranske obale. Ni u notifikaciji kojom NDH moli da je Njemačka i Italija priznadu, ni u njihovu priznanju NDH ne spominju se nikakva talijanska prava u Dalmaciji ili na Dalmaciju. Dne 24. travnja 1941., dan uoči svoga sastanka s Pavelićem u Ljubljani radi razgovora o hrvatsko-talijanskoj granici, Ciano je u "Dnevniku" zapisao: "Radi se više o tomu, da se vidi što to Hrvati misle nego da se što zaključi. Ne će biti lako." Iz toga se vidi da

Pavelić nije imao nikakve obveze prema Italiji, ni teritorijalne ni političke naravi.

Pisanje Eugena-Dide Kvaternika je običan politički pamflet. Oslanjati se samo na taj pamflet, a potpuno prešućivati izjave ostalih sudionika zbivanja i diplomatske izvore i akte mjerodavnih vlada, dokaz je da dr. Batelja ne pristupa problematici na znanstven i objektivan način.

4. Dr. Batelja tvrdi da je postojala mržnja hrvatskih državnih vlasti prema bl. Stepincu, u prilog čemu navodi da su ga pogrdno nazivale "Soluncem", da je sam Pavelić pitao: "Što čeka onaj 'Solunac' da se nije iselio iz Dvora", da Pavelić i vlada nisu htjeli pred njim položiti prisegu, da se vlast nije s njim savjetovala prilikom donošenja zakonskih odredbi i provedbenih naredbi koje su se izravno ili neizravno odnosile na vjeru i ćudoređe ili tangirale vjerske odnose i sl., pa iz toga izvodi zaključak da su vjerski prijelazi otpočeli bez ikakva pitanja ili pristanka Katoličke crkve. Koliko su ovi "argumenti" tanki i prozirni, pokazat će njihova analiza, a iz daljnjih argumenata koje ću iznijeti vidjet će se sva blasfemičnost zaključivanja dr. Batelje.

Prema bilješci u "Dnevniku" bl. Stepinca od 12. travnja 1941. "zlobni jezici" su o njemu "širili kojekakve vijesti, a naročito da je kao Solunac sa Šubašićem pobjegao. (...) Te riječi *počeli* su širiti neki iz ustaških redova." U bilješci se ne spominju imenom i prezimenom osobe koje su *počele* širiti takve vijesti. Ustaše u to vrijeme nisu imale ni nosile nikakvu odoru, pa je nejasno odakle je voditelju "Dnevnika" bilo poznato da su te anonimne osobe ustaše. A bez obzira komu pripadale te osobe, one nisu određivale politiku Ustaškoga pokreta i NDH. Upravo u to vrijeme, naime od 11. do 16. travnja 1941., bl. Stepinac se je šest puta sastao s nekim od najviših prvaka NDH i Ustaškoga pokreta (dr. Milovan Žanić, gen. Slavko Kvaternik – 2 puta, dr. Jozo Dumandžić – 2 puta, i dr. Ante Pavelić). Uz to, za vrijeme služenja svečanoga obreda Uskrsnuća u katedrali Slavko Kvaternik, kao *zamjenik državnoga poglavara*, pristupio je k bl. Stepincu, kleknuo, poljubio mu prsten i zatražio biskupski blagoslov. Bl. Stepinac je tih dana vodio pogrebni obred Petru Milutinu Kvaterniku, bratu Slavkovu, koji je kao ustaša poginuo u Crikvenici. Ove činjenice mogu se protumačiti samo kao izraz bliskih i prijateljskih odnosa bl. Stepinca i nositeljâ hrvatske državne vlasti. Mjerilo tih odnosa nije ulica.

Primjedbe na račun bl. Stepinca koje se pripisuju dr. Anti Paveliću, potječu, po svemu sudeći, iz Draganovićeva "Dnevnika", koji se je kao rukopis čuvao u biv. RSUP-u BiH. Pisan je, dakle, nakon 1967. Dr. Draganović je u komunističkoj Jugoslaviji bio tretiran kao najveći njezin protivnik, a onda se je pod još

uvijek nerazjašnjenim okolnostima 1967. našao u njoj, davao javne izjave njoj u prilog i nije mu bilo sudeno. Otprije je poznat kao Pavelićev politički protivnik. Zbog svega toga njegove izjave valja prihvaćati s rezervom. Puno vjerodostojniji je "časni svećenik" (kako ga naziva dr. Batelja), inače Stepinčev tajnik, dr. Stjepan Lacković, koji je svakoga dana bio s bl. Stepincem, pa su mu u tančine bili poznati njegovi odnosi s hrvatskim državnim vlastima, dakle i s dr. Pavelićem. On je u nekoliko navrata izjavio da su ti odnosi bili korektni.

Prema dr. Batelji, sastanak bl. Stepinca i dr. Ante Pavelića 16. travnja 1941. bio je strogo služben i hladan. Ali drugi svećenici, na koje se on rado poziva, tvrde posve drukčije. Tako o. Aleksa Benigar i Vilim Cecelja kažu da je bl. Stepinac nakon toga sastanka izjavio: "Ako taj čovjek", misleći na dr. Pavelića, "bude upravljao Hrvatskom deset godina, kako mi je pripovijedao, Hrvatska će biti raj." Neka dr. Batelja javno odgovori govore li Benigar i Cecelja istinu ili ne govore i neka iz toga povuče potrebne zaključke.

Pišući o polaganju državničke prisege dr. Pavelića i hrvatske državne vlade 16. travnja 1941., dr. Batelja bitne stvari prikazuje neistinito. Ismet ef. Muftić nije bio muftija, nego samo zagrebački imam, jer je muftijstvo ukinuto god. 1936. Michael Becker je bio župnik Evangeličke luteranske općine u Zagrebu. Njima po položaju bio je ravan katolički župnik, dakle u ovom slučaju Vilim Cecelja. Polagati prisegu pred katoličkim nadbiskupom, zagrebačkim imamom i evangeličkim župnikom značilo bi uvoditi neravnopravnost među vjerskim zajednicama, što bi bilo politički štetno.

Bl. Stepinac nije bio nikakav ustavnopravni čimbenik u NDH, pa ga se je moglo, ali nije moralo pitati za savjet prilikom donošenja pojedinih zakona. Nije mi poznato da je ijedna država u svijetu tražila ili da danas traži takav savjet od katoličke hijerarhije. To nisu tražile države koje su imale zaključen konkordat sa Sv. stolicom, a ne traže ni danas, pa zašto bi to tražila NDH, koja nije bila de iure ni priznata od Sv. stolice. Kada bi to tražila od bl. Stepinca, morala bi i od reis-ul-uleme i od evangeličkoga biskupa. Bitno je da su ti zakoni u skladu s katoličkim učenjem. A da su bili, potvrđuje pismo bl. Stepinca kardinalu Maglioneu 24. svibnja 1943., u kojemu stoji da se hrvatska vlada "energično bori protiv pobačaja", da je strogo "zabranila sva pornografska izdanja", da je ukinula "masoneriju i vodi ogorčenu borbu protiv komunizma", da je "izdala uredbe protiv bogohuljenja", ona hoće "da vojnici budu kršćanski obrazovani", "insistira na religioznom obrazovanju mladih u školama", "nije protiv vjerskih škola", povećala je "dotacije za sjemeništa i druge crkvene ustanove", povećala je "mjesečne doprinose svećenicima", pomaže karitativnu

djelatnost i "pomaže podizanje i popravak crkava". Ovo nabrajanje bl. Stepinac završava općom konstatacijom: "Tomu se mogu dodati mnoge druge dobre stvari koje je hrvatska vlada učinila ili je spremna učiniti." I što onda dr. Batelja još hoće? Možda teokratsku državu.

Osim ovako usput navedenih nekoliko dokaza, koji demantiraju dr. Batelju i potvrđuju višekratne izjave dr. Stjepana Lackovića da su odnosi između bl. Stepinca i vlasti NDH bili korektni, iznijet ću u prilog tim izjavama još nekoliko činjenica. Iscrpnije njihovo iznošenje zahtijevalo bi dvostruko veći prostor nego što ga zauzima cijeli ovaj članak.

U okružnici svećenstvu zagrebačke nadbiskupije od 28. travnja 1941. bl. Stepinac ističe: "Poznavajući muževe, koji danas upravljaju sudbinom hrvatskog naroda, mi smo duboko uvjereni da će naš rad naići na puno razumijevanje i pomoć." Od početka uspostave NDH bl. Stepinac se energično zauzima da je Sv. stolica diplomatski prizna. Za svoga posjeta Sv. stolici u travnju i svibnju 1942. i u svibnju 1943. on daje pohvalne izjave o radu hrvatske državne vlade i poglavnika, a sve zlo u državi pripisuje četnicima i komunistima. Od prvoga do zadnjega broja koji su izišli u NDH, "Katolički list" i križarska "Nedjelja", koji su bili pod vlašću bl. Stepinca, pišu izrazito pohvalno, često s oduševljenjem, o poglavniku i Ustaškomu pokretu. U godinama 1943., 1944. i 1945. vrlo su česti posjeti između bl. Stepinca i najviših hrvatskih državnih i vojnih dužnosnika. Svaka dva tjedna po jedan. S dr. Antom Pavelićem bl. Stepinac ostaje u razgovoru ponekada po jedan ili po dva sata. To ne znači da je bl. Stepinac bio zadovoljan svim postupcima hrvatskih državnih vlasti ili da ih je odobravao. Protiv takvih postupaka, za koje je držao da nisu u skladu s Evanđeljem, on je prosvjedovao, ali mu to te vlasti nikada nisu uzimale za zlo. Dokaz tomu je i činjenica da ga je dr. Ante Pavelić odlikovao, a on mu je na tomu zahvalio i, po vlastitomu priznanju, jedanput je ili dvaput to odličje nosio na prsima. Takav korektan odnos s hrvatskim državnim vlastima bl. Stepinac je koristio da pomogne ugroženim osobama, a te vlasti su mu u tomu često izlazile u susret. Prema svjedočanstvu Eriha Lisaka, glavnoga ravnatelja Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost od rujna 1944. pa do sloma NDH, nadbiskupov tajnik bi ga nazvao i pitao kada može primiti nadbiskupa, i rekao mu zbog čega nadbiskup moli da ga primi. Cijeneći dostojanstvo zagrebačkoga nadbiskupa i njegovo zalaganje za opstanak hrvatske države, Lisak bi, da se bl. nadbiskup ne muči dolaziti k njemu, ugovorio sastanak u nadbiskupskomu dvoru i udovoljavao Blaženikovim molbama, ako se je radilo o lakšim slučajevima, iako su postojali dokazi koji su dotičnu osobu teretili.

5. Međutim, gospodin Lojzo Buturac, pozivajući se na Ivana Meštrovića, za kojega kaže "da je bio u zatvoru u Zagrebu na Savskoj cesti, gdje je bio bez suda osuđen na smrt", i na njegove "Uspomene na političke ljude i događaje", tvrdi da je bl. Stepinac zbog svoga držanja za II. svjetskog rata dobivao prijeteća pisma od Nijemaca i ustaša – pisma u kojima se govori da im je on najveći protivnik, da će ga ubiti nasred ulice ako nastavi govoriti protiv njih; da su ga hrvatski "fašisti" (misli pri tomu na ustaše) čak udarili kamenom u rame, i da se je u razgovoru strahovito oborio na Pavelića i ustaše, koji provode teror. Ali nije važno samo što se piše, nego i tko piše. Ivan Meštrović je bio čovjek izrazito jugoslavenske političke orijentacije. Za života kralja Aleksandra i to u mirno vrijeme izbatinano je nekoliko desetaka tisuća Hrvata. Istodobno je poubijano nekoliko stotina Hrvata i još više muslimana. Hrvatsko je narodno ime bilo stavljeno izvan zakona. Unatoč tomu, Meštrović je često odlazio u posjet tomu kralju, tamo se je gostio, ali nikada nije prosvjedovao protiv tih zločina, a kamoli da bi zbog njih prekidao prijateljstvo s kraljem. Nakon proglašenja šestosiječanjske diktature organizirao je sa skupinom režimlija poklonstveno izaslanstvo kralju, kako bi svijetu pokazao da hrvatski narod pozdravlja stavljanje svoga imena izvan zakona. U studenomu 1934. bio je jedan od organizatora potpisivanja tzv. Zagrebačkoga memoranduma, u kojemu se naglašava "da smo svi za ovu državu", dakle za Jugoslaviju. Kada je u prosincu 1939. JAZU zaključila da mijenja to ime u Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, on je protiv toga uputio otvoreno pismo javnosti. Njegove simpatije prema kralju Aleksandru izbijaju sa svake stranice njegovih "Uspomena". Mrzio je ne samo ustaše i NDH, nego i cijela područja odakle ustaše potječu (Imotska krajina, Tomislavgrad, Hercegovina). Tu mržnju nije mogao stišati ni nakon 20 godina, kada piše o imotskomu specijalnom nožu, iako takav nož nikada nije postojao. Svoje stanje u zatvoru dramatizira, iako je u ćeliji proveo samo desetak dana, a ostatak na bolničkomu odjelu. Hranu je od kuće dobivao, a odmah po izlasku iz zatvora prima ga poglavnik na razgovor. Ni sam ne tvrdi da je i jedan stražar na nj ruku stavio. Takav tretman nije postojao prema hrvatskim rodoljubima u Aleksandrovim zatvorima ni prema nama u Titovima zatvorima. Ne samo da hranu nismo od kuće dobivali nego za nas obitelj po više mjeseci nije ni znala. Ruke su nam na leđa bile vezane po 45 dana, po tri dana i tri noći neprekidno smo ispitivani. Nismo mogli ni sjesti ni spavati i za to vrijeme nam ništa nisu davali jesti. Tukli su nas. Po 12 sati smo visili o stropu, samo smo se nožnim palcima dodirivali poda. U Aleksandrovim zatvorima ubijene su hrvatske rodoljube s 3. kata bacali kroz prozor, kao da su tobože

počinili samoubojstvo. Dakle, Meštrović za vrijeme NDH nije "bio bez suda osuđen na smrt", niti je istinit njegov opis odnosa ustaša i Nijemaca prema bl. Stepincu. Kada bi to bila istina, onda bi to bilo zabilježeno i u "Dnevniku" bl. Stepinca, koji bi o tomu javno progovorio na komunističkomu suđenju ili drugom zgodom. Za to bi prije morali znati dr. Stjepan Lacković, apostolski vizitator opat Marcone ili njegov tajnik dr. Masucci, koji su svakodnevno bili s bl. Stepincem. Ali ni jedan od njih za to ništa ne zna, pa je očito da su to Meštrovićeve izmišljotine, nastale iz mržnje prema političkomu protivniku.

6. Nije bitno za ovu raspravu pitanje je li ogulinski župnik vlč. Ivan Mikan mogao biti imenovan župnikom župe sv. Marka u Zagrebu i je li to bila Pavelićeva želja. Bitno je da li je vlč. Mikan bio svećenik Riječke biskupije i je li s Pavelićevim znanjem bl. Stepincu upućeno anonimno prijeteće pismo zato što vlč. Mikan nije imenovan župnikom župe sv. Marka. I dalje tvrdim da je vlč. Mikan bio svećenik Senjsko-modruške biskupije, što bi dr. Batelja, pogotovo kao svećenik, morao znati. Nema nikakva dokaza da je spomenuto anonimno prijeteće pismo bl. Stepincu upućeno s poglavnikovim znanjem ili znanjem neke druge osobe iz vrha hrvatske državne vlasti, pa je građenje tvrdnje o hrabrosti bl. Stepinca u suprotstavljanju hrvatskoj državnoj vlasti na temelju takvoga pisma obična besmislica. I bez ovoga su poznati slučajevi da su se bl. Stepincu upućivala krivotvorena pisma kako bi se izazvalo njegov sukob s hrvatskom državnom vlašću. Tu mislim najprije na pismo koje mu je iz Zemuna 8. veljače 1942. uputio navodno dr. Prvislav Grisogono, a za koje je sam Grisogono javno izjavio da ne potječe od njega.

7. Ni u svojim primjedbama na moje prigovore njegovu djelu dr. Batelja nije razjasnio zbog čega je zagrebački kanonik dr. Pavao Lončar bio osuđen na smrt, jer u 1. svesku tvrdi da je to bilo zbog prosvjeda protiv ubijanja, terora i prisiljavanja Židova i pravoslavaca da prelaze na drugu vjeru, a u 2. svesku zbog uvrede poglavnika. To i sada proizlazi iz njegovih primjedbi, s tim da se u prilog prve teze on poziva na neki dokument navodno pronađen u pismohrani UDBE. Ali iz toga se dokumenta ne vidi od kada i od koga potječe, pa mu se ne može provjeriti vjerodostojnost. Iz njega se vidi da njegov sastavljač uopće ne poznaje problematiku židovstva u II. svjetskom ratu. U dokumentu se naime govori i o prisiljavanju na prijelaz sa židovstva na katoličku vjeru. Za položaj Židovâ nije bila bitna pripadnost ovoj ili onoj vjeri nego rasno podrijetlo, pa prelaskom na katoličku vjeru oni nisu ništa dobivali. Sve to upućuje na sumnju da je taj dokument krivotvorina, tim više što je u protimbi s izjavama bl. Stepinca, Savića Markovića Štedimlije i Miloša Obrkneževića te aktima MUP-a NDH, koje

izjave i akte će se naknadno navesti. Dr. Pavao Lončar je kao senior bio jugoslavenski politički orijentiran, pa je pred bogoslovima izvrgavao ruglu Pavelića, govoreći da nije normalan, i Nezavisnu Državu Hrvatsku. Na suđenju su protiv njega svjedočila dva mlada bogoslova, Vid Cipriš i Stjepan Šegudović. Ciprišu zato nije bilo omogućeno ređenje za svećenika sve do 4. svibnja 1952., a na robiji je bio od 1945. do 1951. Dr. Pavao Lončar je već za Novu godinu 1943. bio na slobodi, što znači da je u zatvoru proveo godinu dana i pet mjeseci, a ne dvije godine, kako tvrdi dr. Batelja. Istina je da je na sudu svjedočio u korist bl. Stepinca, predstavivši se da je "za stvar Narodno-oslobodilačkog pokreta trpio, i bio osuđen na smrt".

8. Dr. Batelja kaže da ne vrijeđa bl. Stepinca kad piše da je u Rim išlo iz Zagreba poklonstveno izaslanstvo potpisati pristupanje Hrvatske personalnoj uniji s Italijom. Ali kad se uzmu u obzir sve pojedinosti, vidi se da vrijeđa. Naime, Slavko Kvaternik je preko Vilima Cecelje zamolio bl. Stepinca da pusti Cecelju i pomoćnog biskupa Salisa-Seewisa da pođu u Rim kao članovi državnoga izaslanstva na potpisivanje Rimskih ugovora. O tomu je u "Dnevniku" bl. Stepinca polovicom svibnja godine 1941. zapisano: "Međutim nadbiskup je nakon promišljanja odlučio da pusti obojicu u Rim. (...) Stvar sa dinastijom još nije prodrla u javnost, ali mislim da Poglavniku, da spasi što više teritorija, i nije preostalo drugo nego da se odluči na to, što Italija traži, jer Njemačka ne će sada svađe između Hrvatske i Italije. Italija naime čini toliku presiju da bi okupirala čitavu Dalmaciju kad se ne bi prihvatio njezin zahtjev da na hrvatski prijesto dođe član savojske kuće." Iz ove bilješke u "Dnevniku" nedvojbeno proizlaze dvije stvari: 1. suprotno tvrdnjama Eugena-Dide Kvaternika i dr. Batelje, NDH u borbi s talijanskim imperijalizmom nije imala nikakvu potporu Njemačke, i 2. bl. Alojzije Stepinac je imao puno razumijevanje za Pavelićev položaj i odobravao je njegove političke poteze pri zaključivanju Rimskih ugovora pa je zato i dopustio da njegov svećenik Vilim Cecelja i pomoćni biskup Salis-Seewis kao članovi državnoga izaslanstva idu u Rim na zaključenje tih ugovora. Ako su ta dva svećenika išla s odobrenjem bl. Stepinca, onda su oni službeno predstavljali Katoličku crkvu u Hrvatâ i Zagrebačku nadbiskupiju. To je isto kao da je u izaslanstvu bio bl. Stepinac, pa je tvrdnja dr. Batelje da je to bilo poklonstveno izaslanstvo, dakle izaslanstvo koje se je išlo nekomu pokloniti u Rimu (Mussoliniju ili talijanskomu kralju), zaista uvreda bl. Stepinca. A nakon svega ovoga neka dr. Batelja odgovori na pitanja koja je sam postavio: "Kakva je to delegacija i kakvo je to bilo poslanstvo? Zar je doista išlo tražiti kralja ili izručiti Italiji velik dio hrvatskoga nacionalnog

teritorija?" Da bih mu pomogao, upozorio bih ga na dvije činjenice: 1. NDH je po površini bila gotovo dvostruko veća nego današnja Republika Hrvatska, i 2. raskidom Rimskih ugovora 10. rujna 1943., dakle nakon dvije ipol godine, cijela Dalmacija, pa i oni dijelovi koji su otkinuti Rapallskim ugovorom 1920., vraćena je u sastav NDH, dok je Republika Hrvatska čekala 5 godina da oslobodi okupirana područja.

9. 1. Iz činjenice što je državna cenzura u NDH zaplijenila uvodni članak "Katoličkoga lista" ne može se zaključiti o njezinu neprijateljskomu držanju prema Katoličkoj crkvi. Protiv te zapljene uputio je bl. Stepinac prosvjedno pismo dr. Mili Budaku, ministru bogoštovlja i nastave, dana 15. svibnja 1941. Iz toga se pisma ne vidi zbog čega je taj članak zaplijenjen, ali je kao cenzor apostrofirano Hrvatsko novinarsko društvo, kojemu je na čelu stajao Ivo Bogdan, nekadašnji predsjednik HKAD "Domagoj". U prosvjednomu se pismu ističe da bi neki ljudi iz Hrvatskoga novinarskog društva "da lično obračunavaju na ovaj način sa dr. Kolarekom urednikom 'Katoličkog lista'", kojemu on "kao svećeniku urednog i čestitog života" ne može ništa prigovoriti, i da bi za onakav uvodni članak kakav je izišao u sarajevskomu "Katoličkom tjedniku", dr. Kolarek "bio sigurno stavljen pred ratni sud". Iz ovoga se sa sigurnošću može tvrditi da uvodni članak u "Katoličkomu listu" nije zaplijenjen iz neprijateljskih pobuda NDH prema Katoličkoj crkvi. Uzrok zapljeni vezan je isključivo uz osobu dr. Nikole Kolareka, a možda se radilo i o animozitetu dvaju katoličkih aktivista – domagojaca, s tim da dr. Kolarek nije bio tako neporočna života kako to prikazuje bl. Stepinac. Dok su Jeftićevi velikosrpski oružnici uoči izbora 1935. masovno ubijali hrvatske seljake u okolici Slavonskoga Broda, dr. Kolarek je glasovao za Jeftića!

9. 2. Nije istina da je cenzura NDH zaplijenila govor Pija XII., koji je on održao prigodom 25. obljetnice svoga biskupskog posvećenja. Taj je govor objavljen u cijelosti ili u dijelovima i to: u "Katoličkom listu" br. 23 od 4. 6. 1942., br. 24 od 11. 6. 1942. i br. 25 od 18. 6. 1942.; u "Katoličkom tjedniku" od 7. 6. 1942., od 14. 6. 1942., od 28. 6. 1942., od 5. 7. 1942., od 12. 7. 1942. i 19. 7. 1942.; u "Hrvatskomu narodu" od 14. 5. 1942. i 15. 5. 1942.; u "Novoj Hrvatskoj" od 14. 5. 1942. i u "Nedjelji" od 14. 6. 1942. Kako su ga prenijele te novine, tako su mogle i sve ostale.

9. 3. Pismo bl. Stepinca mons. J. Hurleyju, regentu Apostolske nuncijature u Beogradu, od 2. ožujka 1946., pisano je u vrijeme najžešćih napada jugoslavenskih komunističkih vlasti na Katoličku crkvu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kada se svećenstvu masovno lijepila etiketa ustaštva. Te optužbe

prihvaćali su mnogi krugovi na Zapadu pa i u Katoličkoj crkvi. Zato i u spomenutom pismu, kojim opravdava svoje postupke, a pisano je američkom prelatu, koji sigurno i nije bio dovoljno upućen u hrvatska politička zbivanja, jače ističe distanciranost prema hrvatskim državnim vlastima i stradanja Srba, iako je u svojim dosadašnjim dopisima Sv. stolici bl. Stepinac često tvrdio da su Srbi, pa čak i u NDH, prvi započeli sa zločinima. Unatoč tomu, bl. Stepinac ni u ovomu pismu ne tvrdi da je bio u neprijateljstvu s hrvatskim državnim vlastima i da je od njih na bilo koji način bio ugrožen, jer "latentni stalni sukob" i "opozicija" ne znače neprijateljstvo.

9. 4. Zbog istih razloga, iznesenih u prethodnoj točki, u pismu mons. Hurleyju netočno se navodi sadržaj biskupske poslanice od 24. ožujka 1945. i tvrdi da je državna cenzura na svoju ruku "umetnula ime bivše države" (NDH – op. I. G.) umjesto riječi "koja je ostvarena u vlastitoj državi" (nespomenutoj imenom – op. I. G.). Ovo je samo djelomice točno. U "Katoličkomu listu" br. 12. – 13. od 29. 3. 1945., koji je bio, naglašavam, službeno glasilo Zagrebačke nadbiskupije, sporno mjesto glasi: "A kad je u drugom svjetskom ratu ta misao (državne nezavisnosti – op. I. G.) još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj Državi..." Tako isto tekst glasi i u križarskoj "Nedjelji" br. 8 od 25. 3. 1945. Dakle, u crkvenim službenim glasilima nije se diralo u tekst biskupske poslanice. Ali u "Hrvatskomu narodu" i "Novoj Hrvatskoj", dakle u svjetovnim novinama, obojima od 25. 3. 1945., umjesto riječi "Državi" stoje riječi "Nezavisnoj Državi Hrvatskoj". Sadržajno se tu ništa nije mijenjalo, jer je iz teksta cijele poslanice vidljivo da se pod vlastitom Državom misli na Nezavisnu Državu Hrvatsku. I bl. Stepinac je u više svojih govora tu hrvatsku državu nazivao punim imenom: Nezavisna Država Hrvatska. No, da je ova formalna promjena teksta poslanice u svjetovnim novinama djelo državne cenzure, ona bi promjenu teksta provela u prvom redu u "Katoličkomu listu" i u "Nedjelji". Kako to nije, sa sigurnošću se može tvrditi da su tekst u "Hrvatskomu narodu" i "Novoj Hrvatskoj" mijenjali njihovi glavni i odgovorni urednici Antun Šenda i Vilim Peroš, želeći istaknuti ime hrvatske narodne države, nasuprot Jaltskoj konferenciji, koja je deklarirala obnovu Jugoslavije, protiv čega su širom NDH održavane prosvjedne skupštine.

10. Dr. Batelja i dalje, bez ikakvih argumenata, tvrdi da je hrvatska državna vlast odlučila pravoslavce prevesti u Katoličku crkvu. Njemu sekundira Lojzo Buturac, tvrdeći da se Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu od 3. svibnja 1941. kosi s crkvenim propisima, zbog čega je Nadbiskupski duhovni stol u više navrata prosvjedovao. Tvrdim da to nije istina. Spomenuta zakonska

odredba sastoji se samo od dva paragrafa. U 2. paragrafu govori se o stupanju na snagu te zakonske odredbe i da prestaju vrijediti svi propisi koji su s njom u proturječju, pa taj paragraf nije važan za meritum stvari. Prvi paragraf glasi: "Do donošenja zakona o vjeroispovjednim odnosima ukidaju se svi dosadašnji zakonski propisi o načinu prelaza s jedne vjere na drugu. Za valjanost prelaza potrebno je, da stranka, koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu upravnoj vlasti prve molbe (kotarskoj oblasti odnosno gradskom poglavarstvu) o svojoj odluci i da dobije potvrdu o toj svojoj prijavi, te da se ispune vjerski propisi one priznate vjeroispovijesti, na koju stranka prelazi." Pozivam dr. Batelju i gospodina Buturca da točno navedu i citiraju crkveni propis s kojim se ovaj propis kosi. Pri tomu bih htio podsjetiti ih na članak "Rad na unutrašnjoj obnovi", objavljen u "Katoličkomu listu" br. 21 i 22 od 3. lipnja 1941., u kojemu se sa zanosom govori o propisima koji uređuju prijelaz s jedne vjere na drugu. Očito je da ni bl. Stepinac nije mislio da bi se Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu kosila s crkvenim propisima. Da se u NDH nikoga nije sililo da prelazi s jedne vjere na drugu, dakle ni s pravoslavlja na katolicizam, govore ovi dokazi:

a) U okružnici MUP-a NDH od 10. listopada 1941. nalaže se nižim državnim tijelima: "Sve oblasti imadu strogo paziti na to, da nitko ne vrši bilo kakvog moralnog ili materijalnog pritiska, a najmanje, da silom prinuđuje bilo koga, da prelazi s jedne vjere na drugu. Takove počinitelje imadu vlasti u tom poslu najenergičnije spriečiti, Velikoga župana izviestiti, te protiv njima po zakonu postupiti."

b) U okružnici istoga ministarstva od 21. listopada 1942. naređuje se lokalnim vlastima ovo: "Svaka prisila (fizička ili psihička) za prielaz grkoistočnjaka (pravoslavaca – op. I. G.) na rimokatoličku ili koju drugu priznatu vjeru najstrože se zabranjuje."

Obje su ove okružnice u skladu s Pavelićevim govorom u Hrvatskomu državnom saboru 28. veljače 1942.

c) Savić Marković Štedimlija, Crnogorac i pravoslavac, istaknuti publicist, koji je za vrijeme NDH živio u Zagrebu, u pismu upućenom iz Zagreba Ivanu Mužiću 20. prosinca 1968. piše: "Zaista, po direktivama se nije progonilo pravoslavlje nego srpstvo. Pojedinci su progonili pravoslavne Ukrajince, Makedonce, Ruse i Bugare, ali su zato kažnjavani. Za Crnogorce ja sam izvojevao povoljan status. Stradali su par njih jer su tvrdili da su Srbi ili da su komunisti. Tko je imao moju iskaznicu, a nije se ničim kompromitirao, ostao je u službi, na poslu i u stanu kao i svaki Hrvat."

d) Miloš Obrkneževič, Srbin i pravoslavac, roden u Beogradu 1910., pravnik, u Kraljevini Jugoslaviji službenik Srpske pravoslavne crkve u Srijemskim Karlovcima, pisac Ustava Hrvatske pravoslavne crkve i tajnik metropolita Germogena do 1944., tvrdi u svojoj raspravi "Razvoj pravoslavlja u Hrvatskoj i Hrvatska pravoslavna crkva" (München-Barcelona, 1979.) da pravoslavci nisu prisiljavani da prelaze na katoličku vjeru niti je to bilo "u nameri državnih vlasti NDH".

e) Na ispitivanju u zatvoru tadašnji javni tužitelj tzv. Narodne Republike Hrvatske 19. rujna 1946. pitao je bl. Stepinca je li mu "bilo poznato, da su Srbi bili progonom od strane ustaša, a u namjeri da sačuvaju svoj život, prisiljeni da prelaze na katolicizam i da molbe, koje su eventualno upućivali duhovnim vlastima, nisu bile rezultat njihovog osvjedočenja". Bl. Stepinac je na to rekao: "U to pitanje ne ulazim, jer je episkopat jasno postavio principe prelaza, a prelaznici su imali zdravu pamet i slobodnu volju da slobodno odlučuju da li će preći ili ne." Ako su prelaznici imali slobodnu volju da slobodno odlučuju, znači da nisu bili prisiljavani. Očito nezadovoljan takvim odgovorom, ispitivač mu je postavio još konkretnije pitanje: "Da li je prije izdavanja rezolucije (Biskupske konferencije od 17. i 18. 11. 1941. – op. I. G.) bilo nasilnog prelaza Srba na rkt. vjeru?" Na ovo je uslijedio Stepinčev kratak i kategoričan odgovor: "Nije."

Pitam dr. Batelju i gospodina Buturca, zašto ne vjeruju barem bl. Stepincu, koji tvrdi da vlasti NDH nikoga nisu prisiljavale da prelazi s pravoslavlja na katolicizam?

11. Želeći dr. Batelju izvući iz neprilike zbog njegove tvrdnje da je Pavelić odmah na početku NDH dr. Mačeka osudio na smrt, gospodin Buturac se služi sofizmom, pa kaže "da je Maček osuđen na jasenovački logor", "a Batelja možda smatra da osuda na Jasenovac nije daleko od osude na smrt". Svako lišavanje slobode uzrokuje čovjeku patnju, ali i među zatvorima postoje razlike. Prema vlastitomu kazivanju, dr. Maček je u Jasenovcu dobivao hranu po izboru, vino, cigarete i sl., sve besplatno. Toga nisu imali dr. Šime Cvitanović, dr. Mladen Lorković, prof. Ivo Oršanić, Jerko Skračić i ostale ustaše koje je vlast Mačekove Banovine Hrvatske zatočila u logor Lepoglavu i Kruščicu kod Travnika. Među njima je još jedna razlika: ustaše su slane u logore jer su se borile za nezavisnu hrvatsku državu, a Maček zato što je htio likvidaciju Nezavisne Države Hrvatske i uvođenje njemačke vojne uprave, dakle stavljanje Hrvatske pod njemački okupatorski režim!

12. Dr. Batelja podrugljivo govori o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa tvrdi da o njezinoj slobodi "najbolje govori podatak da se od Ludbrega i Varaždina nije moglo slobodno do Zagreba, ni od Zagreba do južnih strana Hrvatske bez talijanskih i njemačkih propusnica". Bio sam dijete pa o tomu nemam iskustva, ali nekoliko članova moje obitelji živjelo je u Zagrebu, često su dolazili u Imotski, iz Zagreba su išli u Bjelovar, išlo se je i u Slavoniju nabavljati kukuruz da se prehranimo, o tomu se u kući često pričalo, ali nikada nisam čuo da su im trebale talijanske i njemačke propusnice. U svakomu slučaju, Nezavisna Država Hrvatska, sa svim svojim manama i vrlinama, bila je moja država, za nju smo živjeli i ginuli, druge nismo imali, a za nju se je zalagao i bl. Stepinac. No i bez obzira na to, jedno je nedvojbeno: dr. Batelja tvrdi neistinu, da je NDH prijetila "fizičkome integritetu nadbiskupa Stepinca".

U Zagrebu, 2. prosinca 2010.

Ivan Gabelica

Tri četvrtine stoljeća plodonosnog života

(prigodom 75. rođendana Alfija Kabilja)

I bez posebnog proučavanja statističkih podataka može se zaključiti da je Alfi Kabiljo trenutno naš najizvođeniji skladatelj, čija popularnost stalno raste razmjerno njegovoj neuništivoj stvaralačkoj energiji i elanu. Ali, s obzirom na to da je statistika neumoljivi pratitelj svakodnevnih događaja i najvjerodostojniji dokaz pratećih zbivanja, treba iz mnoštva Kabiljovih biografskih podataka izdvojiti prvo nastup na Festivalu jugoslavenske radio-difuzije 1960. s pjesmom *Zekini jadi*, čime je lansirano novo skladateljsko ime na našem zabavnoglazbenom obzoru. Uspješan festivalski *debut* potvrđuje se već sljedeće, 1961. godine, kada Kabiljo na Zagrebfestu osvaja nagradu žirija za pjesmu *Pisano u noći*, a publika proglašava najpopularnijom njegovu pjesmu *Cvrčak i mrav.*

Usporedno studira i 1963. diplomira arhitekturu, kojom se nikada u životu više nije ozbiljnije bavio. Prevladala je ljubav i strast za glazbom, uz prirođenu nadarenost, koju su u njemu otkrili i njegovali profesori Margita i Rudolf Matz, najprije od 1942. do 1945. godine, u svojoj privatnoj glazbenoj školi u Mesničkoj 15, da bi kasnije u školama *Pavao Markovac* i *Vatroslav Lisinski* završio klavirsku poduku također kod prof. Margite Matz. Osim toga, u to se vrijeme iz te generacije mladih ljudi, još srednjoškolaca, izdvojila skupina koja je mnogo vremena posvetila samonaobrazbi, posjećujući gotovo sve operne predstave u HNK i koncerte u Glazbenom zavodu i dvorani "Istra". Oni najnadobudniji među njima, Ivica Žanko, Antun Celio-Cega i Zvonimir Berger (te pisac ovog članka), osnovali su početkom 1952. "Collegium musicum", kasnije u Zagrebu poznat pod imenom *Opera u sobi.* Od samog početka radu tog ansambla za kućna muziciranja pridružio se i Alfi Kabiljo, te sudjelovao u izvedbama Donizettijeve opere *Don Pasquale* (pjevao naslovnu

ulogu) i Straussove operete *Šišmiš* (kao inspicijent !!), te kao flautist u nekim komornim koncertima.

Kada se baci pogled na proteklih 50 godina Kabiljova stvaralaštva, dolazi se do drugog bitnog elementa njegove cjelovite umjetničke ličnosti, a to je bogatstvo raznolikosti, koje se odražava u impozantnom broju djela različitih oblika, stilova i žanrova, čija kvaliteta u kontinuitetu proteklih godina iskazuje vrlo visoke vrijednosti. Nije teško zamisliti veliki i široki lûk – kojemu se na jednom kraju nalazi već spomenuta pjesma *Zekini jadi* iz 1960., a na drugom komična opera *Casanova u Istri* (praizvedena 3. listopada 2009. u HNK "Ivan pl. Zajc" u Rijeci) kao svojevrsni drugi vrhunac u dosadašnjem Kabiljovu opusu, ako se kao prvi vrhunac uzme mjuzikl *Jalta, Jalta* iz 1971. godine.

Međutim, komponiranje opere u današnje vrijeme ekonomske krize bila je prava avantura i izlet u nepoznato, a još je trebalo osigurati izvedbu. Riječki HNK odvažno je i hrabro preuzeo na sebe rizik, koji se višestruko isplatio. Ansambl je poslu prionuo s vidljivim entuzijazmom i žarom, što i nije moglo rezultirati nego velikim uspjehom kod publike, koja je djelo na praizvedbi prihvatila uz burno odobravanje.

I napokon treće, ali svakako kao najvažnija karika u lancu Kabiljova opusa: *mjuzikl*. Zagrebačko gradsko kazalište *Komedija* pokrenulo je početkom druge polovine 20. stoljeća izvođenje poznatih američkih mjuzikla, koji su ubrzo našli put do publike. Taj uspjeh i oduševljen prihvat nove glazbeno-scenske forme potaknuli su redatelja i tadašnjeg direktora *Komedije* Vladu Štefančića da pokuša i kod naših umjetnika pobuditi zanimanje za pisanje mjuzikla. I tako se ubrzo afirmirao tandem: Milan Grgić kao libretist i scenarist, te Alfi Kabiljo kao skladatelj, da bi već njihov prvi rad *Velika trka* (1969.) postigao zapažen uspjeh. Slijede Kabiljovi mjuzikli *Dlakav život, Ivan od leptira, Car Franjo Josip u Zagrebu, Kralj je gol* (dobitnik Porina), *Crveni otok, Vjenčani list, Tko pjeva zlo ne misli, Madame Hamlet,* zatim TV mjuzikli *Dramolet po Ciribiliu* i *Porodično stablo*, te dječji mjuzikli *Hvali more, drž' se kraja, Bijela pustolovina* i *Andersenove priče.*

Ne samo među njima, već u cjelokupnom hrvatskom glazbeno-scenskom korpusu, posebno mjesto zauzima već spomenuta *Jalta, Jalta*, koja je svojom temom o podjeli svijeta krajem II. svjetskog rata, što ju uz neprisutne moćnike Roosevelta, Churchilla i Staljina prema svojim kriterijima provode njihovi sobari Larry, Stanley i Griša uz pomoć ruske domarke Nine Filipovne, postala prava nedosanjana bajka o "zelenoj livadi", idealnom nedostižnom i nepostojećem izoliranom mjestu na zemaljskoj kugli, na kojemu

nema mržnje, zlobe, zavisti niti ikakva drugog zla, nego postoji samo ljubav, sloga razumijevanje i prijateljstvo. Glavne melodije kao što su Grišina pjesma *Jalta, Jalta,* Ninin song *Što će biti s nama sutra da l' to netko zna?* i pogotovo završni song *Neka cijeli ovaj svijet* postali su sveopće kulturno i glazbeno dobro, a *Jaltinih* preko 1200 predstava u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i inozemstvu, dok se izvedbe svih mjuzikla ukupno penju na preko 2000, potvrđuju tezu pisca ovih redaka prema kojoj vertikalu u hrvatskoj glazbeno-scenskoj produkciji sačinjavaju: opere *Porin* Vatroslava Lisinskog, *Nikola Šubić Zrinski* Ivana pl. Zajca, *Ero s onoga svijeta* Jakova Gotovca, praizveden 1935. (pod zlogukim proročanstvom nekog tadašnjeg kritičara kako je jedan hrvatski skladatelj opet uzalud napisao operu!!!); opereta *Mala Floramye* Ive Tijardovića i mjuzikl *Jalta, Jalta* Alfija Kabilja, koga su mediji sasvim zasluženo prozvali *kraljem hrvatskog mjuzikla.*

Od ostalih Kabiljovih djela treba spomenuti balete *Kentaur XII* (dobitnik *Porina*) i *Pandorina kutija*, zatim simfonijski hommage Georgu Friedrichu Händelu *Voda i vatra,* Koncert za flautu i orkestar, komorna i solistička djela za razne instrumente, najviše za njegov instrument flautu, te vokalni ciklus *Rabelais tripartitus.*

Značajno mjesto zauzimaju i Kabiljove glazbe za filmove i TV serije. Za boravka u Los Angelesu napisao je glazbu za filmove *Scissors, Sky Bandits, Fear, Gymkata* i *The Girl,* a od hrvatskih filmskih djela kojima je autor glazbe spomenimo *Kužiš stari moj, Seljačka buna, Deps, Novinar, Gospođica, Pad Italije, Okupacija u 26 slika, Osuđeni, Nedaj se Floki* i dr.

Slijede brojne zabavne melodije i šansone, a za gudački ansambl transkibirao je *Slike s izložbe* Modesta Petroviča Musorgskog i *Mlado lišće* Božidara Kunca. Na nekoliko zimskih Olimpijskih igara najpoznatiji svjetski klizači klizali su na njegovu glazbu. Osim u Zagrebu, svoje diskografske i filmske projekte snimao je u Barceloni, Beču, Londonu, Los Angelesu (Hollywood), Madridu, Parizu, Tokiju, Ljubljani i dr., a sudjelovao je, i pobjeđivao, i na brojnim festivalima popularne glazbe u domovini (Zagreb, Opatija, Split, Krapina) i svijetu (Rio de Janeiro, Tokio, Los Angeles, Tel Aviv, Malta 2 puta, Seul, Palma de Mallorca, Kairo, Aleksandrija, Atena, Caracas, Mexico City, Curaçao i dr.).

Za svoja ostvarenja primio je niz nagrada i priznanja, kao što su *Porin* i *Status* za životno djelo, Povelja grada Zagreba, 3 zlatne *Arene* na filmskim festivalima u Puli, zatim nagrade *Ivan pl. Zajc, Josip Štolcer-Slavenski, Milivoj Koerbler, Kairos, Boris Papandopulo* itd. U jednom je mandatu bio predsjednik Hrvatskog društva skladatelja, a član je međunarodne organizacije FIDOF.

U ovoj svečarskoj prigodi (Kabiljo je rođen u Zagrebu 22. prosinca 1935.) treba istaknuti da je pred nama život i umjetnički opus u punom zamahu i u neumornoj stvaralačkoj groznici, koju kao da protok vremena uopće ne može okrznuti. I stoga uz najsrdačnije rođendanske čestitke idu i najbolje želje da nas u dobru zdravlju i primjerenoj fizičkoj i radnoj kondiciji Alfi Kabiljo obdari novim umjetničkim ostvarenjima! Ujedno, ovu bi prigodu trebala iskoristiti naša muzikološka struka kako bi se prišlo stručnoj valorizaciji i sistematskom popisivanju i numeriranju cjelokupnog Kabiljova opusa, koji već sada poprima obrise jednog od najopsežnijih, najbogatijih i najbrojnijih u čitavoj povijesti hrvatskoga glazbenog stvaralaštva.

Antun Petrušić

130. godište jeronimske *Danice*

Nakon džepnog kalendara *Danica 2011* te istoimenoga 12-lisnog i jednolisnog zidnog kalendara izašla je u izdanju HKD-a sv. Jeronima i knjiga *Danica 2011*, koju je 18. studenoga 2010. na tribini u jeronimskim prostorijama na Trgu kralja Tomislava 21 u Zagrebu prikazao publici Perica Grgec.

Na početku toga, 130. godišta najtiražnijeg jeronimskog izdanja nalazi se kalendar za 2011., s rimokatoličkim i grkokatoličkim spomendanima i blagdanima i s važnijim datumima iz julijanskoga kalendara, te podatcima o izlascima i zalascima Sunca i o Mjesečevim mijenama. Taj kalendarski dio ujedno je posvećen hrvatskim marijanskim prošteništima i svetištima, odnosno njihovoj naslovnici: Majci Božjoj, tako što je svaki mjesec popraćen slikom Marije kao naslovnice jednoga od njezinih svetišta u Hrvatskoj i kratkim tekstom o tom svetištu. Iza kalendarskog dijela Danice slijedi kratka astrološko-meteorološka rubrika s podatcima o pomrčinama Sunca i Mjeseca i o početcima godišnjih doba u idućoj godini, zatim mali šematizam Crkve u svijetu i Crkve u Hrvatâ, popis važnijih datuma u 2011. godini u muslimanskom i židovskom kalendaru i popis državnih praznika u Republici Hrvatskoj.

Danica se u svojem prvom godištu zvala *Koledar i ljetopis*, i do danas je ostala i jedno i drugo, pa zato nakon spomenutih rubrika slijedi kratka kronika događaja u Jeronimskom društvu u razdoblju proteklom od objavljivanja *Danice* za 2010. Iza te kronike ili ljetopisa nalazi se uvodni članak – o Majci Božjoj i njezinim svetištima u Hrvatskoj te o nekim obljetnicama u sljedećoj godini, vezanima bilo uz HKD sv. Jeronima ili uz općepoznate

javne osobe kao što su Stjepan Radić ili ban Josip Jelačić. Iza uvodnika je članak Lojze Buturca o obnovljenju Sisačke biskupije i hodočasnički putopis Željka Vegha, pod naslovom *Bistričko prasvetište*, posvećen nepoznatom umjetniku koji je oblikovao čudesni drveni kip Majke Božje Bistričke. Tu se tzv. opći dio *Danice* prekida ustupajući mjesto rubrici *Mala Danica*, na 16 stranica obojenoga papira, s literarnim radovima djece i odraslih (Anica Barković, Marinko Marinović), namijenjenima ne nužno samo djeci, i s nagradnim natječajem za mlade literate (Ana Šarić, Diana Bošnjak, Monika Krištić) te s molitvicama i pjesmicama što su ih djeca (Lara Buturac, Antun Sučić, Petra Kordić) ili odrasli zapisali prema kazivanju svojih baka, djedova ili druge starije rodbine ili znanaca (Jelka Subotić, Lojzo Buturac, Roko Sudar), ili pak prema vlastitom sjećanju (Veronika M. Hasan). Na kraju je *Male Danice*, kao i obično, nagradna križaljka.

Zatim se nastavlja opći dio *Danice* – svjedočanstvom Bosiljke Bačure iz Centra za pomoć trudnicama "Djetešce, na sunašce!" i dvama poglavljima (o eutanaziji i o osvajanju Amerike) prevedenima iz knjige *Osnovni priručnik za katolike bez kompleksâ* Joséa Gonzáleza Horilla. U općem dijelu *Danice* također pišu: Juraj Lokmer o Majci Božjoj Goričkoj na Krku te Ivan Armanda o benediktinskoj opatici Vjekoslavi Gojanović, velikoj šibenskoj pučkoj prosvjetiteljici, kojoj će se 2011. navršiti 100-godišnjica smrti.

Daničina rubrika *Lijepo i ugodno*, s beletrističkim uradcima i pučkih pisaca, ali i književnikâ poput, npr., Mladena Jurčića, počinje upravo njegovom napetom pričom pod naslovom *Vizija*. Slijedi tekst Josipa Jurčića u spomen prof. Petru Grgecu, pa božićni igrokaz Magdalene Vlah-Hranjec, duhovita priča o. Joakima Dudaša *Crkveni gulaš* i, na prijelazu iz rubrike *Lijepo i ugodno* u rubriku *Braći izvan domovine*, članak Darka Žubrinića posvećen Ljeposlavu Periniću, Kralju lutaka.

Rubrika Braći izvan domovine, kao i Mala Danica, na obojenom je papiru, a donosi adrese hrvatskih katoličkih misija i socijalnih ureda u Zapadnoj Europi te Sjevernoj i Južnoj Americi. Završava zapisom pristiglim iz Berlina, od Sonje Breljak, pod naslovom Čija sam ja?. Slijedi rubrika Diljem domovine, u kojoj pišu: Mijo Miće Ušić povodom 40 godina što ih je sa svojom suprugom proživio, kako kaže, na moru i istarskome suncu; Lovre Torbarina o ravnokotarskim naseljima, selima i zaseocima oko brda Vrčeva; Marinko Marinović o neriješenoj zagonetki ostataka nepoznatoga grada na brdu Otavcu te o zagrebačkom Krvavom mostu. Nikola Bićanić javlja se pričom iz nedavne prošlosti

grada Gospića – o popularnom tamošnjem brijaču Ivi Kremeniću, a Ignac Munjko je za ovo godište Danice priredio prilog o crkvama i kapelama u Parku prirode "Medvednica" i oko njega. Lovro Buturac pak u ovoj rubrici piše, na primjeru Siska i sisačke okolice, o tome zašto nam izumira naša sela, dok je Ivan Ćosić Bukvin zabilježio, pod naslovom Torba, još jednu autentičnu priču iz svoga šokačkoga kraja. To je i završetak rubrike Diljem domovine, iza koje se nalaze podatci o obljetnicama istaknutih osoba iz hrvatskoga javnoga života, u godini 2011., i rubrika Na spomen preminulim članovima Jeronimskoga društva Mati Marčinku i Jerku Baueru. Na kraju je znanstvenopopularna rubrika Zanimljivo i korisno, u kojoj pišu Ivica Ružička o meteoropatiji i o ishrani vozačâ tijekom duge vožnje, a Zdenko Kremer o tzv. slobodnom softveru (nasuprot onom vlasničkom). Na samom kraju Danice nalazi se još popis poštanskih ureda u Republici Hrvatskoj.

J. G.

Bilo jednom u Zagori

(Stanislav Pejković: *Bilo jednom u Zagori*, prvonagrađena monodrama na 17. Raosovim danima, Medov Dolac, 2010.)

Literarni uradak *Bilo jednom u Zagori* još je jedna u nizu ispričanih priča o Zagori, o povijesti vremena i prostora u kojemu su ljudi dan započinjali sa *zvizdon Zornjačom* kako kaže autor ove monodrame, a podne određivali po sunčanoj osi. Pejković se ničim ne naslanja ni na jednu i ničiju sličnu priču. Njegova inspiracija naprosto je samo snaga duha i uma ljudi koji žive u skladu *s prirodom i zemljom*, onih ljudi koji čvrsto stoje na svim povijesnim vjetrometinama i spremno dočekuju plodnu i rodnu, kao i sušnu godinu.

Raosovski pronicljivo, nenametljivom lakoćom od samog početka monodrame, plijeni pozornost u svojoj retrospektivi, bez prepoznatljive kronologije, nudeći čitatelju splet životnih situacija, katkada bolnih, katkada veselih, ali uvijek obojenih duhom zajedništva. Uz vječno intrigantnu temu odnosa muško-žensko, odnosa *did-baba* koji imaju naglašeni naturalističko-erotski pečat, pisac nas vraća u povijest najboljih majstora kovača, vraća nas na derneke, sila i načine momačkih udvaranja. Priča nam priču o čuvanju stada, čuvanju mrtvaca i naručenim narikačama, priču o najboljim majstorima zidanja kuća kamenim *vacadama*, o krčenju zemlje u kojoj bi se *kamen zainatijo* i o ljudskoj tvrdoglavosti koja ga mora pobijediti kako bi napravio *suvozid da vitar ne odnese zemju*. Koje li nevolje!

A onda slijede slike iz seoske idile šišanja ovaca i *gargašanja* vune kada bi društvo *pivalo, smijalo se i ubijalo vrime u duge zimske noći.*

Bilo je i najljepših festivala na selu dok su mlade djevojke bosonoge gnječile grožđe – prava svečanost za muške oči.

Nije pisac zaboravio ispričati i bolne priče o neminovnosti odlaska u pečalbu, o političkom razdvajanju obitelji... Svaka od ovih životnih situacija dobiva piščevu obojenost u ironijsko-sarkastičnom ruhu. Kako drugačije iščitati događaj u kojem su dva sina pokopala ćaću popola u dva *greba*: ustaški i partizanski! Kako doživjeti priču u kojoj su dva brata, misleć i da se radi o nekoj poslastici, pojela prah iz zlatnog ćupa koji je stigao iz Amerike?! Da bi jedan od njih uzviknuo: *Ajme brate, mi izidosmo ćaću!* Reklo bi se da je piščeva bešćutnost velika. Ali, ne. Riječ je o iznimnom književnom postupku kojim Pejković

Zagoru od nekada svojom znatiželjom i vrhunskim umijećem oživljava i pretače u tragikomediju apostrofirajući humorističnu notu kao temeljnu odrednicu u opstanku i nadvladavanju svih životnih neugodnih i ugodnih nepredvidljivosti.

Ova monodrama višestruko je jedinstvena kako u svom *ikavskom* izričaju i bogatstvu leksika koji je baštinom hrvatskoga jezika, tako i u sadržajnom smislu. Pred čitateljem je istinska ljudska stvarnost Raosovog prostora i vremena. Pisac nam slika vršaj u kojemu je *stožina* čovjek, nepismen, ali jak i temperamentan, čovjek koji zna pobijediti nedaću, sušu, glad, neizvjesnost i strah od sutra. Kako? U zajedništvu sa susjedom, s Bogom, sa samim sobom. Jedino tako mogao je preživjeti istinu da se *rpa sirotinje* oplođuje u ljubavi ljudskog znoja, ili onu drugu istinu da *zdrav čovik zdravu kokoš izijo nije!*

Pisac na kraju iskazuje svoje žaljenje za ljepotom koja je spajala duše, koje su, u svojoj civilizacijskoj neprosvijećenosti, izvanrednom duhovitošću i narodnom mudrošću znale odgovoriti na svaki životni izazov.

U traženju ljepše postelje, nestašici vode i sigurnoga kruha, Zagora je bila (nažalost to je i danas) postaja odlazaka, na koju se ljudi vraćaju sa sjetom, ali i sa željom: da iz nevolje napuštena, s ljubavlju bude obnovljena i nikada *dok ima* – kako kaže Pejković – *mrva duše i mrva pameti* ne zgasnu običaji Zagore. I, neka tako bude!

Mara Pezo

Igra suprotstavljenosti

(Zdravko Kurnik, Zvonko Petrović, Julija Ivić, Duško Matas, Boris Nazansky, Zdenko Oreč, Rudi Stopar: *Olovka i kist*, haiku – hajge; naklada: Duško Matas; Zagreb/Sevnica, 2010.)

Ova četverojezična zbirka (hrvatski, slovenski, engleski, japanski) haikua s crtanim ilustracijama (takozvanim hajgama) jedinstveno je međunarodno izdanje. Sedmero je autora objavilo po sedam pjesama koje je sve ilustrirao jedan od njih (Stopar). Knjiga dakle sadrži četrdeset i devet haikua. *In memoriam* uvrštena su dva značajna hrvatska haiđina – Kurnik i Petrović – a knjiga je i *hommage* nedavno preminulom doajenu, nestoru i bardu, akademiku prof. dr. Vladimiru Devidéu, rodonačelniku i pioniru haikua i japanologije u nas, kojemu je, s njegovim vlastitim haikuom, posvećeno uvodno mjesto u ovoj osebujnoj zbirci.

Svi autori knjige u haikuu su našli ne profesionalni, književnički, nego uzgredni interes. Tako je tu prim. dr. sc. Duško Matas – neuropsihijatar, forenzičar i diplomirani pravnik, Boris Nazansky – inženjer kemije, pisac,

novinar, enigmatičar, dr. sc. Zdravko Kurnik – matematičar, enigmatičar i aforističar, Zvonko Petrović – profesor, Zdenko Oreč – nastavnik i aforističar, Rudi Stopar – kipar i grafičar, Julija Ivić – ugostiteljica. Svi su oni afirmirani haidini, obilno nagrađivani i objavljivani u zemlji i inozemstvu, u zbirkama, zbornicima, časopisima i antologijama.

Samozatajna i skromna prevoditeljica na japanski Seiko Araki-Gerl izrekla je suštinu istine o haikuu: "Jednostavan je u izrazu, ne rasipa riječi i dosljedno izbjegava subjektivnost i osjećajnost. Samo u nekoliko riječi uspijeva izraziti sve. Iako se kloni osjećajnih izraza, u čitatelju izaziva osjećaje. Uz pomoć haikua moguće je razumjeti najvažniju vrijednost tradicionalne japanske kulture: suptilnost u jednostavnosti ili, drugim riječima, oplemenjenu jednostavnost... Općenito nije primjereno razmetati se riječima ili, još gore, površno zlorabiti osjećajne izričaje."

U *Predgovoru* Željko Funda, i sam ugledni haiđin, potvrđuje da je haiku "primjer verbalne/verbalizirane interakcije *yina* i *yanga*... Interakcija nije haikuovski 'zamrznuta', tj. verbalizirana u tri stiha bez tropa gdje se dva ovdašnja i ovočasna elementa prirode (*yinyangovski*) dodiruju i isprepliću... Na nekom *yinu* ('toploj', 'pasivnoj', 'tami') pokreće se neki 'svijetli', 'hladni', 'aktivni' *yang* i baš se u takvoj (u biti, taoističkoj) interakciji stvara haiku, pjesnička umjetnina koja svojom poetikom pokazuje konkretne primjere vječne i sveprisutne veze mikro i makro svijeta koji nas, gle čuda!, baš sada, tu negdje, u našoj blizini okružuju..."

Može se postaviti analogija između haikua i šaha. S jedne strane zahtjevna disciplinirano st (5-7-5 slogova u tri stiha – u haikuu dopuštena je poneka *licentia poetica à propos* te forme), a s druge neograničena sloboda izražaja u ipak danim tematskim okvirima kautela, uzanci i postupaka *lege artis*. Haiku se, u smislu tradicionalne "trebologije", mora držati pravila *small is beautiful*: biti koncizan, lapidaran, pregnantan, suptilan.

I te obavezne osobne sažetosti odlikuju sve autore ove zbirke: principi japanske tradicije – zen, tao, jinjang, zarezni vrtlog – kružnica crnog s točkom bijelog u centru i bijeli krug u crnom zarezu – dijalektičko-materijalno jedinstvo suprotnosti – ništa nije potpuno tamno, kao ni totalno svijetlo, ali ni sivo.

U stihovima se ovih pjesnika nailazi upravo na ovu igru suprotstavljenosti, što daje snažnu smislenu i koncepcijsku ravnovjesnu harmonijsku prerasporedbu.

Ova knjiga značajan je prilog haiku-publicistici, uspjelo kolektivno izdavačko djelo sedmero priznatih i poznatih hrvatsko-slovenskih haiđina.

U mekom povezu, s naslovnicom u tri boje i crtežima u dvije: crveno, crno (sivo), s obiljem japanskih ideograma, kaligrafije, prijevoda na japanski u japanskom pismu i latiničnoj transliteraciji.

Svaki je autor dobio i svoj monogramski signum – egidu u japanskom stilu, a njihovi odjeljci – poglavlja od po sedam haikua nose naslove kao zbirke u zbirci: Z. Kurnik *Svjetionik noću*, Z. Petrović *Klas pšenice*, J. Ivić *Bijeli galeb*, D. Matas *Konjska potkova*, B. Nazansky *List mlade breze*, Z. Oreč *Skrpana amfora*, R. Stopar *Mjesečev srp*.

Stoparovi crteži kistom i perom u kružnici stilski su ujednačeni s njegovim ranije objavljivanim radovima, a donijeti su u japanskoj tehnici laviranog tuša i punog poteza kistom.

Ljubomir Radovančević

U znaku svjetlosti

(Dugeč, Malkica: *Žigice vjere / Vom Winde gerissen* [dvojezično u dvije knjige, hrvatski/njemački]: ur. Krešimir Šego: 145 x 215, meki uvez, 123 str. : K. Krešimir; Zagreb, 2010.)

Internetska me veza spojila s pjesnikinjom Malkicom Dugeč, tako da sam imao čast biti onim koji pabirči, piše i govori o njezinim pjesmama (čak i urednikom). Profesorica po struci, ova vrijedna ambasadorica hrvatstva radi i kao novinarka, sudionica je mnogih znanstvenih susreta, tribina, književnih susreta, stalno nastanjena u Stuttgartu. Zbog niza neželjenih okolnosti i zbog progona izazvanog osnivanjem ogranaka Matice hrvatske, sa svojim suprugom Božom Dugečom (pok.) bježi iz Jugoslavije, ali iz Hrvatske, dušom i svim svojim bićem, nikada. Upravo takvu sam je upoznao, a književnost nas je zbližila do te mjere da smo ostvarili i nekakvu pjesničku korespondenciju, pjesmom na pjesmu, što bi trebalo izrasti u našu zajedničku knjigu... Dugeč se okušala i kao pjesnikinja za djecu, a mnoge su joj pjesme uglazbljene.

U ponuđenih sedamdeset pjesama nove knjige (Žigice vjere) kroz devet ciklusa, devet krugova, probija se do svoje ljubavi, do pjesme, do svoje domovine. Poput mnogih pečalbara svoju Hrvatsku nosi u sebi, a s njom i njezine ljepote i strahove. Naslovi ciklusâ naslovi su i početnih pjesama, koje ih i tematski obilježavaju: Žigice vjere, Dječak na ljuljački, U zapučku jave, Usprkos vjetru, Nesta zelen san, Hrvatska pogača, Oda hrvatskom jeziku, Stuttgartski mozaik, Zri sloboda snena; a svojim višeznačjem izražavaju suvislu ideju mijenjanja svijeta ljepotom djela, kulturom duha i uljudbom.

Žigice vjere su slavljenice vatre koja otkriva ljepotu. Dosjetka da se pjesma nazove *žigicom*, bajkovit je

odraz davno napamćenih riječi, dragih i toplih uspavanki koje nikada ne prestaju buditi čula. Danas ih je sve manje, glas zamjenjuje slika ili ledeno svjetlo ekrana. Oštećene su mlade generacije za najljepši zvuk, zvuk majčinskog, snagu očevog, bakinog i djedovog glasa. Nestale su dobre tete, stričevi... Otuđila se rodbina od rodbine, čovjek od čovjeka... Zato su *Žigice vjere* jeka u svima nama, jeka tradicionalnih ljepota i uzvišenih osjećaja: spram domovine, spram čovjeka, spram kulturnoga naslijeđa i njegove ljepote.

Prva *žigica*, pjesma, govori o ljudima koji su dobri, koji su sanjari, vjerni svojim pogledima na svijet i okolinu. "Tako prijatelji oćute dodire Vječnosti / Te u svom zemaljskom stanu / Žigicama vjere potpaljuju nadu / U povratak dobrih ljudi." (Žigice vjere).

Molitvene pjesme i molitveno iskustvo trajno su pjesnikinji utkani u osjećaje. Ona se moli i sv. Franji: "Pučinom mira razapni jedra!" (Molitva Svetom Franji) Koliko je održiv mir u nama kada smo opetovano opterećeni tuđim programima? "Počesto ja ne želim znati / Kakvo je vrijeme ni kol'ko je sati..." (Ovozemna ura)

Drugi ciklus mogao bi (Dječak na ljuljački, Majka i dijete, Dvije zavičajne rijeke, Zagreb, Zagrebačka uspinjača, Grički top...) biti namijenjen i djeci. Pogled je to iz iskustva odrasle osobe koja dobro poznaje psihologiju odrastanja, te se kroz imaginaciju pjesme približava dječaku i obasipa ga nježnostima kroz stih: "Uputio se dječaku na ljuljački. / Ne znajući mu ime, / Tepao mu stihove, rime. / Oblio mu suzama lice / A zatim je ptice / U visoku letu pratio / Te napokon k meni / Na klupu se vratio." (Dječak na ljuljački). Ipak, u ovom ciklusu izdvojio bih domoljubnu pjesmu posvećenu Zagrebu, ne samo zbog kajkavskog izričaja:

Zagreb

Nigdo med nami još nemre znati
Kak ovaj svet je zmazan i mali.
Od brig i straha on nemre spati.
Ni Zagreb ne spi. Kaj niste znali

Da devetstotin prohujalih let
Ni bile mira i hudi je svet
Naš beli Zagreb ves zatrti štel.
Ni top sa Griča ni mogel, ni smel

Pozdravlati meše, taubeke, puk...
No svet je ves znal da horvacki muk
Top sa Griča bu zazval, razbudil.

I prišel je čas. Zagreb se zbudil
Pod nebom horvackim srečan i bel.
Nigdo ga strti nigda ne bu smel!

Treći ciklus dotiče se socijalno-političkih tema, kroz blagu ironiju i igru riječi, opominjući na stanje koje jest, koje bi se moglo popraviti i poboljšati: "Magla je. Prašina guši. / Bedem riječi i djela se ruši. / Milosti nema. / Stup vjekovima graden / Rukama i umom / U jedan mah / Postade prah." (Doba razgradnje) Sarkazmu i satiri spram trenutačnoga stanja i međuljudskih odnosa najbliža je pak pjesma Krojači pravde. ("Da meni dodijeli odličja / Onaj što punu vreću / Nepravdi na leđima nosi, / Rekla bih: "Hvala, ne ću, / Jer ja odličja čitam s naličja / Gdje pisano stoji: / Tko se pravde boji, / Nek' je drugima ne kroji!")

Treba li živjeti poput trava koje nemoćno čupaju vjetrovi i čija krhka snaga ponovno ustaje mašući suncu? Što možemo naučiti od trava? Ustajati, uporno ustajati. Usprkos vjetru jedino ljepota ima sigurnu trajnost: "Osjetiš li u sebi, / Kad javom budeš kročio, / Radost pritajenu, / Zašto ju ne bi / U govor pretočio? / Zašto ju ne bi / Dijelio sa svima, / Dok još ljepote u tebi ima?" (Dok ljepote ima)

Pjesnikinja se sjeća dragih ljudi, prijatelja, o kojima piše u ciklusu: Nesta zelen san. "S nebeske visine / Kaplju, / Kaplju / Gorčine / U srca dubine." (Gorčine) Ta se gorčina posebice može, i mora, dotaći Vjenceslava Čižeka, uznika kojega su mučili, i koji je u zeničkoj tamnici oslijepio, ali je ostao zabilježen u srcima pečalbara kao neizbrisiv pjesnički duh i borac za dostojanstvo i pravičnost: "Crna jama zemaljskoga pakla / Zaslijepila oči pravednika. / U zjenicu bolno ga je takla. / Potamnjela od slobode slika!" (Pjesma rukom nenapisana) Cjelokupni šesti ciklus pjesama posvećen je Vjenceslavu Čižeku. Bol koju je on osjetio, ječi u svima nama. Njegova snaga uzdigla mu je duh do trajne pamtljivosti. Monstrumi su u nama, izvedemo li ih na svjetlo prije nego što počnu djelovati, oni će nestati, na svjetlu su nemoćni. Upravo to želi pjesnikinja: ne suditi im, ne pogubiti ih, nego ih pokazati, dovesti ih u stanje prepoznatljivosti. Njihov je poligon tama.

Sloboda je pjesnika pisati o svemu što mu dotakne čula, što ga uzbudi do stvaralačkog čina. U ovoj knjizi nalazimo i pjesme, odnosno mozaik impresija, o gradu Stuttgartu, u kojemu pjesnikinja živi: Neckar, Königstrasse, Primjedba, Posljedica globalizacije, Fernseheturm, Bahnhof, Dvoumljenje, u kojima govori o multikulturalnim i globalizacijskim problemima u tome gradu.

Tematski su joj interesi raznovrsni. "Obavilo mi more misli, hoda sklad, / Razbuktalo u srcu svjetla vodopad / Pa čak i crne misli učas razvedri. / Tad smiri se. I tiho u dan odjedri. // Ako me more snova pjenom obgrli, / A zatim u visine suncu pohrli, / Reći ću: Sretno ti bilo, more moje!" (Okrznulo me more)

Pjesme Malkice Dugeč odavno su izborile svoje mjesto, svoj prepoznatljiv jezik i stil oslonjen na tradiciju i modernu, kojim se služi prema svom gradbenom osjećaju kako bi zaokružila jasnu poruku. Te poruke su žigice

u čitatelju, koje ga navode na razmišljanje, pa neka i ovo moje gonetanje bude žigica svjetlosti njezine poezije.

Fabijan Lovrić

Romansirana studija o glagoljici

(Jasna Horvat, *Az*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009., str. 247)

Fenomen glagoljice, koja je oblikovala hrvatsku književnost i kulturu u najranijemu razdoblju njihova razvoja; kao i značaj privrženosti ćirilometodskoj tradiciji, koja se očituje u sačuvanim spomenicima hrvatske pismenosti – glavnim su temama romana *Az*, koji autorica naslovljava po nazivu prvoga glagoljičnoga slova, ali i po početnoj riječi na jednom od najpoznatijih među najstarijim spomenicima hrvatske pismenosti – *Bašćanskoj ploči* (nastaloj oko 1100.).

Zaintrigirana važnošću glagoljice u razvoju hrvatske kulture, ali i u svijesti o našoj samobitnosti, Jasna Horvat, ispisujući petodijelnu strukturu svojega romana, progovara na nov, postmodernistički način o životu Konstantina Filozofa, svetoga Ćirila. Polazi od glavne teze poznatih ćirilometodskih teorija o postanku glagoljice, prema kojima je tvorac ovoga neobičnoga pisma Konstantin Filozof, koji se kasnije, prilikom svećeničkoga ređenja u Rimu, nazvao Ćirilom, prema grčkoj riječi *kyrilos*, što znači "svjetlo svjetlu".

Jasna Horvat sugestivno, kao što to čine i ćirilometodski teoretičari, govori da je Konstantin Ćiril glagoljicu stvorio prema božanskome nadahnuću. Nastojeći ga podrobno opisati i od stvarne povijesne osobe stvoriti književni lik, ona o njemu progovara kroz razmišljanja triju pripovjedača: njegova brata Metoda, bizantske carice Teodore te knjižničara Anastazija koji pokušava napisati prvu biografiju Svete braće. Takav joj način pripovijedanja omogućava da pruži širu sliku povijesnih događaja koji su obilježili deveto stoljeće u kojemu su Sveta braća živjela, a koje je bilo prijelomno u određenim spornim pitanjima unutar Crkve (borba ikonoklastâ i ikonodulâ, pitanje trojezične hereze prema kojoj se liturgijski čin može odvijati samo na latinskome, grčkom i hebrejskom jeziku, a Konstantin Ćiril u liturgiju uvodi i staroslavenski književni jezik kojemu je upravo on tvorac i za koji je stvorio i posebno pismo – glagoljicu). Ovakva pripovjedna struktura autorici daje priliku da zamišlja suvremenike Konstantina Filozofa koji, govoreći o njemu i njegovim postupcima, zapravo govore i o samima sebi, o svojim dvojbama i željama. U tome je smislu osobito uspio drugi dio romana, naslovljen *Desetice carice Teodore*. Svrgnuta bizantska carica, zatvorena u samostanu u kojemu je zajedno sa svojim kćerima

postala prisilnom monahinjom, razmišlja o Konstantinu koji je bio prijatelj njezinom sinu, sada caru Mihaelu III., ali koji je nju uvijek podsjećao i na njezina pokojnoga prvorođenca Konstantina. Govoreći o tvorcu glagoljice, Teodora još više govori o samoj sebi, o sudbini žene koja je uživala ugled i držala vlast, a doživjela je da ju vlastiti sin svrgne jer se udružio s odmetnicima koji će mu kasnije i samome nauditi. Uživljavajući se u lik carice Teodore, Jasna Horvat progovara glasom potlačene žene te je vidljivo da je u karakterizaciju ovoga lika unijela najviše mašte, ali i žara.

Posebno mjesto u strukturi romana zauzima, smješten iza četvrtoga dijela, *Intermezzo*, u kojemu se pojavljuje i sama autorica koja čitatelja izvješćuje o dvojbama što su je mučile pri pisanju romana. Naime, formalno i fabulativno gledano, roman *Az* završen je četvrtim dijelom, naslovljenim *Tisućice jednog Gebalima*, u kojemu autorica prikazuje hrvatskoga kneza Mutimira koji se veseli što će njegov sin Tomislav (budući kralj) učiti glagoljična slova i time stjecati mudrost. U simboličnome smislu, Tomislavom su nazvani svi sljedeći hrvatski naraštaji koji će pismom zabilježiti svoje znanje i doživljaje te ih prenijeti budućim ljudima. No, u strukturnome smislu spomenuti *Intermezzo* premosnica je prema završnome dijelu knjige nazvanom *Slovarij*, u kojemu autorica progovara o podrijetlu i značenju slova (i to ne samo glagoljičnih slova, koja su joj tek polazištem). *Slovarij* nema književnoumjetnički, već znanstveni značaj, što je i potvrđeno (na kraju knjige) nabrajanjem izvora kojima se autorica služila pri ispisivanju romana, kao i završnoga *Slovarija*.

Neobičnu strukturu romana Jasna Horvat u završnome dijelu nadopunjuje dakle potpunim odstupanjem od romansijerskoga načina kazivanja, pokazujući da joj cilj nije bio napisati samo roman o Konstantinu Ćirilu i o njegovoj glagoljici, već da je željela napisati i studiju o ovome pismu, koju stavlja na kraj romana. U strogoj bi međutim književno-kritičkoj prosudbi bilo moguće zaključiti da je roman *Az* kao cjelina zaokružen četvrtim poglavljem i da je dekonstrukcija romanesknoga tkiva *Intermezzom* i *Slovarijem* suvišna jer ni *Intermezzo*, a ni *Slovarij*, kao samostalni odjeljci, nemaju umjetničku vrijednost (za razliku od prethodnih dijelova romana).

Knjiga je zanimljivo ilustrirana slovima trokutaste glagoljice, za koju neki vjeruju da je najstariji tip ovoga pisma (stariji od oble i hrvatske uglate glagoljice), dodatno je obogaćen navodima iz djelâ poznatih autora, a poglavlja su označena brojevnom vrijednošću glagoljskih slova i njihovim nazivima, čime se dobiva uvid u numeričku i leksičku simboliku glagoljice, ali i u njezinu likovnu izražajnost i ljepotu.

Jasna je Horvat romanom *Az* dala značajan prinos i popularizaciji glagoljičkoga pisma, kao i životnoga puta i djela Konstantina Ćirila. Njezin roman, premda sadrži povijesne elemente, nije, u doslovnome smislu, povijesni roman. Nije on međutim ni Ćirilova romansirana biografija. Roman *Az* je romansirana studija o glagoljici i o životnome putu njezinoga tvorca, Konstantina Filozofa.

Mato Nedić

Deseta knjiga aforizama Stipe Golca

(Stipe Golac, *Život koji to nije*, mtg-tipograf d.o.o, Velika Gorica 2010.)

Aforizam je u pravilu sažeta misao, rečenica koja upozorava duhovito, ozbiljno ili humorističko-satirički na neku životnu istinu ili spoznaju... (M. Taritaš)

Od spomenutih načina, u svojoj najnovijoj knjizi lički se slikar i aforističar Stipe Golac čitatelju najčešće obraća *ozbiljno* i *satirički*. Predgovore ovakvim knjigama obično pišu humoristi koji su se i sami okušavali u aforističkim tekstovima, i to su u pravilu šaljive opservacije na razne teme zastupljene u prikazanoj knjizi. S Golčevom knjigom nije tako. Njemu je predgovor napisao gospićki svećenik, poznati bloger don Anđelko Kaćunko. Predgovor je ozbiljan, produhovljen i prožet biblijskim promišljanjima. S obzirom na to da je u naslovu knjige istaknuta riječ *život*, don Kaćunko polazi od te imenice: "... Biblija nas uči da svaki život dolazi od Boga, jer Bog je Živi, i on nas zove na vječni život..." i dalje potkrepljuje svoja razmišljanja brojnim citatima iz Starog i Novog zavjeta, a budući da dobro poznaje Golca (žive u istom gradu), otkriva i njegov svjetonazor i motivaciju koja ga pokreće na pisanje ovakvih tekstova: "... Slikar, pedagog i pisac Stipe Golac nastupa kao promatrač i opisivač života – ali ne kao nezainteresirani motritelj, već kao čovjek koji u mrak svijeta unosi svjetiljku mudrosti. Ključni su pojmovi (teme) ovog djela ŽIVOT, ČOVJEK, SVIJET. Među njima je upravo *život* najčešće spominjan, i to višeznačno, ali u svakom kontekstu sve su nijanse i značenja jasni. Zanimljivo je i autorovo spominjanje *sudbine*, ali ne kao slijepe sile koja nama upravlja..."

U ovoj pozamašnoj knjizi (180 stranica) nema obrojčanih poglavlja ni posebno naglašenih tema. Pojedini, deblje otisnuti aforizmi, kao neka vrsta naslova, predstavljaju tematske naznake. Iza tih naslova nižu se misli o sličnim problemima, npr. o odgoju, školstvu, ljubavi, mržnji, zdravlju, ekologiji, politici i sl. Puno je odužih tekstova u kojima se Golac predstavlja kao mudri starac pun životnog iskustva i kao takav daje savjete mladima kako da se ponašaju u životu, koje su temeljne životne vrijednosti, čega se treba pridržavati, a što odbacivati. Ti tekstovi nisu aforizmi, to su jednostavno savjeti kojima Golac kao dugogodišnji prosvjetni djelatnik nije odolio pa sada kao sedamdesetogodišnjak u zasluženoj mirovini osjeća potrebu da svoje iskustvo prenese mladima i neiskusnima, duboko uvjeren da će barem neki od tih savjeta pasti na plodno tlo. Jedan je od takvih tekstova i govor studentima Učiteljske akademije u Gospiću, održan krajem akademske godine 2008./09. Ima tri i pol stranice i pun je pedagoških, metodičkih i didaktičkih opservacija na temu učitelj – učenik – škola. Ovaj i ostali slični tekstovi u mnogome podsjećaju na naše didaktičke pisce s kraja XIX. i početka XX. st. i njima u pravilu ne bi trebalo biti mjesto u knjizi ovakvog profila, gdje bi sve trebalo prštati od duhovitih izreka, ironičnih i sarkastičnih uboda.

U knjizi ipak prevladavaju kratki, jezgroviti i "otrovni" ubodi, naročito u onim aforizmima koji se odnose na politiku, političare, privredu, svakodnevni život i uopće na stanje u Lijepoj Našoj:

Lijepu našu podobni su ogolili, sramota joj se vidi.

Kome se ne isplati na vlasti, ili je blesav ili pošten.

Ako ste na vlasti sve možete, i ono što ne možete

Vuk vuka neće kad je najgladniji. Čovjek je druga priča, kad je gladan, jede sve odreda. I kad se najede, niste sigurni.

Budala kad se obogati nije više budala, nego gospodin.

Najavili su bolje dane prosvjetarima. Kiše neće biti.

Neće nas, tuđi ima svoje. Nas će naši.

Prvi put imamo svoju državu Hrvatsku. Što će tek biti kad je budemo imali drugi put?

Ako je siromašan debeo, a bogat mršav; neka i jedan i drugi idu k liječniku.

Dok progledamo, pitanje je hoćemo li imati što vidjeti.

I tako Golac reda svoje aforizme, neki su duhoviti, neki manje duhoviti; u pojedinim segmentima knjige dobivamo dojam da razgovaramo s didaktičkim piscem koji nas poučava kako odgajati djecu, a u ponekima da imamo posla s mrzovoljnim starcem kojemu je prije sve bilo bolje i ljepše. I sam je i te kako svjestan da je aforizme teško pisati, da ih rijetki uspijevaju uobličiti u umjetnički vrijedan tekst, no pisanje aforizama njemu je užitak, kao i slikanje: "Dok slikam, prepuštam se sebi iznutra i izvana. Uživam u svakom potezu kista... Kad pišem aforizme osjećam se gotovo kao kad slikam. Kad napišem dobar aforizam, nije mi nitko ravan."

Ima u ovoj knjizi podosta dobrih aforizama.

Jure Karakaš

Trag svetosti župe Zavalje

(Žagar, fra Petar. *Trag svetosti župe Zavalje*. Izd. Franjevački samostan sv. Antuna Padovanskog Čuntić; Matica hrvatska u Petrinji. Čuntić-Petrinja, 2010.)

Riječ je o monografiji marljivog franjevca Petra Žagara iz Čuntića, o njegovoj rodnoj župi Zavalje, koja kroz povijest nosi brojne rane pograničnog područja i još uvijek ne riješeno pitanje državnih granica. Ta župa lista stranice svoje povijesti od 1793. do danas. Područje župe oslobođeno je od Osmanlija 1791., kada je Svištovskim mirom uspostavljena granica ili crta razdvajanja između Turske Carevine i Habsburške Monarhije. Turci su 1809. ponovno provalili iz Bosne na ovo područje, pljačkali sela, popalili kuće i župnu crkvu, ali je slijedila i brza obnova. Područje župe u Zavalju, na sjeveroistočnim padinama Ličke Plješivice, trajno je bilo na tlu Like i domovine Hrvatske, a župa u sastavu Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije, sa sjedištem u Senju. Tijekom 19. stoljeća i poslije – župa Zavalje je u Perušićkom, pa u Rakovičkom dekanatu, kao dio Senjsko-Modruške biskupije, od 1969. je u Slunjskom dekanatu, kao dio Riječko-Senjske nadbiskupije sa sjedištem u Rijeci, te od 2000. kao dio Gospićko-Senjske biskupije sa sjedištem u Gospiću. Od oslobođenja od Turaka Zavalje je bilo u sastavu Habsburške Monarhije, kasnije Austro-Ugarske kao dio Vojne krajine. Pripajanjem Vojne krajine Banskoj Hrvatskoj 1872. i Zavalje, kao i cijela Lika, kojoj i pripada povijesno, kulturno, geografski i vjerski, dolazi pod vlast hrvatskog bana i Sabora u Zagrebu. Nakon Raspadom Monarhije 1918. godine Zavalje se nalazi u državi SHS. Žalosne političke igre počinju tek nakon šestosiječanjske diktature 1929., odnosno podjelom versajske Jugoslavije na banovine 1931., kada je župa Zavalje bila istrgnuta iz svog prirodnog i povijesnog ličkog okruženja i pripojena tada utemeljenoj Vrbaskoj banovini i Bihaćkom kotaru. Dolazi NDH 1941., ali i žestoka pobuna četnika i partizana protiv te proglašene države, vrši se etničko čišćenje i zator nad nekoliko župa u Lici, uz strašne zločine, što se i danas prešućuje od onih koji svoja zlodjela slave u Srbu, pa je i župa Zavalje ostala bez 13% pučanstva, odnosno sa 461 žrtvom u ratu i poraću. Godine 1946., kod određivanja republičkih granice, ponovno igra politike, ponovno se Zavalje gura iz Like i domovine Hrvatske u susjednu Bosnu. Godine 1960. selo Baljavac je posve iseljeno, tobože zbog blizine zrakoplovnog uzletišta JNA, te opet etničko čišćenje, razaranje i uništenje župe 1991. u Domovinskom ratu, dok nisu hrvatske oružane snage 1995. donijele slobodu i mogućnost

povratka na razorena ognjišta. Župa je imala svoj povijesni Križni put, i bolni pad pučanstva tijekom 20. stoljeća, od 3000 duša na svega 300. Kontinuitet povijesne istine, života, teritorijalne, kulturne i vjerske pripadnosti – svjedoči Crkva i župa sv. Franje Asiškog u Zavalju, sa svojim župnicima i narodom, koji je ustrajao i opstao na tom tlu, zlom vremenu usprkos. U Svećeničkoj godini, koju je Katolička Crkva slavila, odlukom pape Benedikta XVI., od sredine 2009. do sredine 2010., autor u središte pozornosti stavlja zavaljskog župnika Franju Dominеza (1856. – 1924.), koji je djelovao kao župnik u Zavalju od 1896. do 1924., te ondje u župi umro na glasu svetosti.

Ova vrijedna knjiga-monografija, uz autorov Uvod i Naglaske iz recenzije dr. ima pet poglavlja:

I. Župa Sv. Franje u Zavalju: 1) Naselje Zavalje u prošlosti, 2) Područje zavaljske župe, 3) Župna crkva i druge građevine u župi, 4) Župa Zavalje u Drugom svjetskom ratu, 5) Stradanje župe Zavalje u Domovinskom ratu, 6) Povratak na zgarišta, 7) Župnici župe Zavalje, 8) Kapelani župe Zavalje. *II. Franjo (Fran) Dominez župnik na Zavalju (1896. – 1924.)*: 1) Revan pučki učitelj u Hreljinu, 2) Svećenik, 3) Župnik na Zavalju, 4) Svećenik Euharistije, 5) Veliki ispovjednik, 6) Čovjek molitve, 7) Svećenik pokornik, 8) Odani štovatelj Presvetog Srca Isusova, 9) Štovatelj Bl. Djevice Marije, 10) Vjeroučitelj i propovjednik, 11) Bogom blagoslovljen trud i napor, 12) Prema vječnosti, 13) Jedna usputna crtica. *III. Svećenici potekli iz župe Zavalje*, njih petorica. *IV. Časne sestre iz zavaljske župe*, njih osam. *V. Izvješće Bože Sparožića, župnika župe Zavalje, o pastoralnom i gospodarskom položaju Zavalja za godinu 1836./1837.* Tu nalazimo i popis kuća po selima, te ukupni broj od 1250 župljana katolika, 170 pravoslavaca i 2 grkokatolika. U župi je i kapelan, zbog potreba vojnikâ katolikâ, kojih ima oko 300, a koji se nalaze na vojnim postajama, odnosno stražama. Tako župnik Sparožić navodi imena straža od Zavalja uz crtu prema Ličkoj pukovniji i župi Boričevac, njih 14, kao straže uz crtu prema Ogulinskoj pukovniji i župi Vaganac, njih 9.

Na kraju: *Izvori i Literatura*, *Sažetak* na stranim jezicima, Popis svjetlopisa i grafičkih priloga, Kazalo osobnih imena, Kazalo mjesta, Bilješka o autoru, Zahvala. Tekstovi su popraćeni brojnim svjetlopisima, koji su izvrstan prilog i govore sami za sebe.

Kao u nekom "vremeplovu", vrijedni autor franjevac Petar Žagar donosi nam slike iz povijesti i sadašnjosti svoje rodne župe Zavalje, kojom su se diktatorski jugoslavenski režimi u 20. stoljeću poigravali, iskorjenjujući je iz matice Hrvatske, ali ju Crkva, kao majka i čuvarica kulturne i vjerske

baštine trajno prati i čuva u okrilju Senjsko-Modruške biskupije, odnosno danas Gospićko-Senjske biskupije, sa sjedištem u Gospiću. Svakako, radi se o stručnom i preglednom radu, temeljenu na izvorima i činjenicama, koji stoga zaslužuje našu pozornost kao dragocjen doprinos poznavanju župe u tom vjekovnom graničnom prostoru, nekoć dvaju svjetova i carstava, danas dviju suverenih država, Hrvatske i BiH. Vrijedni prilozi iz povijesti mjesta, župe sv. Franje Asiškog i sakralnih objekata otimaju zaboravu važne događaje i osobe, ali i način duhovnog života i postojanja u tome dijelu naše domovine i sada mjesne Crkve sa sjedištem u Gospiću, premda je pitanje međudržavne granice još neriješeno. Knjiga će biti nezaobilazna literatura za sve one koji se budu bavili poviješću toga zanimljivog i izranjenog područja. Kao dragocjena zbirka izvora, mnogima će podariti, zahvaljujući autorovu maru, brojne i vrijedne podatke o događajima i životu u Zavalju tijekom 220 godina i bit će dostojan spomenik zavaljskoj župi, ali i autorovoj ljubavi prema zavičaju i rodnoj grudi. Preporučujemo je ne samo ljudima toga kraja, jer na tom se prostoru lomila povijest, osobito tijekom 20. stoljeća: 1931., 1941.-42., 1946./7., 1960., 1990. – 1995. godine. Ovo je pothvat pisane riječi koji obogaćuje, otkriva mnogima nepoznato i pridonosi boljem poznavanju povijesne, kulturne, vjerske i crkvene baštine, koja obvezuje.

Stjepan Kožul

Preko tisuću stranica za hrvatske generale i pravo na samoobranu

(*Haaški sud – "Zajednički zločinački pothvat", što je to?*, Zagreb, Hrvatsko kulturno vijeće, 2010., 2 sv.; sv. I., str. 12 nep., 608; sv. II., str. 10 nep., 609 – 1112)

Drugi svjetski rat počeo je prije 1. rujna 1939. Njemačka i Sovjetski Savez napali su toga dana Poljsku, ali je nekoliko godina ranije Italija napala Abesiniju, a onda Albaniju. Stoga će ispravnije biti ako kažemo da je Drugi svjetski rat počeo napadom Italije na Abesiniju.

Nakon završetka rata sudilo se i presudilo samo njemačkim nacistima, a Italija i Sovjetski Savez bili su više ili manje pomilovani. Nije se sudilo Saveznicima, koji su se branili, premda su često prekoračili nužnu mjeru samoobrane. Nemoguće nam je zamisliti na Nürnberškom sudu njemačke nacističke generale u zajednici s Churchillom i Rooseveltom, koji su prekoračili granicu nužne samoobrane i prekomjerno uništili, npr., Zadar ili Dresden.

Hrvatska je bila napadnuta, branila se i obranila. Kruna obrane bila

je vojno-policijska akcija *Oluja*, nakon koje je Knin nađen s neznatnim oštećenjima, zapravo neprimjetnim. Ustanovljena je smrt samo civila i jedna spaljena katolička crkva, koju, dakako, nije gađala hrvatska vojska. Pravoslavna je crkva bila netaknuta i nju je nakon oslobođenja čuvala od mogućih štetočina hrvatska vojska.

Generali koji su branili obranili Hrvatsku, našli su se na haškom sudu skupa s onima koji su izvršili agresiju na Hrvatsku te sravnili sa zemljom Vukovar i Škabrnju, da spomenem samo dva mjesta uništena u osvajačkom pohodu.

Obrana je međutim označena kao kazneno djelo i kao samo manje zlo od agresije.

Zato je Hrvatsko kulturno vijeće organiziralo stručno-znanstvene susrete, na kojima su pravnici, povjesničari i ostali ljudi pera izložili svoje pravno i povijesno viđenje rada toga Suda u Hagu. Bilo je osam takvih susreta, a prvi je bio 9. lipnja 2006. Osmi je održan 4. prosinca 2009.

Sudac Ustavnog suda RH dr. Milan Vuković i prof. Hrvoje Hitrec zaslužni su za uspješno vođenje tih skupova i za znanstveno-stručnu suradnju. Osam je zbornika tiskano sada kao komplet u dva sveska, kako smo u naslovu naznačili.

Na više od tisuću stranica objavljeno je preko 80 rasprava, koje čine cjelinu – pravnu, povijesnu, logičku obranu ne samo hrvatskih generala nego i pravnih temelja međunarodne zajednice. Jer Haški sud, koji dovodi na optuženičku klupu agresora i žrtvu, napadača i branitelja, negacija je onog što je civilizirani svijet uspio postići u svojoj dugoj pravnoj povijesti.

Sada očekujemo presudu, koja bi smjela biti samo oslobađajuća za branitelje. Nu, dobro primjećuje Hrvoje Hitrec (*Hrvatsko slovo,* 17. rujna 2010., str. 14-15), da presude ne ovise o Sudu u Hagu, ni o sudskom vijeću, ni o sudcu, ne ovise ni o nesumnjivom uspjehu obrane, ni o teškom porazu stupidnog tužiteljstva, nego *o političkim stajalištima dviju suprotstavljenih skupina svjetskih sila*. Za hašku optužnicu Hitrec kaže da je *najstupidnija optužnica u povijesti civilizacije.*

Bilo kako, ova dva sveska od preko tisuću stranica, iz pera uglednih pravnika i povjesničara, svjedočit će da se u našem vremenu, kada se ruše istinske ljudske vrijednosti, našlo stotinjak hrvatskih intelektualaca koji su se suprotstavili *najstupidnijoj optužnici*, te upozorili na štetu koju haški sud čini međunarodnom pravu.

Pavao Galić

Dubravka Dubravec Labaš, lektorica talijanskoga jezika na Odsjeku za talijanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prva je hrvatska znanstvenica koja je dobila prestižnu talijansku nacionalnu nagradu "Grazia Deledda". Nagrađena je (22. listopada 2010., u talijanskome gradu Nuoru) za najbolju studiju o Deleddi, pod naslovom "Grazia Deledda i 'mala rimska avangarda'". Donosimo u prijevodu na hrvatski dio njezina govora na dodjeli nagrade:

Prvo djelo Grazie Deledde prevedeno na hrvatski, 1916., roman je "Nostalgije". To je razdoblje nastanka njezinih najglasovitijih romana i vrijeme njezine najveće svjetske slave. Sljedeći val zanimanja kod nas za Deleddu podudara se, razumljivo, s vremenom kada je dobila Nobelovu nagradu. Jedan od njezinih prevodilaca na hrvatski, Luka Perinić, *tada student u Firenci, htio je prevesti koji talijanski roman, pa su mu spomenuli Graziju Deleddu, kazavši: "Područje i pučanstvo što ih ona opisuje umnogome su nalik na vašu Dalmaciju. Bilo koja njezina knjiga bit će stoga dobro primljena kod vas."*

On je odabrao "Golubove i jastrebove" te se obratio Deleddi moleći dopuštenje za prijevod. Budući da je njegova izdavačka kuća (Društvo sv. Jeronima) knjige objavljivala neprofitno i nije mogla platiti naknadu, Deledda je velikodušno ustupila prava. Ne samo to – odgovorila je da će sama predviđeni iznos za autorska prava uplatiti jednom fondu za siromašne talijanske pisce. Skromno je zamolila nekoliko tiskanih primjeraka. Luka Perinić zabilježio je da ih je poslao, uz zahvalu. Ovo dopisivanje između Deledde i njezina prevoditelja, Perinića, svjedoči o plemenitosti velike spisateljice, a ujedno je prvi "zabilježen" kontakt sardinijske književnice s mojom zemljom.

U 30-im godinama prevode se djela "Golubovi i jastrebovi", "Elias Portolu", "Požar u masliniku" i desetak novela. Predvidljivo, i u skladu s razdobljem, Deleddu se prikazuje kao samouku autoricu regionalnih romana. Stavlja se naglasak na njezin lirizam i sposobnost pronicanja u čovjekovu svijest i osjećaje, ali ovdašnji kritičari nikad nisu njezin opus razmatrali i prosuđivali izvan verističkog okvira, a to je sigurno nepravda.

* * *

U Slavonskom Brodu održani su, 4. studenog 2010., III. Dani sjećanja na pjesnika *Dragutina Tadijanovića*. Program je započeo misom zadušnicom za tog počasnog građanina Slavonskog Broda, a nastavio se dodjeljivanjem stipendija Zaklade HAZU, te uručenjem nagrade "Dragutin Tadijanović", koja je ove godine pripala s. *Mariji od Presvetog Srca, Anki Petričević*. Obrazloženje dodjele tog priznanja za najbolje pjesničko djelo u Republici Hrvatskoj pročitao je dr. *Damir Matanović*, istaknuvši kako je poezija nagrađene autorice odnjegovana u tradiciji velikih kršćanskih mistika, kao i u bogatoj tradiciji našeg narodnog stvaralaštva.

* * *

U redovitoj emisiji na Radio-Mariji o novim izdanjima HKD-a sv. Jeronima *Jerko Grgec* govorio je 15. studenog 2010. o petom ovogodišnjem broju časopisa "Marulić", osvrnuvši se pritom i na probleme na koje su urednici jeronimskih izdanja nailazili u posljednje tri godine.

* * *

U Zadru je 28. 11. 2010. u 82. godini života preminuo *Julije Derossi*, književnik, pedagog i dugogodišnji član Matice hrvatske. Uređivao je list zadarskog ogranka Matice hrvatske "Zadarska revija" i časopis "Zadarska smotra", a prošle godine dobio je Nagradu Grada Zadra za životno djelo. Surađivao je i u jeronimskoj reviji "Marulić", posljednji put tekstom o *Araličinu* romanu "Svetišni blud", u "Maruliću" 4/2001.

* * *

Revija suvremene kulture "Études", prosinac 2010., donosi esej "Cultures et religions: les noveaux enjeux" (Kulture i religije: novi ulozi) svećenika i novinara *Gastona Piétrija*. Polazeći od jasnih načela evangelizacije izloženih u apostolskoj pobudnici "Catechesi tradendae", autor analizira dvostruki fenomen koji se u posljednjih nekoliko desetljeća sve snažnije ocrtava u svijetu: s jedne strane, vjerski identitet toliko je povezan s određenom kulturom da više ne znamo jesu li nazivi "kršćanin" i "musliman" vjerske ili kulturalne oznake, a s druge strane – fundamentalističke vjerske struje teže odvajanju od svake kulturne pripadnosti. Prema Piétrijevu sudu, ulog se za kršćane tiče same evangelizacije. Prijeći prag vjere teološki je put potpuno različit od integracije u neku kulturu, a pozivati se, naprotiv, na vjeru koja nadilazi sve kulture vodi podcjenjivanju važnosti djelotvornog ulaska vjere u oblike misli i života karakteristične za određenu kulturu.

* * *

Talijanski tjednik "Famiglia cristiana", br. 46./2010., donosi, pod naslovom "Autopsia di democrazia" (Autopsija demokracije), članak *Maurizija Turronija* o filmu "Post mortem" čileanskoga redatelja *Pabla Larraina*. Istaknuvši kako je riječ o jedinome filmu na venecijanskoj Mostri

koji je podjednako zadivio publiku i kritiku, autor zaključuje da je Larrainu pošlo za rukom ispripovijedati tragediju koja je dovela do *Pinochetove* vojne diktature. Čileanski filmaš uspio je to napraviti, piše Turroni, filtrirajući tadašnja događanja kroz vizuru neobičnoga svjedoka, sivog službenika srednjih godina koji sastavlja izvješća o obavljenim autopsijama u jednoj mrtvačnici glavnog čileanskoga grada.

* * *

Glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, "Politički zatvorenik", studeni 2010., donosi, pod naslovom "Povijesna odgovornost Hrvatske stranke prava", komentar glavnog urednika *Tomislava Jonjića* o mogućnostima što se u hrvatskome političkom spektru pružaju biračima. Jonjić apelira na Hrvatsku stranku prava da postane svjesna vlastite odgovornosti za sudbinu nacije i bude u stanju otvoriti se s više obraza i snošljivosti strančicama i pojedincima slične programske orijentacije. Samo takvim razvojem događaja ostvario bi se onaj treći put, za kojim čezne dobar dio hrvatskih birača, pogotovo onih što po inerciji glasuju uvijek za HDZ.

* * *

Katoličko glasilo "Mi", kolovoz-studeni 2010., objavljuje, pod naslovom "Čudna metafizika *Stephena Hawkinga*", osvrt *Krešimira Cerovca* na najnoviju Hawkingovu knjigu, "The Grand Design" (Veliki plan). Cerovac zaključuje da poznati britanski fizičar želi, na jedan profinjeniji način, "eliminirati Boga iz igre", ali da pritom pokazuje da zapravo ne shvaća pojam stvaranja.

* * *

Izdavačka kuća Herder Verlag objavila je 23. studenog ove godine knjigu razgovorâ njemačkog novinara *Petera Seewalda* s papom *Benediktom XVI.*, pod naslovom "Licht der Welt" (Svjetlo svijeta). U knjizi, dostupnoj već i u prijevodu na hrvatski (izd. Verbum), a podnaslovljenoj "Papa, Crkva i znakovi vremena", Sveti Otac u 18 poglavlja odgovara na najvažnija pitanja današnjega svijeta.

* * *

Mjesečnik za kršćansku kulturu "Zvona", studeni 2010., donosi članak *Zvonimira Despota* "Suočavanje", o posjetu srbijanskog predsjednika *Borisa Tadića* Hrvatskoj. Autor ističe da bi se srbijansko društvo trebalo suočiti sa zločinima Miloševićeva režima te proći kroz istu katarzu kroz koju je svojedobno prošla Njemačka. Zato bi, kaže Despot, primjerenije bilo da je Tadić prvo posjetio Ovčaru te da je progovorio o srpskoj agresiji na Hrvatsku, a da je drugom prilikom posjetio Paulin Dvor. No to je očito nemoguće očekivati od srbijanske političke elite, kojoj se dodvoravaju i naši političari.

* * *

Glasilo Vrhbosanske biskupije "Katolički tjednik", br. 45./2010., objavljuje tekst *Zdravka Tomca* "Govor mržnje u Hrvatskom saboru ugrožava hrvatsku budućnost". Tomac piše kako smo prateći prijenos zadnje sjednice Sabora mogli svjedočiti govoru mržnje i kod vlasti i kod oporbe, s dalekosežno opasnim negativnim posljedicama za moralno stanje nacije. U tim govorima mržnje, zaključuje Tomac, demonstrirana su načela nemoralne i neodgovorne politike: neozbiljnost, improvizacija, nekompetentnost i površnost, bahatost, lažni moralizam, primitivizam i agresija.

* * *

Mjesečna revija Hrvatske matice iseljenika "Matica", studeni 2010., donosi tekst *Grozdane Cvitan* o književnom opusu *Ramona Díaza Eterovića*. Problemi doseljeništva, podrijetla, socijalne (ne)prilagođenosti, ekološka pitanja utopljena u kriminal visoke politike, osobno isprepleteno s općedruštvenim – teme su kojima se bavi ovaj čileanski autor (hrvatskih korijena), čiji se roman "Druga želja" nedavno pojavio u hrvatskome prijevodu.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana", studeni 2010., donosi, pod naslovom "Ozbiljna povijest pasoglavaca", članak *Vladimira Pavlinića* o tome kako se nekoć (čvrsto?) vjerovalo. Autor upozorava na to da je priča o čvrstom društvenom tkivu srednjovjekovnih staleža i redova dobila povijesno razrješenje u katastrofama, bunama i revolucijama. Isto tako, priča o čvrstome tkivu srednjovjekovnih vjerovanja nalazi svoje razrješenje u nedovoljno pokornim glavama koje su posumnjale u konačnu zaokruženost naslijeđenog misaonog kozmosa. Često uz cijenu vlastite slobode i života.

* * *

Hrvatski katolički mjesečnik "Naša ognjišta", studeni 2010., donosi razmišljanje fra *Ivana Ivande* o pitanjima koja si svaki čovjek postavlja dok se približava svome nestanku. Polazeći od početnih riječi knjige *Jeana Guittona* "Moja filozofska oporuka", Ivanda ističe da smo u današnje vrijeme otvrdnuća i zahladnjenja onoga temeljnoga u Crkvi i u društvu, pozvani već sada stupiti u prostor Božjega suda – prostor spasonosne priprave za smrt i konačan sud koji nas neminovno očekuje.

* * *

U listu Beogradske nadbiskupije "Blagovest", listopad 2010., objavljen je, pod naslovom "Gdje je nestala eti-

ka u ekonomiji?", članak dr. *Domagoja Sajtera* o zastranjenjima modernih ekonomskih znanosti. Autor ustvrđuje kako je nakon pada Berlinskog zida započelo euforično prihvaćanje kapitalizma i tržišne logike te se činilo da drugog rješenja nema i ne može biti. Ipak, rigidne ideje liberalnog kapitalizma srušile su se kao kule od karata, što nas dovodi do zaključka da bez čvrstoga regulatornog okvira one ne funkcioniraju.

* * *

U Zagrebu je u organizaciji građanske inicijative "Krug za trg" 11. prosinca 2010. održan na istočnoj strani Trga maršala *Tita* javni prosvjed kojim se od Skupštine Grada povodom Međunarodnog dana ljudskih prava tražilo preimenovanje toga trga u "Kazališni trg". Na skupu su ponovljene notorne činjenice o zločudnoj naravi Titove vladavine.

* * *

Francuski filozof *Bernard-Henri Levy* izjavio je 24. rujna ove godine u intervjuu objavljenom u španjolskome tjedniku "ABC" da se u današnjoj Europi najviše napada katolicizam. Ovaj glasoviti europski ateist izrazio je također žaljenje zbog velikog broja nepravdi učinjenih papi *Benediktu XVI.* Nisam katolik, kazao je, ali mislim da predrasude prema katolicima i posebice antiklerikalizam poprimaju u Europi goleme razmjere.

* * *

Međunarodni teološki časopis "Concilium", br. 3./2010., objavljuje tekst "Kako Concilium razumije teologiju", koji, u ime Vijeća ravnateljâ tog časopisa, potpisuje *Erik Borgman*. Članak je odgovor na kritike što ih je "Conciliumu" uputio glavni urednik hrvatskog izdanja međunarodnog teološkog časopisa "Communio" *Ivica Raguž*, izražavajući sumnju u teološku važnost "Conciliuma" i u njegovu lojalnost Crkvi. Borgman se u svome tekstu poziva na Pastoralnu konstituciju "Gaudium et spes" te ističe da bi teologija trebala težiti samo jednomu: pod vodstvom Duha Branitelja nastavljati djelo samoga Krista – kamo god nas to vodi.

* * *

U Križevcima je u 4. prosinca održan 2. Susret hrvatskoga duhovnoga književnog stvaralaštva "Stjepan Kranjčić". Tom prigodom dodijeljene su nagrade autorima najuspjelijih radova na području duhovne književnosti, a predstavljen je i zbornik sa širim izborom uradaka, pod naslovom "Na putu do Neba". Prva nagrada za poeziju pripala je *Božidaru Brezinščaku Bagoli* (za pjesmu "Podmilačje"), za kratku priču ("Čardak ni na nebu ni na zemlji") prvonagraden je *Mirko Ivanjek*, za putopis ("Naša bistrička hodočašća") *Vera Grgac*, za monodramu ("Dnevnik zaljubljenog u vjeru") *Tomislav Šovagović*, a za esej ("Vjera i mistika") *Josip Sanko Rabar*.

* * *

U "Glasu Koncila", od 12. prosinca 2010., *Vladimir Lončarević* piše o *Izidoru Poljaku* kao pjesniku Božje milosti, a Ivan Armanda o dominikanskom redovniku *Dominiku Baraču* kao mučeniku za istinu, kojega su sredinom studenoga 1945. u Trogiru komunističke vlasti strijeljale jer je napisao knjigu "Socijalna filozofija boljševizma".

* * *

U dvomjesečnom časopisu "Žena", koji izlazi na brajici, objavljeno je nekoliko priča iz "Marulića": iz br. 4/2010. "Drvarnica" *Dubravka Krstića* i "Tko je moj bližnji" *Đure Bošnjaka*, iz br. 3/2010. "Koraci" *Ruže Zubac-Ištuk* i "Jedan od onih dana" Dubravka Krstića, iz br. 2/2010. "Umozdravica za zemlju bos(n)u i golu" *Ozrenke Fišić* i "Mjesečev krojač" *Kristijana Kraljevića*.

Sadržaj

Perica Grgec: Božić i književnost Utjelovljenja 1057
Flannery O'Connor: Sedam pisama 1060
*** s. Marija od Presvetoga Srca:** Vječnoj – utjelovljenoj Ljubavi; Vodoskok; Šutim, u sebe uronjena 1070
Giovannino Guareschi: Božićni napjev 1073
*** Radovan Toljanić:** Iščekujući lađe; Iščekivanje; Svejedno tonemo 1075
Tvrtko Klarić: Galerija *Šimun* u Dubravama 1077
*** Slavica Sarkotić:** Pri raspelu; Brige moje majke 1085
Mladen Jurčić: Odlazak 1088
*** Hrvoje Juko:** Anamneza o hotelu prvom; Anamneza o zbilji; Culpa innata; Dom za prolaz; Egzibicija voska; Postanak; Zbilje prelomljene u jedan (dugi) trenutak 1096
Vladimir Rem: Bolnička korespondencija "kralja boemâ" 1100
*** Iz engleske i irske poezije 20. stoljeća:** Ted Hughes, Walter de la Mare, Louis MacNeice 1105
Jerko Grgec: "Moje dijete bi to moglo naslikati" *ili* Ekskrementi i meandri u recepciji plastičnih umjetnosti 1112
*** Dubravko Krstić:** Biser; Buđenje; Horizont; Starost; Sultani svinga 1124
Zdenko Kremer: Istraživanje skrivene stvarnosti 1127
*** Živko Prodanović:** Jutro kakvo volim; Dobrodošlica 1147
Jakob Böhme: Prva knjiga o pravomu pokajanju 1149
*** Jelica Farkaš:** Oprosti 1162
Božidar Prosenjak: Naša Rička 1163
*** Dražen Stojanović:** Moje riječi; Sumnja 1165
Mato Nedić: Bdijenje nad nesanicom 1167
*** Adolf Polegubić:** Spalato, Zara 1170
Matej Škarica: Prividni napredak i postupno siromašenje jednog kraja – Rama 1171
*** Ivka Kraljević:** Berba maslina 1175
Ivan Armanda: Dr. fr. Josip M. Budrović OP – uzorni odgojno-obrazovni radnik 1176
Nove publikacije 1198

Mišljenja i reagiranja

Smiljan Čekada: Prilog raspravi o shemi "de sacra liturgia" (kasnije konstituciji Lumen Gentium) 1199
Ivan Gabelica: Ni temeljito ni objektivno 1202

Mozaik

Antun Petrušić: Tri četvrtine stoljeća plodonosnog života *(prigodom 75. rođendana Alfija Kabilja)* 1218
J. G.: 130. godište jeronimske *Danice* 1221

Knjige

Mara Pezo: Bilo jednom u Zagori (Stanislav Pejković: *Bilo jednom u Zagori*, prvonagrađena monodrama na 17. Raosovim danima, Medov Dolac, 2010.) 1224
Ljubomir Radovančević: Igra suprotstavljenosti (Zdravko Kurnik, Zvonko Petrović, Julija Ivić, Duško Matas, Boris Nazansky, Zdenko Oreč, Rudi Stopar: *Olovka i kist*, haiku – hajge; naklada: Duško Matas; Zagreb/Sevnica, 2010.) 1225
Fabijan Lovrić: U znaku svjetlosti (Dugeč, Malkica: *Žigice vjere / Vom Winde gerissen* [dvojezično u dvije knjige, hrvatski/njemački]; ur. Krešimir Šego; K. Krešimir; Zagreb, 2010.) 1227
Mato Nedić: Romansirana studija o glagoljici (Jasna Horvat, *Az*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.) 1230
Jure Karakaš: Deseta knjiga aforizama Stipe Golca (Stipe Golac, *Život koji to nije*, mtg-tipograf d.o.o, Velika Gorica 2010.) .. 1232
Stjepan Kožul: Trag svetosti župe Zavalje (Žagar, fra Petar. *Trag svetosti župe Zavalje*. Izd. Franjevački samostan sv. Antuna Padovanskog Čuntić; Matica hrvatska u Petrinji. Čuntić-Petrinja, 2010.) 1234
Pavao Galić: Preko tisuću stranica za hrvatske generale i pravo na samoobranu (Haaški sud – "Zajednički zločinački pothvat", što je to?, Zagreb, Hrvatsko kulturno vijeće, 2010., 2 sv.; sv. I., str. 12 nep., 608; sv. II., str. 10 nep., 609 – 1112) 1236

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1238

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje redakcijski kolegij.

Autori priloga u ovom broju:

Ivan Armanda
Jakob Böhme
Smiljan Čekada
Jelica Farkaš
Ivan Gabelica
Pavao Galić
Jerko Grgec
Perica Grgec
Giovannino Guareschi
Ted Hughes
Hrvoje Juko
Mladen Jurčić
Jure Karakaš
Tvrtko Klarić
Stjepan Kožul
Ivka Kraljević
Zdenko Kremer
Dubravko Krstić
Fabijan Lovrić
Louis MacNeice
Walter de la Mare
s. Marija od Presvetoga Srca
Mato Nedić
Flannery O'Connor
Antun Petrušić
Mara Pezo
Adolf Polegubić
Živko Prodanović
Božidar Prosenjak
Ljubomir Radovančević
Vladimir Rem
Slavica Sarkotić
Dražen Stojanović
Matej Škarica
Radovan Toljanić

ISSN 0350-4220
9 770350 422005